DAGBOEK GRIEKENLAND

Door Frans Wendel

Apollo brengt een plengoffer

REIS LIVIUS ONDERWIJS

OKTOBER 2010

REIS GRIEKENLAND 2010

INLEIDING

Dit zou de eerste studiereis worden van Livius Onderwijs naar Griekenland, onder de titel: “Alexander de Grote in Griekenland”. Vandaar dat de reis zou beginnen in Macedonië, het stamland van Alexander, en vervolgens zou gaan naar het zuiden, het land waarvan Alexander de cultuur uitdroeg over zijn wereldrijk. Het duurde niet lang voor zich twintig deelnemers hadden aangemeld -14 vrouwen en 6 mannen - en dat was zo ongeveer het maximum. Er was een aantal vaste Liviusreizigers bij en zelfs een echtpaar uit het verre Canada.

De voorbereidende bijeenkomst, eind augustus in Amsterdam, vast onderdeel van het programma van alle grote reizen, bood gelegenheid aan de deelnemers met elkaar kennis te maken en gaf Jona gelegenheid een historische toelichting te geven op het oude Griekenland en enkele zakelijke punten onder de aandacht te brengen. De uitgedeelde syllabus bevatte, naast het dagprogramma en zakelijke informatie, een aantal interessante teksten. Die kon je door de indeling per dag ook onderweg tijdens de reis lezen.

Wie dan nog een gids en misschien een landkaart had gekocht van Griekenland, was aardig voorbereid, wat te meer gold voor deelnemers die al eens cursussen hadden gevolgd over het oude Griekenland, zoals over Alexander de Grote, de geschiedschrijver Herodotos, de Griekse tragedies en de Atheense democratie. We waren er min of meer klaar voor om het allemaal van nabij te gaan bezien en met Jona’s nadere toelichting.

In het “schooltje van Aristoteles” (Naousa) bedelen zwerfhonden om iets eetbaars.

DAG 1, VRIJDAG 15 OKTOBER: REIS NAAR THESSALONIKI

Het weerbericht geeft al dagen aan dat depressies de Middellandse Zee en zware buien Griekenland beheersen. Toch verzamelt zich op deze dag een opgeruimde groep bij het vaste verzamelpunt van Liviusreizen, de rood-wit geblokte kubus in de stationshal van Schiphol. Ook als we in Jona's voetspoor alle vertrekhallen enkele keren doorkruisen, omdat de incheckbalie van Olympic Airways niet daar is waar die volgens Jona's papieren moet zijn, houden we de moed er nog in.

Het lachen vergaat Jona en verschillende deelnemers echter als blijkt dat Lida, een van onze Canadese medereizigers, niet mag inchecken, omdat haar paspoort niet op de naam staat die aan het reisbureau en Olympic Airways is doorgegeven. In Noord-Amerika mogen vrouwen op hun paspoorten de naam van de echtgenoot gebruiken i.p.v. de meisjesnaam.

Jona blijft uiterlijk koelbloedig - als hij gelovig zou zijn geweest, zou god hem horen brommen. Hij stuurt de grote groep alvast door, zoekt hulp bij de servicebalie van Olympic en weet na enkele belpogingen iemand op het reisbureau van Specials uit zijn middagdutje te wekken. Er moet een nieuw ticket gemaakt worden met de juiste naam. Het duurt allemaal erg lang en de spanning stijgt onder het groepje achterblijvers tot nagelbijthoogte, want je mag niet aannemen dat een vliegtuig wacht op telaatkomers. De kosten wuiven we maar even weg, dan blijkt op het nieuwe ticket de naam nog verkeerd gespeld te zijn - weer wachten op herstel - maar tenslotte weet de vriendelijk blijvende juffrouw achter de balie uit een apparaat een correct ticket te toveren dat toegang geeft tot incheckprocedure en vliegtuig. Iedereen haalt opgelucht adem: Lida gaat mee!

De veiligheidscontrole op Schiphol blijkt vandaag nauwgezetter dan ooit, want een van deze heren controleert alle geldstukken in Ellen's portemonnee, op zoek waarschijnlijk naar explosieve munten. Het vliegtuig vertrekt wat later dan gepland, maar hoe dan ook is de groep weer compleet.

Tegen de avond staan we op het vliegveld van Athene. De thermometer wijst 25 graden Celsius aan. Het overstappen op de vlucht naar Thessaloniki gaat vrijwel probleemloos en rond acht uur in de avond

betreden we Makadonika Airport. Alles is kletsnat buiten, dus de regenvoorspelling kan wel eens kloppen. Het is daar 18 graden Celsius.

Gids Stefanos staat al te wachten met een grote moderne bus van maatschappij Zorpidis. Daarin is chauffeur Giorgos de baas, een vriendelijk ogende wat oudere man met een bos grijs haar. Een korte rit brengt ons naar het hotel in de binnenstad. Jona heet ons welkom in Griekenland en deelt opgewekt mee dat we deze reis moeten wennen aan "een vroeg ritme": 7.00 uur op en 8.30 uur vertrekken, daar valt niet aan te ontkomen. Hij dient ook alvast het programma van de volgende dag op.

Stefanos, een wat jongere man dan de chauffeur, neemt dan het woord in het…….Duits. Hij verklaart dat onmiddellijk door te vertellen dat hij een deel van zijn jeugd in Duitsland heeft gewoond waar zijn vader gastarbeider was. Hij geeft enige informatie over de stad Thessaloniki, waar het nog druk is op straat, omdat de winkels hier tot negen uur open blijven. Hij noemt het een "multiculturele stad" ten gevolge van de instroom van mensen uit alle omringende landen. In deze hoofdstad van de regio Macedonië wonen momenteel ruim een miljoen mensen.

Jona wijst erop dat we de Via Egnatia inrijden, waar ook hotel El Greco zich bevindt. Deze hoofdstraat is vernoemd naar de Romein Gaius Egnatius, die in 146 v. Chr. proconsul was van de Romeinse provincie Macedonia en die opdracht gaf tot aanleg van de weg, die het oosten en het westen van het land verbond. Daarover later meer.

We krijgen nog een waarschuwing voor zakkenrollers en strijken neer in het eenvoudige hotel. Deze avond moeten we het verder zelf maar uitzoeken. Dat doet iedereen ook door met een vage aanwijzing van de man achter de balie op zoek te gaan naar een restaurant, afdalend in de richting van de kust. De meeste eetgelegenheden, vaak aan gezellige pleinen, hebben een buitenterras, hoewel ze hier en daar gebruik maken van grote gasbranders om de avondkou te verdrijven. Zo eindigt deze voor sommigen bewogen dag met een Grieks etentje, af en toe begeleid door de vrolijke muziek van langstrekkende straatorkestjes.

Avondzicht op zee bij Thessaloniki

DE GESCHIEDENIS

1. DE NIEUWE STEENTIJD

In het noordoosten van Griekenland hebben archeologen een aantal nederzettingen uit de Nieuwe Steentijd blootgelegd, dorpen van landbouwers en veetelers. De overgang van jacht en voedsel verzamelen naar landbouw en veeteelt, de Neolitische Revolutie, vond in gebieden die nu Macedonië en Thessalië heten, waarschijnlijk plaats rond 7000 v. Chr. Dat is enkele duizenden jaren later dan in het Nabije Oosten.

2. DE BRONSTIJD (ca. 2600 - 1200 v. Chr.)

Vanaf ongeveer 2600 v. Chr. begon men bronzen werktuigen en wapens te gebruiken. In de loop van de Bronstijd werd het op de Balkan en in Klein-Azië onrustig door rondtrekkende en binnenvallende volken die op zoek waren naar geschikte woonplaatsen. Indo-Europese stammen vielen rond 2000 v. Chr. het noorden van Griekenland binnen. Ze vermengden zich met de onderworpen bevolking en namen hun cultuur gedeeltelijk over.

Vanaf het vroege tweede millennium v. Chr. kwamen in Griekenland en de eilanden twee beschavingen op, die van Kreta en van Mycene. Vanaf ongeveer 1600 v. Chr. beleefden deze hun bloeitijd. Die van Kreta wordt aangeduid als de Minoïsche, naar koning Minos uit de Griekse mythologie, de andere als de Myceense of Helladische, naar Hellas, een andere naam voor Griekenland.

De hoofdstad van het Minoïsche rijk was Knossos op Kreta. Het paleis was het centrum van het economisch systeem. Voor de paleisadministratie werd een syllabisch schrift ontwikkeld, het zogenaamde Lineair A, dat nog niet is ontcijferd, zodat we behalve uit de opgravingen niet zoveel weten van deze beschaving. De bloei werd mede mogelijk gemaakt door de handel. Schepen voeren op de havens in het oostelijk deel van de Middellandse Zee.

Omstreeks 1450 v. Chr. werd Kreta veroverd door een Myceense legermacht. Knossos werd gespaard en bleef de belangrijkste stad. Het grote paleis met zijn talrijke vertrekken maakte zo’n indruk op de Grieken dat zij spraken van het Labyrint van koning Minos.

Tegen 1600 v. Chr. hadden Griekssprekenden zich op de Peloponnesus gevestigd, waar zij verschillende steden stichtten. Mycene was de belangrijkste. Mede door hun contacten met de Minoërs op Kreta kwam hun beschaving tot bloei. De Myceners waren een krijgshaftig volk dat op de toppen van heuvels paleisforten bouwde voor hun koningen. Die heersten met steun van een elite van krijgers met strijdwagens. Het rijk bestond uit verschillende kantons die samen een militaire aristocratie vormden. Ze leefden van landbouw, veeteelt, handel en plunderingen. Door dat laatste kwamen ze al gauw in contact met het rijk van de Minoërs, dat door hun invallen ten onder ging. Het Kretenzische schrift werd overgenomen en voor het Grieks geschikt gemaakt, het Lineair B. De taal lijkt de wortel van de latere dialecten, het Ionisch, Aiolisch en Achaïsch.

Bruin: Myceense invloedsfeer 1400-1200 v. Chr. **Mycene: dodenmasker**

Over de Myceense religie is niet veel bekend. Veel van hun goden zijn herkenbaar als de latere klassieke goden, zoals Zeus, Poseidon, Hera, Hermes, Athena en Dionysus.

Tussen 1400 en 1200 kende het Myceense rijk een periode van expansie. De Myceners hadden door intensief scheepvaartverkeer hun invloed in het oostelijke deel van de Middellandse Zee vergroot. De belangrijkste handelspartners waren de Egyptenaren van het Nieuwe Rijk en de volken in Klein-Azië.

In de 13e eeuw zou zich de strijd hebben afgespeeld die Homerus beschrijft in het epische gedicht van de Ilias: de belegering en vernietiging van Troje door de Grieken onder leiding van een Myceense koning. De waarde van Homerus als historische bron is echter omstreden. Zijn heldendichten zijn

een bewerking van verhalen die eeuwenlang door rondtrekkende zangers werden voorgedragen aan adellijke hoven.

Rond 1200 begon de neergang van het Myceense rijk. Wat we weten is dat de burchten na gewelddadige gebeurtenissen werden verlaten, de bevolking nam in omvang af en het schrift werd vergeten. Men schakelde terug van akkerbouw naar veeteelt.

3. DE VROEGE IJZERTIJD (ca. 1200 - 750 v. Chr.)

Rond 1200 v. Chr. brak in het Nabije Oosten maar ook in Griekenland een onrustige periode aan van volksverhuizingen, mogelijk veroorzaakt door een klimaatverandering die droogte en hongersnoden met zich meebracht. Nomadische steppenbewoners gingen op zoek naar vruchtbare gronden en verdrongen andere volken. Daarnaast brak een nieuw tijdperk aan, doordat brons werd vervangen door ijzer voor het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen en wapens. Van het Griekenland na de ondergang van de Myceense cultuur is tot ca. 750 v. Chr. weinig bekend. Historici noemen deze periode de “Donkere Eeuwen”.

Het volk van de Doriërs zou in het begin van de IJzertijd Griekenland zijn binnengevallen om zich te vestigen op de Peloponnesus, Kreta en in het zuidwesten van Klein-Azië. Ook zouden veel Ioniërs toen Griekenland hebben verlaten en zich hebben gevestigd aan de westkust van Klein-Azië, maar helemaal zeker is dit niet. De Grieken van Klein-Azië hebben later zeker bijgedragen aan de herleving van de Griekse cultuur.

De opbouw van de Griekse maatschappij in deze tijd kennen we voornamelijk uit archeologische vondsten en valt min of meer af te leiden uit de epische dichtwerken van Homerus, gedateerd ca. 800 v. Chr. De maatschappij die hij beschrijft in de Ilias, is vooral die van zijn eigen tijd en de voorgaande eeuw. De koning en zijn vazallen waren rijke grondbezitters die de militaire macht bezaten. Zij konden zich een uitrusting, strijdwagens en paarden permitteren. De rest van het volk bestond vooral uit boeren. Het waardenpatroon van de aristocratische elite was van grote invloed op de latere Griekse mentaliteit. Zij moesten laten zien dat zij sterke, gezonde mannen waren die zich heldhaftig dienden te gedragen. De dichter van de Odyssee moet ook de eerste vormen van de Griekse stadstaat hebben gekend.

4. DE ARCHAÏSCHE PERIODE (ca. 750 – 500 v. Chr.)

In de 8e eeuw werd de basis gelegd voor de bloei van een Griekse beschaving met geheel eigen karakter. Deze tijd valt samen met het tijdperk van machtige rijken in het Midden-Oosten waar de Grieken door handel contact mee hadden: achtereenvolgens het Assyrische, Babylonische en Perzische rijk en in Klein-Azië Frygië en Lydië. Door de contacten ondergingen de Griekse godsdienst, kunst, wetenschap en materiële cultuur oosterse invloeden.

Archeologisch onderzoek wijst uit dat in deze periode de bevolking flink groeide en de materiële cultuur opbloeide. Hutten werden huizen, tempels bouwde men van steen, dorpen groeiden uit tot steden, stadsmuren verschenen, op nieuw ontgonnen landbouwgrond verbouwde men nieuwe gewassen. In de 8e eeuw ontstaat de polis, de stadstaat, gewoonlijk een ommuurde stad met enkele omliggende dorpen, landerijen en boomgaarden. Het grote aantal stadstaatjes is te verklaren uit de geografische situatie: bergruggen en zee-inhammen verdelen het land in kleine natuurlijke landschappen. De grootste waren Athene, Sparta, Korinthe en Thebe.

Een polis werd gekenmerkt door een stedelijk administratief centrum waar zich het centrale heiligdom bevond en de agora, de verzamelplaats waar bestuurders en het mannelijke volk bijeen kwamen om te vergaderen. Later werd de agora ook het marktplein. In het bestuur waren functionarissen belast met specifieke taken als het leger aanvoeren, rechtspraak en godsdienstige zaken regelen. Meestal waren de functies voorbehouden aan de aristocratie van de stad en die werd vooral gevormd uit de grootgrondbezitters.

Het leven in de polis werd door de Grieken beschouwd als de meest ideale bestaanswijze. Deel uitmaken van een groot koninkrijk achtten ze verwerpelijk. Toen stadstaten later gedwongen deel moesten uitmaken van achtereenvolgens het Perzische, Macedonische en Romeinse rijk, trachtten ze toch zoveel mogelijk hun lokale autonomie te handhaven, vaak met succes. Griekenland was dus heel lang geen politieke eenheid. Wel voelden ze zich verbonden door een gemeenschappelijke taal, door verering van dezelfde goden en door gemeenschappelijke tradities, zoals de Olympische Spelen. Overigens voerden ze ook vaak onderlinge oorlogen.

Het oude Griekenland en de kust van Klein-Azië met stadstaten

Samenhangend met de toenemende Griekse handel, scheepvaart en kennis van de geografie ontstond in deze periode een nieuw golf van Griekse kolonisatie, waarbij de nieuwe vestigingen geen wingewesten waren, maar zelfstandige stadstaten die slechts religieuze en morele banden hadden met de moederstad. De kolonisten waren vooral landbouwers. Vandaar dat deze nieuwe poleis werden gesticht op vruchtbare plaatsen, zoals langs de Zwarte Zee, op Sicilië en in Zuid-Italië. Ze voerden veel koren uit naar het moederland, omdat daar een tekort aan was. De kolonisatie kwam rond 550 v. Chr. ten einde door sterke tegenstand van Perzen in het oosten en Carthagers en Etrusken in het westen.

De militaire organisatie veranderde. Soldaten, hoplieten genaamd, kwamen ook uit de middenklassen, werden uitgerust met speer, schild, helm en borstpantser en vochten niet meer zoals voorheen man tegen man, maar werden voor de strijd opgesteld in gesloten slagorde, de falanx, waarbij ze ook elkaar met hun schild beschermden. Daarvoor was een groot saamhorigheidsgevoel noodzakelijk.

Hopliet

Falanx

Wat het schrift betreft: de Grieken hebben in de tiende of negende eeuw het alfabet van de Feniciërs overgenomen. De Griekse lettertekens stammen uit de 8e eeuw. Nieuw was dat er ook tekens waren voor klinkers. Hun alfabet was zo goed, dat het later door de Romeinen is overgenomen en in de vorm van het Latijnse alfabet de wereld heeft veroverd.

In de archaïsche tijd werd de basis gelegd voor de Griekse schilder-, bouw- en beeldhouwkunst, de literaire genres en de filosofie.

De godsdienst was polytheïstisch, met een pantheon van goden die we uit de mythologie leren kennen als machtige mannelijke en vrouwelijke figuren met de goede en slechte eigenschappen van mensen, zoals oppergod Zeus die met de andere goden op de berg Olympus woonde, zijn vrouw Hera, zijn zoon Apollo, de god van licht, orde en verstand - door orakels zoals in Delphi geraadpleegd om de toekomst te voorspellen - Dionysus, de god van de wijn en de levenskracht van de natuur, en Hades van de onderwereld. Elke polis had haar eigen beschermgodheid met een tempel voor de eredienst. De ontstaansgeschiedenis van de Griekse goden danken we aan de schrijver Hesiodus, die beschreef hoe oppergod Zeus zijn heerschappij heeft verkregen in de strijd met de oergoden. Waarschijnlijk heeft hij die kennis opgedaan in de oosterse wereld, waar oudere parallellen zijn te vinden van dezelfde ontwikkeling.

In Klein-Aziatisch Ionië en in de Griekse koloniën in Italië kwamen in de 6e eeuw de Griekse natuurfilosofie en wetenschap op. Denkers namen geen genoegen meer met mythologische verklaringen voor de natuur. Ze wilden die verklaren door een rationele manier van analyseren en redeneren, wat

de basis heeft gelegd voor het westerse wetenschappelijke denken. De bekendste van hen was Pythagoras, die aan het eind van de 6e eeuw v. Chr. van het eiland Samos naar Zuid-Italië emigreerde. Door kennis van getallen en verhoudingen zouden we de kosmos en de natuur leren kennen.

POLITIEKE ONTWIKKELING

De sociale, economische en militaire ontwikkelingen leidden ook tot politieke veranderingen. Nieuwe staatsvormen ontstonden. Door het hoplietensysteem brokkelde de militaire macht van de aristocratie af. Dat werd versterkt door de opkomst van tirannen, alleenheersers die de aristocratie, waar zij zelf meestal uit voortkwamen, haar voorrechten ontnam. Dat zien we bijvoorbeeld in poleis als Corinthe, Argos en Athene. Tirannie kreeg al gauw, door het opzij zetten van de oude elite, een kwade betekenis, zodat in vrijwel alle stadstaten waar het voorkwam, deze overheersing maar twee generaties duurde. Daarna kwam er vaak een vorm van oligarchie of soms democratie voor in de plaats.

SPARTA

Sparta is een apart geval. Al in de 7e eeuw was het een hoplietenstaat, gedomineerd door de militante Doriërs, van wie alleen de inwoners van de polis Sparta het volledig burgerrecht hadden, terwijl de onderworpen autochtone bevolking staatshorigen werden, heloten genaamd, die wel persoonlijke vrijheid kenden, maar aan een stuk (staats)grond gebonden waren. Tirannen heeft Sparta niet gekend, terwijl het koningschap juist bleef bestaan. In de 7e eeuw werden bestuurlijke hervormingen doorgevoerd door een zekere Lycurgus, van wie we verder weinig weten.

Er waren sinds die tijd twee koningen, als legeraanvoerders - die macht bleef dus verdeeld. Een tweede vorm van macht berustte bij de voor het leven gekozen Raad van Oudsten. Later kwam er nog een dagelijks bestuur bij van vijf eforen, voor één jaar gekozen, die geacht werden de belangen van het volk te behartigen. De volksvergadering had niet zoveel macht, maar in een staat waar militaire discipline meer werd gewaardeerd dan een kritische geest, accepteerde men dat. Alles bij elkaar was het een mengelmoes van monarchie, aristocratie (de Raad van Oudsten) en beperkte democratie, waarin de machten elkaar in evenwicht hielden.

De strenge Spartaanse levenswijze had in die zin succes dat deze polis in de 6e en begin 5e eeuw de sterkste stadstaat was van Griekenland, die een machtspositie opbouwde op de Peloponnesus en vaak ook daarbuiten.

ATHENE

In deze Ionische stadstaat is wel een fase geweest van tirannie. De polis werd lange tijd bestuurd door de aristocratie. Gebruikmakend van ontevredenheid onder armen en boeren greep omstreeks 546 v. Chr. een zekere Pisistratus, uit een verarmd adellijk geslacht, de macht en hij werd tiran. Hij ontnam de aristocratie veel van haar invloed en bracht verbetering voor de gewone man en de boeren. Zijn zonen namen het over, maar de ene werd vermoord en de andere verjaagd. Het was daarna in 509 v. Chr. dat Cleisthenes grondlegger werd van de befaamde Atheense democratie. De demos, de mannelijke burgerij, werd de ruggengraat van het staatsbestel en het hoplietenleger.

Het dagelijks bestuur kwam aan de Raad van 500, waarin burgers voor één jaar zitting konden krijgen door loting. De voorstellen van de Raad werden voorgelegd aan de volksvergadering van alle mannelijke burgers van de polis. Die kon ze ook amenderen of verwerpen. Leger en vloot werden aangevoerd door tien strategen, die voor één jaar werden gekozen, maar wel herkiesbaar waren. Via het schrijven van een naam op een scherf konden de leden van de volksvergadering eenmaal per jaar een voor de staat gevaarlijk persoon voor tien jaar verbannen (het schervengericht).

5. DE KLASSIEKE PERIODE (ca. 550 - 330. v.Chr.)

DE PERZISCHE OORLOGEN (492 - 449 v. Chr.)

In het midden van de 6e eeuw bereikte het opkomende Perzische rijk de westkust van Klein-Azië. De Perzische koning Cyrus (559-530) veroverde na 547 Lydië en de Griekse steden aan de kust van Klein-Azië. Toen die in opstand kwamen in 499 en Athene ze te hulp kwam met een vloot, organiseerde de Perzische koning Darius (522-486) een strafexpeditie tegen Athene. De Perzen kwamen in 490 over zee en landden bij Marathon in Attica. De Atheners ontweken de strijd, maar toen de Perzen weer aan boord gingen, werden ze verslagen door de Atheense hoplieten onder leiding van Miltiades. Spartaanse troepen arriveerden te laat om nog deel te nemen aan de strijd.

Tien jaar later kwamen de Perzen opnieuw naar Griekenland, onder leiding van koning Xerxes, die begreep dat de gebieden in Klein-Azië alleen veilig waren als hij de Egeïsche Zee beheerste. Daarvoor moest hij de Grieken onderwerpen. Zijn leger trok over de kust, terwijl een grote vloot over zee dezelfde route volgde. De meeste Griekse staten verenigden zich in een bond, onder leiding van Sparta. Athene had net op tijd, op voorstel van de strateeg Themistocles, vanaf 483 een grote oorlogsvloot gebouwd.

De Spartaanse koning Leonidas en 300 van zijn hoplieten probeerden op de kustweg bij Thermopylae het Perzische leger zo lang mogelijk tegen te houden. Ze vochten zich dood, maar dekten zo de aftocht van de Griekse landmacht. De Atheners evacueerden hun mensen en vee naar het eiland Salamis. Xerxes liet hun stad verwoesten, maar kort daarna werd zijn vloot voor zijn ogen in de baai van Salamis door de Atheners en hun bondgenoten verslagen. Om onduidelijke reden verliet Xerxes met het resterende deel van zijn vloot het strijdgebied. Het verkleinde Perzische landleger werd een jaar later, in 479, door de Grieken onder leiding van de Spartaanse regent Pausanius bij Plataeae verslagen. De Perzen verdwenen en het strijdtoneel verplaatste zich naar de kustgebieden van Klein-Azië. In 449 kwam ook formeel een einde aan de strijd tegen de Perzen.

Perzische Oorlogen 490-479 v. Chr.

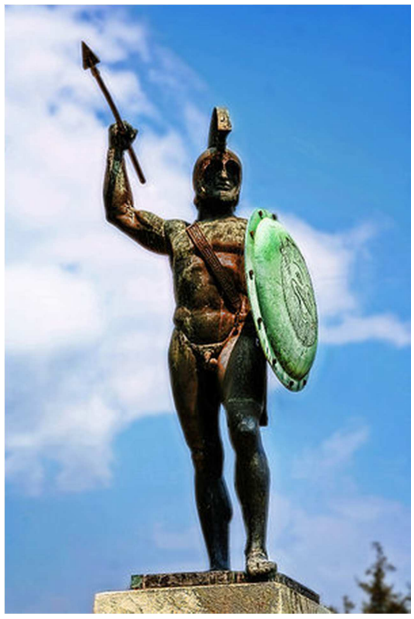

Beeld Leonidas bij Thermopylae

Na 479 trokken de Spartanen zich terug uit de strijd wegens interne problemen. De verhouding met Athene verslechterde. De Atheners verenigden in 477 een aantal stadstaten, ook uit Klein-Azië, tegen de Perzen

in de Delisch-Attische Zeebond. In de loop van de 5e eeuw werd de bond een instrument van Atheense machtspolitiek, vooral toen de strateeg Pericles de leiding kreeg in Athene van 460 tot 429. Na de vrede met de Perzen ontwikkelde de bond zich tot een Atheens imperium, waarin de bondgenoten een ondergeschikte status kregen.

PELOPONNESISCHE OORLOGEN (465-404)

Na de aftocht van de Perzen beheerste Athene de Egeïsche Zee. Met bekwame leiders als Themistocles en Pericles zien we in Athene een combinatie van expansionisme naar buiten en democratische gezindheid naar binnen. De Eerste Peloponnesische Oorlog met Sparta (465-446) eindigde met een 30-jarige wapenstilstand zonder dat een van de partijen had gewonnen. Het hoogtepunt van de Atheense machtsontplooiing, welvaart en culturele bloei ligt tussen 446 en 431. Die positie berustte op rijke financiële bronnen: bijdragen van de bondgenoten, goudmijnen (Amfipolis in Thracië), winst uit handel en verschillende soorten belasting. De Atheense macht bevreesde Sparta en andere Griekse staten.

Door moeilijkheden tussen Athene en Sparta's maritieme bondgenoten Corinthe en Megara kwam in 431 een einde aan het 30-jarige bestand. De voorheen neutrale stadstaten kozen de zijde van Sparta. De Griekse geschiedschrijver Thucydides beschreef deze Peloponnesische Oorlog als de zwaarste die in de Griekse geschiedenis is uitgevochten. In de hele Griekse wereld, van Ionië in Klein-Azië tot Sicilië in het westen, werd voortdurend zwaar gevochten met inzet van grote legers en vloten.

Pericles

Partijen in de Poloponnesische Oorlog

Pericles trok zich terug binnen de stadsmuren en voerde vooral een verdedigingsoorlog. Ondanks zijn dood in 429 en een ernstige epidemie rond 428 die een derde van de bevolking het leven kostte, haalde Athene in de eerste oorlogsperiode (431-421) een goed resultaat en lukte het de vijanden niet haar machtspositie te breken. Athene bleef de machtigste.

Een Atheense poging in 415 op Sicilië de Griekse steden te helpen tegen Syracuse, liep uit op het verlies van een deel van het leger.
Het ging voor Athene echt mis in de tweede oorlogsperiode (413-404), vooral doordat Athene de Perzische koning provoceerde, waarna deze Sparta te hulp kwam. De Atheense vloot werd door de Spartaanse onder Lysander vernietigend verslagen. In 404 moest Athene wegens gebrek aan voedsel capituleren. De Delische Bond werd ontbonden en in Athene werd een pro-Spartaans bewind ingesteld, maar dat werd al na een jaar omvergeworpen, waarna de democratie werd hersteld. Nu heerste Sparta als machtigste polis.

TIJD VAN 404-338 v. Chr.: THEBE EN OPKOMST VAN MACEDONIË

In deze periode waren er verschillende coalitieoorlogen om de hegemonie tussen Sparta aan het hoofd van de Peloponnesische Bond, Thebe als leider van de bond van stadstaten in Boeotië, en Athene, hersteld van de nederlaag en nog steeds het economische en culturele centrum van Griekenland. De Perzen deden in die zin mee dat ze een verdeel- en heerspolitiek voerden door telkens een andere groep met financiën te ondersteunen. Het keerpunt kwam in 371, toen de Thebaan Epaminondas, een militair genie, het Spartaanse leger versloeg, hun heloten bevrijdde uit slavernij en de Peloponnesische Bond ophief. Sparta was sindsdien een tweederangs mogendheid. Thebe was toen de machtigste stadstaat.

Na 360 was het de staat Macedonië in het noorden, tot die tijd behorend tot de marge van de Griekse wereld, dat voordeel trok van de verdeeldheid in het zuiden. Deze staat werd geregeerd door koningen die gezag uitoefenden over lokale baronnen. De Grieken beschouwden Macedoniërs om hun dialect niet als Grieken. Alleen het koningshuis werd als Grieks gezien, omdat het geacht werd af te stammen van heersers uit Argos op de Peloponnesus.

Als grondlegger wordt Alexandros I (koning van 498-454) beschouwd. Hij verkreeg voor zijn dynastie het recht de Olympische Spelen bij te wonen,

waardoor hij sterk betrokken raakte bij de Griekse cultuur, die hij erg bewonderde. Hij kreeg de bijnaam “de Filhelleen”. Hij schonk bijvoorbeeld een gouden beeld aan de tempel van Delphi. Onder zijn bewind raakte Macedonië betrokken in de Griek-Perzische oorlogen. Macedonië werd in 492 v. Chr. door de Perzen ingelijfd en Alexandros werd tot een bondgenootschap met de Perzen gedwongen. Onder zijn opvolgers werd Pella in 400 v. Chr. de nieuwe hoofdstad.

Een latere afstammeling van Alexandros was Koning Philippus II (geboren in 382, regeerde van 360-336). Hij begon met een verzwakt en verdeeld land, dat belaagd werd door omringende stammen. Gebruikmakend van de kennis die hij als gijzelaar in Thebe had opgedaan, moderniseerde hij het leger. Hij was een krachtig en slim bestuurder, een goed strateeg, die de orde in het land herstelde, de adel aan zich wist te binden en grote delen van aangrenzende landen als Thracië en Illyrië onderwierp. Een strategische zet was het veroveren op de Atheners van de goudmijnen in Amfipolis in Thracië en met een list verkreeg hij ook de belangrijke havenstad Pidna. Door huwelijken met prinsessen uit omringende staten verstevigde hij zijn macht.

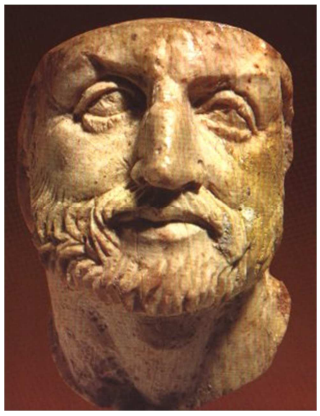

Philippus II van Macedonië

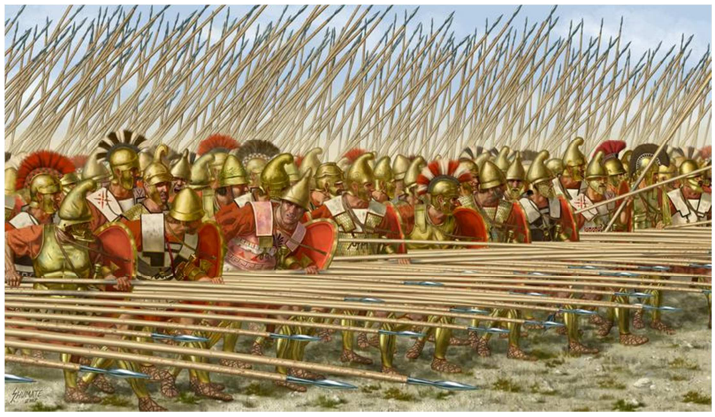

Macedonische falanx

Toen waren de verzwakte Griekse stadstaten aan de beurt. Zijn doel was de onderwerping van heel Griekenland. Hij lokte een oorlog uit tegen de Atheners, die steun kregen van een aantal andere stadstaten, waaronder het machtige Thebe. Philippus trok met zijn legers en zijn zoon Alexander op naar het zuiden. In 338 werd het leger van Atheners en Thebanen bij Chaironeia beslissend verslagen. Hier toonde Alexander zijn militaire kwaliteiten. De Griekse stadstaten verloren toen voorgoed hun onafhankelijkheid. Philippus richtte de Korinthische Bond op van alle

Griekse staten, op Sparta na. Onderlinge oorlogen waren verboden. Men hoefde geen schatting te betalen, maar moest hem steunen met soldaten en materiaal. Waarschijnlijk wilde hij al die macht gebruiken om de Perzen aan te vallen en Klein-Azië te veroveren, maar voor hij daaraan toe kwam, werd hij in 338 v. Chr. wegens een privéruzie vermoord.
De eenheid van alle Grieken werd het begin van een nieuwe tijd.

Uitbreidingen Macedonië onder Philippus II
(rose/Noord-Macedonië, donkergrijs/Thracië, lichtgroen/Illyrië, paars/Griekse stadstaten)

ATHEENSE BEVOLKING EN CULTUUR IN DE 5E EN 4E EEUW

Athene werd in de 5e eeuw het economische en culturele centrum van Griekenland. De Atheense democratische bestuursvorm bleek heel stabiel en hield de invloed van de verschillende maatschappelijke klassen redelijk in evenwicht. Veel Grieken van elders, vooral uit het door de Perzen bedreigde Ionië en uit het bondsgebied, vestigden zich blijvend in Athene en de havenstad Piraeus – als metoiken waren ze wel vrij, maar ze kregen geen burgerrecht - en een stroom van slaven werd naar Attica gebracht om allerlei werk te doen. Dat gaf de mannelijke burgers gelegenheid aan het bestuurlijke leven deel te nemen of als hoplieten en roeiers strijd te voeren, terwijl het dagelijkse werk kon doorgaan. Vrouwen hadden nauwelijks burgerrechten en hielden zich vooral bezig met het werk thuis en de opvoeding van de kinderen.

De periode tussen 480 en 340 geldt als de hoogtijdagen van de Griekse cultuur. Athene was het culturele centrum waar getalenteerden van elders heen trokken. Een vruchtbare combinatie van talent, geld, vrijheid en een

belangstellend en kritisch publiek bracht een rijke oogst voort in de bouwkunst, de beeldende kunsten, literatuur en wijsbegeerte.

Athene werd versierd met prachtige beelden, zuilengangen en tempels, zoals het Parthenon op de Akropolis. Het Attische drama kende grote tragedieschrijvers als Aeschylus, Sophocles en Euripides, en de komedieschrijver Aristophanes. De retorica of welsprekendheid in woord en geschrift bloeide, werd vast onderdeel van het onderwijs en kwam van pas bij de toespraken in de democratische organen. Filosofen als Socrates (469-347), Plato (ca. 427-347) en Aristoteles (384-322) hadden grote invloed op het denken over maatschappij en natuur. Herodotos van Halikarnassos (Klein-Azië, 480-429/428), de "vader van de geschiedenis", en Thucydides (ca. 460-395) beschreven de geschiedenis van hun tijd.
Het werk van de geleerden en kunstenaars uit deze tijd zou voor latere generaties en voor de Romeinen als het nastrevenswaardig voorbeeld gelden, als klassiek.

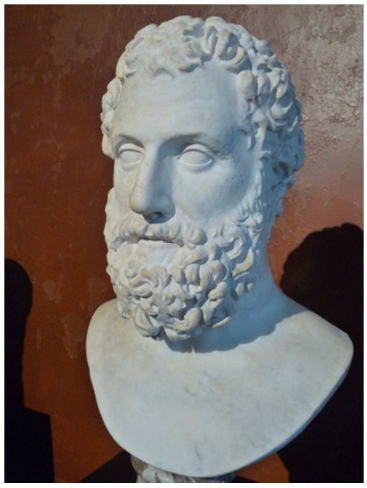

Aeschylus

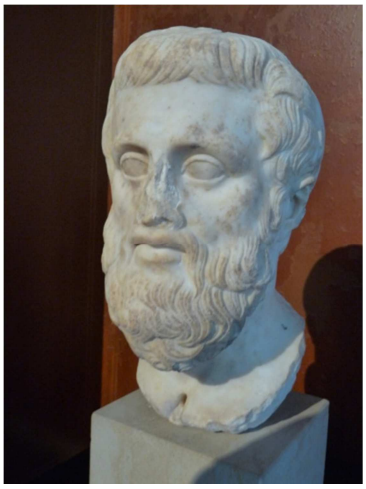

Sophocles

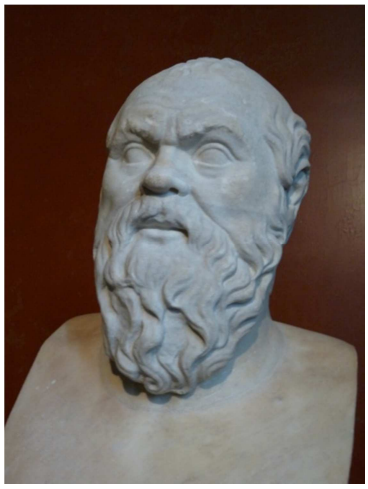

Socrates

6. HELLENISTISCHE PERIODE
(ca. 330 v.Chr.- 30 n.Chr.)

Alexander de Grote (356-324), sinds 336 koning van Macedonië als opvolger van zijn vader Philippus II, nam het plan van zijn vader over om het Perzische rijk aan te vallen. Na expedities naar Thracië en Illyrië en nadat hij een opstand van Griekse stadstaten had neergeslagen – waarbij Thebe werd verwoest - viel hij in 334 Klein-Azië binnen met zijn leger, voor een deel bestaand uit troepen van de Korintische Bond. Totaal ongeveer 43000 soldaten en 5500 cavaleristen. In korte tijd versloeg hij het Perzische

leger en bezette de Griekse steden aan de westkust. In een jarenlange veldtocht veroverde hij daarna het hele Perzische rijk en trok verder tot aan de Indus. Na terugkeer in zijn nieuwe hoofdstad Babylon in 323 overleed hij na een korte ziekte, nog maar 32 jaar oud.

Munt met beeltenis van Alexander

In de zogenaamde Diadochenoorlogen vochten Alexander's generaals, de diadochen, jarenlang om de macht en het rijk viel uiteen:
*** het Ptolemaeïsche rijk (Egypte, Libië, Palestina, Cyprus), gesticht door Ptolemaeus I (bestuur van 323-283)**
*** het Seleucidische rijk (Perzië, Syrië, zuidoostelijk Klein-Azië), gesticht door Seleucus I (311-280)**
*** het Antigonidische rijk (Macedonië, Griekenland, westelijk Klein-Azië), gesticht door Antigones (306-301).**

Pas in 277 v. Chr. slaagde de kleinzoon van de laatste, Antigonos Gonatos, erin in Macedonië een stabiele dynastie te vestigen. De Corintische Bond bleef bestaan onder de Antigoniden, die in verschillende stadstaten garnizoenen behielden. Athene kwam verschillende malen in opstand, maar zonder veel succes. Haar grote rol was uitgespeeld en de democratie was al vóór 300 v. Chr. een oligarchie geworden, een bestuur van een kleine machtige groep. Sparta was een kleine onbetekenende staat geworden.

Diadochenrijken ca. 300 v.Chr.: geel Seleuciden, paars Ptolemeeën, oranje en groen Antigoniden

In 279 trok een Keltische stam, de Galaten, een spoor van plundering door Macedonië en Griekenland, om weer te verdwijnen richting Klein-Azië. Tijdens de strijd tegen de Galaten begon in westelijk Klein-Azië de bloei van de staat Pergamon.

De zwaarste bedreiging voor de Antigoniden kwam uit het westen, uit het machtiger wordende Rome, dat op verzoek van de stadstaten Athene en Rhodos te hulp kwam tegen de Macedoniërs. In de vier Macedonische Oorlogen (tussen 215 en 148) reduceerden de Romeinen de Macedonische macht. In 146 lijfden ze Macedonië in en maakten er een Romeinse provincie van. Nadat de Romeinse consul Flaminius de eerste oorlog had gewonnen in 196, verklaarde hij dat de Griekse steden voortaan "vrij en autonoom" zouden zijn, maar toen sommige Griekse steden in 146 tegen de Romeinen in opstand kwamen, liet consul Mummius voor straf de rijke handelsstad Korinthe verwoesten en hij voegde heel Griekenland bij de provincie Macedonië.

Het hellenistische van deze periode van Alexander de Grote en zijn opvolgers is gelegen in de vestiging van Grieken met hun cultuur overal in de Oosterse wereld. Macedoniërs en Grieken vormden een nieuwe en heersende elite in het Nabije Oosten. Talrijke Grieken trokken als handelaar, kunstenaar, soldaat, dichter, leraar of geleerde naar de hellenistische steden. Het Griekse cultuurgoed werd onderwezen in de gymnasia die in elke stad verrezen. Wel bleef deze cultuur vooral beperkt tot de elite. De oosterse culturen bleven daarnaast bestaan.

7. ROMEINSE PERIODE (ca. 150 v. Chr. – 400 n. Chr.)

2E EN 1E EEUW v. CHR.

Onder het Romeinse bestuur heerste er zestig jaar lang rust in Griekenland. De Romeinen lieten in nieuwe provincies, zoals Macedonië, het plaatselijk bestuur in stand en zetten er een stadhouder als controleur boven. Zijn taak was vooral de verdediging van de provincie en de rechtspraak. Plaatselijke regenten werden bij de rechtspraak ingeschakeld. In de Griekse steden bevorderden de Romeinen de oligarchische staatsvorm, waarbij plaatselijke magistraten het lokale bestuur uitoefenden. Omgekeerd werden de oligarchisch gezinde rijken in de regel

pro-Romeins en ze aanvaardden het Romeinse oppergezag, dat hun een bevoorrechte positie garandeerde.

De rust in Griekenland werd verstoord door koning Mithridates VI van Pontus (bestuur 120-66), een staat in het noorden van Klein-Azië, langs de Zwarte Zee. Hij kwam in opstand tegen de Romeinse overheersing, wat leidde tot drie Mithridatische Oorlogen tussen 89 en 66 v. Chr. Hij richtte in Klein-Azië een bloedbad aan onder de Romeinen en stak over naar Griekenland, waar hij als bevrijder werd begroet, omdat men de zware belastingen zat was. Ook het feit dat zoveel Grieken als slaaf naar Rome waren afgevoerd, onder wie veel geletterde mensen, die bijvoorbeeld als huisleraar, lijfarts of secretaris in Rome moesten dienen, wekte veel weerstand op. De Romeinse consul Sulla wist het leger van Mithridates in 85 bij Chaeronea te verslaan, zodat Griekenland onder Romeins bestuur bleef.

Ook tijdens de Romeinse burgeroorlogen in de 1e eeuw v. Chr. werd Griekenland nog al eens als strijdperk gebruikt. In 48 versloeg Julius Caesar zijn tegenstander Pompeius bij Farsalos in Thessalië, in 42 behaalden Antonius en Octavianus een overwinning op Brutus en Cassius bij Philippi in Macedonië en in 31 versloeg Octavianus de vloot van Antonius en de Egyptische Cleopatra bij Actium, aan de West-Griekse kust.

In 27 v. Chr. verhief keizer Augustus Griekenland tot de zelfstandige provincie Achaea. In het midden van de 1e eeuw predikte de apostel Paulus onder andere in Korinthe, Thessaloniki, Philippi en Athene. Het christendom kreeg snel vaste voet in Griekenland.

1e EN 2E EEUW NA CHR.

Terwijl in de 2e en 1e eeuw v. Chr. Griekenland een periode van verarming meemaakte, volgde in de tijd van 30 v. Chr. tot aan het einde van de 1e eeuw n. Chr. herstel. De 2e en 3e eeuw waren een tijdperk van voorspoed en culturele opleving. De aanzienlijken die de Griekse steden regeerden, traden op als weldoeners en wedijverden met elkaar en met andere steden in het verfraaien van poorten, straten en pleinen en het verzorgen van uitdelingen en amusement. De aanblik van hun steden was voor deze elite een statussymbool. Ook wetenschap en retorica bloeiden op. Rondreizende redenaars trokken volle theaters met hun pronkredevoeringen over moralistische en historische thema's. De Griekse cultuur van deze tijd was

sterk gericht op het bewierookte klassieke verleden van de 5e en 4e eeuw voor Chr.

De meeste geletterde Grieken schikten zich onder de Romeinse overheersing. Er bestond in hun ogen een goede symbiose tussen de Romeinen die de beste vechters en bestuurders waren en die de barbaren ver weg hielden, en de Grieken die in cultureel opzicht de besten waren. De elite waardeerde het dat ze toen ook het Romeins burgerrecht konden krijgen en dat sommigen van hen werden opgenomen in de Romeinse senaat en in de ridderstand. De Romeinen waren van hun kant vaak gecharmeerd van de Griekse beschaving. Keizer Nero (55-68) begon met de aanleg van het Kanaal van Korinthe, Hadrianus (117-138) verrijkte Athene met grootse bouwwerken, Antonius Pius en Marcus Aurelius begunstigden de filosofenscholen in Athene.

3E EN 4E EEUW

Toen het Romeinse rijk in de 3e eeuw verzwakte, kreeg ook Griekenland te kampen met invallen van vreemde volken. In 267 bijvoorbeeld werd Attica geplunderd door de Goten en Herulen, twee verwante Oostgermaanse volken, en ze veroverden Athene. Gelukkig voor de Grieken werden ze twee jaar later compleet verslagen door de Romeinen.

Keizer Constantijn (306-337) verplaatste in 324 de keizerlijke residentie van Rome naar Byzantium, een stad aan de Bosporus, en noemde haar naar zichzelf Constantinopel. Het zwaartepunt van het Romeinse rijk is toen in het oosten komen te liggen. Grieks werd de voertaal van de elite. Het christendom werd door Constantijn sterk begunstigd en hij gaf zijn zonen een christelijke opvoeding. Hij bemoeide zich intensief met de christelijke kerk en riep in 325 het Concilie van Nicea bijeen, waarin de officiële geloofsleer werd vastgesteld.

In 363 werd het rijk verdeeld in een West- en Oost-Romeins deel, elk met een eigen keizer. Na het einde van het West-Romeinse rijk - in 476 werd de laatste keizer van het Westen afgezet door Odoaker, de aanvoerder van de Germaanse huurlingen in het Romeinse leger - werd de Byzantijnse keizer de wettige erfgenaam van het hele Romeinse rijk.

Constantijn de Grote

Byzantijnse rijk(rose) in 476 n. Chr.

8. BYZANTIJNSE RIJK (ca. 400-1453)

Na de stichting van Constantinopel maakte Griekenland deel uit van de prefectuur Illyricum, die bestuurd werd vanuit Thessaloniki. In 565 verplaatste keizer Justinianus, een van de bekendste keizers uit de eerste periode van het rijk (bestuur 527-565), de hoofdstad naar Justiniana Prima, het huidige Nis in het zuiden van Servië, wat erop duidde dat Griekenland in Byzantijnse ogen militair minder belangrijk was. Economisch ging het deze periode voorspoedig. Justinianus liet in veel steden gebouwen restaureren en hij vernieuwde het antieke Romeinse recht in de codex Justinianus.

Het grootste probleem voor Griekenland van de 5e tot en met de 8e eeuw vormden vijandelijke invallen: in de 5e eeuw van Visigoten en Hunnen, in de 6e eeuw van Slaven en Avaren en in de 8e eeuw weer van Slaven. Het gevolg was dat zich een grote Slavisch sprekende bevolking op Noord-Griekse bodem vestigde. Zo werd Thessaloniki een Griekse enclave in het omliggende, door Slaven in bezit genomen platteland. In latere eeuwen werden de Slaven gekerstend en deelgenoot van de Griekse cultuur.

OPKOMST VAN DE ARABIEREN EN DE ISLAM

Door de zware strijd eeuwenlang tegen binnenvallende volken uit het noorden en de Perzische Sassaniden uit het oosten (begin 7e eeuw) bleef het Byzantijnse rijk verzwakt achter. Daar maakte de nieuw opkomende macht van Mohammedaanse Arabieren handig gebruik van. In 636 werd het

Byzantijnse leger bij de rivier Yarmuk - in het noorden van het huidige Jordanië - verpletterend verslagen en zuidelijke landen als Egypte en Syrië gingen verloren. In de 7e eeuw drongen de Arabieren steeds dieper Anatolië binnen. Van het Byzantijnse rijk was rond 700 niet veel meer over dan een deel van Anatolië en kleine gebieden in Italië en de Balkan.

Ook Griekenland leed onder de invallen van de Arabieren. De greep van de Byzantijnen op Griekenland was in de 8e en 9e eeuw grotendeels verdwenen. Te midden van de verwarring slaagden lokale heersers erin kleine gebieden onder hun gezag te krijgen.

Byzantijnse rijk ca.700 (gearceerd: waar de Arabieren aanvallen uitvoerden)

HEROPLEVING BYZANTIJNSE RIJK

Het Byzantijnse rijk beleefde een heropleving in de tweede helft van de 9e, de 10e en het begin van de 11e eeuw, onder de zogenaamde Macedonische dynastie, van Armeense en Griekse oorsprong. Ze veroverden gebieden terug, waaronder Griekenland. De veiligheid verbeterde, de bevolking en de steden groeiden, de handel breidde zich uit. De kunst bloeide op en prachtige mozaïeken en fresco's sierden vele nieuwe kerken. Hoewel Sicilië ten slotte aan de Arabieren moest worden prijsgegeven, wist men ze in het oosten terug te drijven tot in Mesopotamië en werd na zware strijd het Bulgaarse rijk in de Balkan aan het Byzantijnse toegevoegd.

Byzantijnse rijk ca. 1025, na de heropleving

De Rooms-katholieke en Grieks-orthodoxe kerken, die niet dezelfde liturgische taal gebruikten, groeiden steeds verder uit elkaar, tot ze elkaar in 1054 wederzijds verketterden om een betrekkelijk ondergeschikt punt in de geloofsleer. Het was niet voor het eerst, maar dit keer bleek de kloof onoverbrugbaar.

SELDJOEKEN

In de 11e eeuw kwam het Byzantijnse rijk opnieuw in grote problemen. Terwijl Zuid-Italië verloren ging aan de Normandiërs, kwam vanaf het midden van de 11e eeuw een nieuwe macht uit het oosten opzetten: de Turkse Seldjoeken, een krijgshaftig ruitervolk van de Centraal-Aziatische steppen. Zij veroverden het Perzische rijk en later ook Syrië op de Arabieren, bekeerden zich tot de islam en werden daar felle voorvechters van. In de 11e eeuw kwam hun rijk tot grote bloei.

Het Byzantijnse rijk had zwaar te lijden van de aanvallen van de Seldjoeken. In 1071 versloeg hun leider Alp Aslan een Byzantijns leger bij Manzikert in Anatolië, in 1081 hadden ze op een smalle kuststrook in het noordwesten na heel Klein-Azië in hun macht. In een periode van hernieuwde Byzantijnse bloei in de 12e eeuw werd het westelijk deel van Anatolië echter heroverd.

KRUISTOCHTEN

Eind van de 11e eeuw riep de Byzantijnse keizer de hulp in van paus Urbanus II tegen de Seldjoeken. De oproep van de paus in 1095 tot een bewapende pelgrimage naar Jeruzalem, met het doel deze stad te bevrijden van de Seldjoeken, leidde tot de eerste van een hele serie kruistochten (acht, tot ongeveer 1300) om de christenen in het oosten te helpen en de pelgrimstochten naar het Heilige Land mogelijk te maken. Voor het Byzantijnse rijk leverde dat enige terreinwinst op, maar de verhouding met doortrekkende kruisvaarders was vaak problematisch. Tijdens de Vierde Kruistocht presteerden de kruisridders het om in 1204 Constantinopel te veroveren - dat werd plunderen en moorden - en daar voor een flinke periode een Latijns Keizerrijk te stichten. Vanuit hun Keizerrijk Nicea wisten de Byzantijnen 60 jaar later hun oude rijk in verzwakte en verkleinde vorm te herstellen.

Veel ridders uit het Westen, vooral Frankrijk, en edellieden uit de handelsrepubliek Venetië stichtten in deze periode staatjes op Byzantijnse bodem, ook in Griekenland. Ze bouwden er sterke burchten. De Montferrats stichtten het koninkrijk Thessaloniki, Otto de la Roche werd hertog van Athene en de Peloponnesus werd eigendom van de Villehardouins. Venetië nestelde zich stevig op de eilanden, in kustplaatsen en op delen van de Peloponnesus.

1204: Latijnse Keizerrijk en Byzantijnse Keizerrijk van Nicea

Nadat de oude keizerlijke familie in 1261 Constantinopel had heroverd, slaagde deze er niet meer in Griekenland helemaal terug te krijgen. Alleen de Peloponnesus kwam weer onder het bewind van de keizer. Mistras (bij Sparta) beleefde in de 14e en eerste helft van de 15e eeuw een bloeitijd als residentie van de Byzantijnse stadhouder. De despoten van Mistras brachten Albanezen het land in om de verwilderde landbouwgebieden te ontginnen. Net als eerder de Slaven namen ook zij veel van de Griekse gewoonten over.

Byzantijnse rijk 1265

9. OTTOMAANSE RIJK (1250-1830)

Eén van de Turkse prinsdommen in Anatolië, in het noordwesten gelegen aan de grens van het gekrompen Byzantijnse rijk, werd geleid door sultan

Osman I (1281-1326), de stichter van het latere Ottomaanse wereldrijk. Zijn zoon Orhan (1326-1359) richtte een elitekorps op van islamitische beroepssoldaten, de Janitsaren, een goedbewapende ruiterij. Nadat de Seldjoeken waren ten onder gegaan tegen de Mongolen, behaalden deOsmanen met de Janitsaren grote successen tegen de Byzantijnen.

Onder de opeenvolgende sultans ging het snel: in 1390 viel Philadelphia als laatste bolwerk van de Byzantijnen in Anatolië, tussen 1390 en 1450 veroverden ze het noorden en westen van Anatolië, Griekenland, Macedonië en een groot deel van de Balkan. In 1453, onder Mehmet II, werd ten slotte Constantinopel ingenomen. Het werd de hoofdstad van het Ottomaanse rijk.

In de eeuw van 1450 tot 1550 ging de expansie verder, zodat tegen het midden van de 16e eeuw onder het bewind van Süleyman de Grote het Ottomaanse wereldrijk zich uitstrekte van de Zwarte Zee en Perzië tot Algiers in Noord-Afrika, van de heilige plaatsen Medina en Mekka op het Arabisch schiereiland tot het zuiden van Rusland en tot de Habsburgse Monarchie in Europa. In 1529 stonden de Turken voor het eerst voor Wenen.

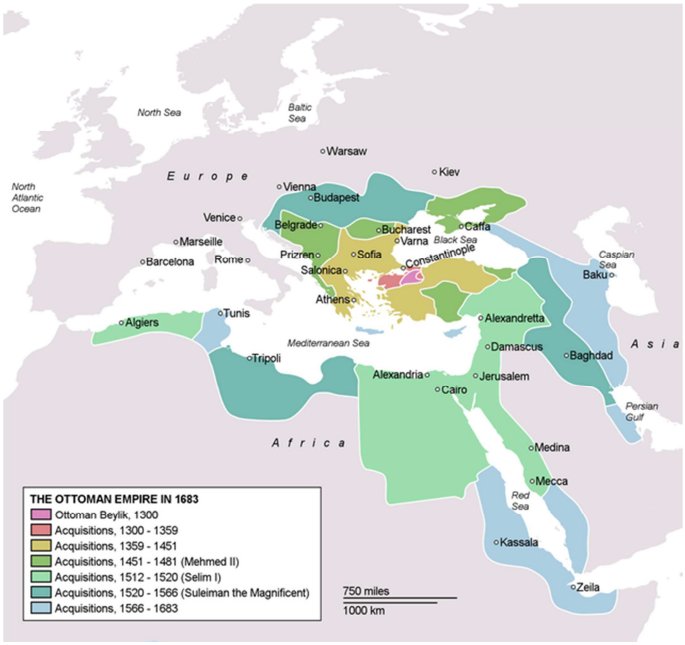

Uitbreiding van het Ottomaanse rijk tussen 1300 en 1680

De sultans verdeelden Griekenland in zeven militaire districten en stuurden er Turkse boeren heen om zodoende een reserveleger achter de hand te hebben. Sommige dorpen waren eigendom van Turkse grootgrondbezitters.

Er waren geheel Turkse en geheel Griekse dorpen. Op de eilanden had men het minst last van de bezetters.

De Turkse periode was, vergeleken met de laat-Byzantijnse, aanvankelijk een tijd van bloei. Griekse kooplieden konden overal, van Tunis tot de Krim en tot Caïro handel drijven. Anderen bereikten hoge posities in het bestuur. In het verre Westen kwam echter de veel lucratiever markt met andere werelddelen tot ontwikkeling, die de Ottomaanse handel in de schaduw stelde. Vanuit het kapitalistische Westen gezien leek de Ottomaanse economie te stagneren. Bovendien deden zich in Europa allerlei ontwikkelingen voor op sociaaleconomisch, wetenschappelijk en technologisch gebied, waar de ontwikkelingen in de islamitische wereld bij achter bleven. Heersers hielden vaak vast aan oude tradities.

De christenen genoten een zekere mate van godsdienstvrijheid. Voor de Turken was het belangrijkste dat er belasting werd betaald. Ze zagen ervan af de Grieken tot de islam te bekeren.

VERZET EN VRIJHEIDSOORLOG

Vanaf de 18e eeuw raakte het Ottomaanse rijk in toenemende problemen, zoals corruptie, hofintriges, verslapping van de tucht in het leger en lokale heersers die zich minder aantrokken van het centrale bestuur. In de tweede helft van die eeuw werd de bevolking door eigenmachtige lokale bestuurders steeds meer uitgebuit om hun eigen zakken te vullen. Boeren moesten dwangarbeid verrichten en hun zonen werden vaak ontvoerd om tot soldaten van de sultan te worden opgeleid. Daardoor kwam hier en daar de bevolking in opstand tegen de overheersing. Veel boeren vluchtten de bergen in als hun dorp werd geplunderd. In onherbergzame gebieden vormden zij zogenaamde kleften, die als ondergrondse strijders vochten voor hun vrijheid.

Het streven van de Grieken om zich los te maken van het in ontbinding verkerende Turkse rijk, werd door de grote mogendheden van die tijd in 1815, na de val van Napoleon, op het Congres van Wenen besproken. Engeland voelde er niet veel voor, omdat het een aantal veroverde Ionische eilanden voor zichzelf wenste.

In 1821 hadden de drang naar onafhankelijkheid in Griekenland en de propaganda van de geheime genootschappen een eerste succes. Er brak een

algemene opstand uit. Aanvankelijk slaagden de kleften erin de Peloponnesus te bevrijden, maar in 1825 verliep de revolte rampzalig met de komst van Ibrahim Pasja, de veldheer van Mehmet Ali, die over Egypte heerste. Met bloeddorstige wreedheid onderwierp hij achtereenvolgens de opstandige eilanden - op Chios bijvoorbeeld werden 23.000 mensen vermoord - en de Peloponnesus. In 1826 vielen Athene en de sterke vesting Messolongi in zijn handen. De opstand was in bloed gesmoord en het land verwoest.

De publieke opinie in Europa had intussen partij gekozen voor de Grieken. Geheime genootschappen van filhellenen stuurden geld, wapens en vrijwilligers. De bekendste filhelleen was de Engelse Lord Byron, die zich na een zwerversleven door Europa in 1824 als vrijwilliger meldde in het belegerde Messolongi, waar hij drie maanden later aan malaria bezweek.

10. MODERNE TIJD (1830 – HEDEN)

NAAR ONAFHANKELIJKHEID EN KONINKRIJK

In 1827 keerde de kansen voor de Grieken ten goede: Rusland, Frankrijk en Engeland grepen in. Hun gecombineerde vloot bracht de Turks-Egyptische vloot de nederlaag bij Navarino op de westkust van de Peloponnesus. De Turken werden verdreven uit de Peloponnesus en Midden-Griekenland. Dit bevrijde gebied werd een republiek met graaf Kapodistrias als president. Hij wist het economische en culturele leven weer op gang te brengen. In 1830 werd op het Congres van Londen Griekenland onafhankelijk verklaard. Athene werd in 1834 de hoofdstad. In 1831 werd Kapodistrias vermoord.

Griekse gezanten vonden na enig zoeken in 1832 de jonge Otto van Beieren bereid koning van Griekenland te worden onder de naam Otto I. Het land telde toen slechts 750.000 inwoners. Het volk was ontevreden, omdat de rijkste gebieden, Noord-Griekenland en de Ionische eilanden, in handen bleven van respectievelijk de Turken en de Engelsen. De jonge en niet zo talentvolle vorst was niet geschikt om het achterlijke en verwoeste land tot ontwikkeling te brengen. Hij regeerde als een absolute monarch, bijgestaan door Beierse adviseurs en ambtenaren. De ontevredenheid groeide, in 1837 werden de Beierse ministers door Griekse vervangen, in 1843 dwong men

hem door een opstand een grondwet af en in 1861 werd hij tenslotte tot aftreden gedwongen.

Kapodistrias

Koning Otto I

Koning George I

De nieuwe koning werd de jonge George I, uit het Deense koningshuis. Hij deed zijn best de moeilijkheden van het volk te leren kennen en oplossen. De grondwet van 1864 was al betrekkelijk democratisch, met algemeen mannenkiesrecht, vrijheid van pers en godsdienst, maar een stabiel land was Griekenland nog niet. Als huwelijksgeschenk voor de koning stond Engeland in 1887 de Ionische eilanden af en ook in 1887 werd het vruchtbare Thessalië in het noorden bij Griekenland gevoegd.

In 1910 werd de liberale en wilskrachtige Kretenzer Eleftherios Venizelos, een anti-monarchist, op verzoek van de militairen tot minister-president benoemd. In zijn eerste regeringstermijn voerde hij vele hervormingen door, zoals in het leger en in de financiën. In twee Balkanoorlogen (1912-1913) - de eerste tussen de Balkanlanden (waaronder Griekenland) en de Turken, de tweede onderling tussen de Balkanlanden - verwierven de Grieken Kreta, Noord-Griekenland (een groot deel van Macedonië) en een aantal Egeïsche eilanden. In 1913 werd de populaire koning George I doodgeschoten bij een bezoek aan het pas verworven Thessaloniki. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Konstantijn.

EERSTE WERELDOORLOG

Toen in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak, wilde Venizelos, met een vergroting van grondgebied voor ogen, het land aansluiten bij de geallieerden. Dat bracht hem in conflict met de pro-Duitse koning, die gehuwd was met een zuster van de Duitse keizer Wilhelm II. Venizelos werd ontslagen en verbannen. Hij organiseerde een eigen leger tegenover de

koninklijke troepen. De geallieerden hadden al een deel van Griekenland bezet en na een bombardement op Athene moest Konstantijn in 1917 afstand doen van de troon. Franse troepen bezetten Athene, Venizelos keerde terug als machthebber en verklaarde Duitsland de oorlog.

Venizelos

Koning Konstantijn

Na de eerste Wereldoorlog kreeg Griekenland uitbreiding in het noorden (Thracië), ten koste van Turkije en Bulgarije. Bovendien verwierf het Smyrna (nu Izmir) en omgeving op de kust van Klein-Azië.

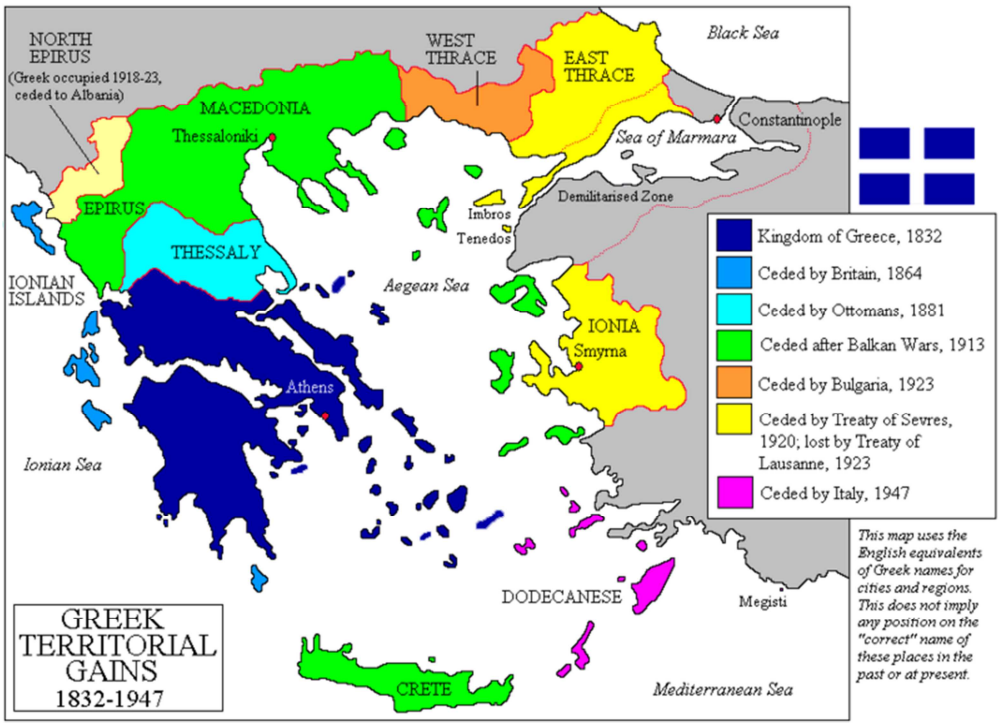

Griekse uitbreidingen tussen 1832 en 1947(Smyrna ging in 1922 weer verloren)

ONRUST TUSSEN TWEE WERELDOORLOGEN

In 1920 riep het volk na een volksstemming koning Konstantijn terug. Venizelos moest opnieuw het land verlaten. In 1922 speelde zich een hoogst ongelukkige oorlog af tegen Turkije, waartegen de koning zich steeds had verzet. Kemal Pasja, de nieuwe sterke man van Turkije (later bekend als Atatürk) had de afstand van Smyrna nooit erkend en ging in de aanval. De oorlog verliep rampzalig voor de Grieken. Ze leden verpletterende nederlagen, de Turken staken Smyrna in brand en het Griekse leger begon te muiten. De Grieken ontvluchtten met honderdduizenden het strijdgewoel.

Na afloop van deze verloren oorlog volgde een militaire opstand onder leiding van generaal Plastiras, een aanhanger van Venizelos. De koning ging in ballingschap. In 1923 schafte het parlement de monarchie af en riep de republiek uit. Het arme en verdeelde land had veel problemen om 1 ½ miljoen door de Turken verdreven landgenoten onderdak te bieden. Grote onrust heerste: militaire opstanden, voortdurende wisseling van ministers, staatsgrepen en onlusten. In 1928 werd Venizelos teruggehaald, nadat zijn partij bij verkiezingen de meerderheid had behaald.

Van 1928 tot 1932 voerde Venizelos moderniseringen door in de economie en het onderwijs en hij sloot vrede met Turkije. In 1932 werd hij door de royalisten ten val gebracht en voor de derde keer verbannen. Hij stierf in 1936 in Parijs. In 1935 besliste een volksstemming over het herstel van de monarchie en George II, zoon van Konstantijn, besteeg de troon.

Al met al had Griekenland tussen 1924 en 1935 totaal 23 regeringen gehad.

De koning bestreed de corruptie in leger en politiek, kondigde amnestie af, ook voor Venizelos, maar de verdeeldheid in de politieke partijen bleef groot. Uit angst voor een communistische coup benoemde hij in 1936 de monarchist en oud-generaal Metaxas tot premier. In reactie op veel onrust pleegde die in datzelfde jaar met steun van de troon een staatsgreep door het parlement op te heffen en de grondwet aan te passen. Hij riep het dictatoriale regiem van de “Vierde Augustus” uit. Als bewonderaar van Hitler en Mussolini en naar hun voorbeeld voerde hij censuur in, verbood politieke partijen en stakingen en interneerde talrijke tegenstanders.

Metaxas probeerde populair te worden door een 8-urige werkdag in te voeren, de werkomstandigheden te verbeteren en een sociaal zekerheidssysteem in te voeren. Het volk werd juist linkser.

Koning George II

Metaxas

TWEEDE WERELDOORLOG

Het beleid van de koning en Metaxas om buiten de Tweede Wereldoorlog te blijven, mislukte door botte eisen van Mussolini af te wijzen, zoals vrij toegang tot Griekenland voor het Italiaanse leger. In oktober 1940 vielen de Italianen Griekenland binnen. Het land bood dapper tegenstand, maar moest het onderspit delven toen in april 1941 ook de Duitsers het land aanvielen. Metaxas maakte dat niet meer mee, want hij stierf in januari 1941. Koning en regering gingen in ballingschap. Tot 1944 werd er vanuit de bergen fel verzet geboden tegen de bezetters, waarbij de communisten de leiding namen. In oktober 1944 gaven de Duitsers Athene over aan de Engelsen en koning en regering keerden terug.

BURGEROORLOG

In 1947 overleed George II en hij werd opgevolgd door zijn broer Paul (koning tot 1964). Na de oorlog probeerden de communisten de macht in handen te krijgen, maar een Engels expeditieleger kwam de regering te hulp. De communisten beheersten de noordelijke bergstreken en hadden veel aanhang ten gevolge van de slechte economische en sociale omstandigheden. In 1947 woedde de burgeroorlog het hevigst, tussen de roden onder leiding van generaal en stalinist Markos Vafiadis, gesteund door communistische staten als Joegoslavië, en de regeringsgetrouwe

troepen, aangevoerd door generaal Papagos en gesteund door de Engelsen en Amerikanen. In 1948 liep de strijd af door ingrijpen van een Engels leger en onenigheid onder en gebrek aan wapens bij de communisten.

Alexander Papagos

Koning Paul van Griekenland

DE OPBOUW NA DE BURGEROORLOG

Na de burgeroorlog had het land met grote problemen te kampen: Er waren veel verwoestingen, het vee was weggevoerd en er heerste verbittering onder grote delen van de bevolking. Koning Paul spande zich in om het volk weer te verenigen. De regering financierde de terugkeer van verdreven of gevluchte boeren naar hun bergdorpen, verbood de communistische partij en interneerde veel communisten. In het kader van de Marshallhulp gaven de Verenigde Staten Griekenland veel steun bij de wederopbouw.

Vanaf 1951 vormde de populaire oorlogsheld Papagos een nieuwe partij, de conservatieve Griekse Volksbeweging, waarmee hij in 1952 de verkiezingen won. Als minister-president van een rechtse regering moderniseerde hij het land en bevorderde het economisch herstel. Hij overleed in 1955. Hij werd opgevolgd door jurist Konstantinos Karamanlis (1907-1998). Diens regering werd gekenmerkt door politieke stabiliteit. Na een conflict met de koning in 1963 over politieke hervormingen trok hij zich terug uit de politiek en ging in ballingschap in Parijs.

In 1963 wonnen de socialisten voor het eerst de verkiezingen onder leiding van de hervormingsgezinde George Papandreou (1888-1968). Hij was altijd een aanhanger geweest van Venizelos en tegenstander van de monarchie. In

1964 overleed koning Paul, die werd opgevolgd door zijn zoon Konstantijn II. Als premier voerde Papandreou een progressieve politiek, wat tot veel conflicten met de conservatieven leidde. De koning werkte hem openlijk tegen. In 1965 ontsloeg de koning hem wegens een conflict over de controle van het ministerie van defensie. Het gevolg waren langdurige kabinetscrises en veel onlusten in het land.

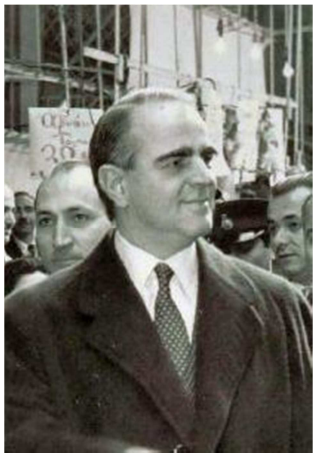

Konstantinos Karamanlis

George Papandreou

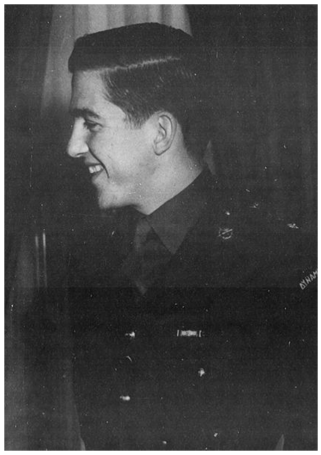

Koning Konstantijn II

DICTATUUR

De vrees onder conservatieven dat links bij de verkiezingen van 1967 een absolute meerderheid zou halen, leidde tot een staatsgreep door een groep ultrarechtse legerofficieren, de "kolonels". Zij rechtvaardigden hun optreden met het argument dat "het land gevaar liep geleidelijk onder communistische invloed te geraken". De leiders waren Papadopoulos en Patakos. De koning had weinig keus. De militaire junta verbood elke politieke activiteit en liet iedereen arresteren met linkse of vermeend linkse sympathieën, waaronder vader en zoon Papandreou. De bekende componist Theodorakis deelde dat lot wegens het oprichten van een verzetsbeweging. De Verenigde Staten steunden de junta uit vrees voor communistische overheersing van Griekenland.

Eind 1967 probeerde de koning de macht terug te grijpen, maar de junta reageerde krachtig en de koning moest in ballingschap gaan. Papadopoulos verstevigde zijn greep op het bestuur en liet zich "de eerste opvoeder" en "eerste arbeider van de revolutie" noemen. In 1968 overleed de toen alweer vrijgelaten Papandreou. Papadopoulos overleefde een moordaanslag en liet in 1973 de "parlementaire presidentiële republiek" uitroepen met zichzelf als president. Opstanden werden hardhandig neergeslagen.

November 1973 kwam het tot ernstige studentenopstanden. De regering liet de campussen omsingelen en riep de noodtoestand uit. Er vielen 34 doden. Om een groter bloedbad te voorkomen pleegden enkele officieren een militaire staatsgreep, waarbij Papadopoulos werd afgezet. Aan het kolonelsregime kwam daarna spoedig een einde na een blunder in de buitenlandse politiek. De militairen steunden een staatsgreep tegen Makarios, de president van Cyprus, die tot doel had het eiland bij Griekenland aan te sluiten. De Turkse regering accepteerde dat niet en bezette het noordelijk deel van het eiland, waar een Turkssprekende bevolking woonde. Sindsdien is Cyprus verdeeld in een Grieks-Cypriotisch en een Turks-Cypriotisch deel.

MODERN GRIEKENLAND

In 1974 kwam de teruggekeerde Karamanlis met zijn partij Nieuwe Democratie (ND) aan de macht. Bij een referendum werd het koningschap van Konstantijn niet hersteld. Men koos massaal voor de republiek. De juntaleiders werden aanvankelijk ter dood veroordeeld, maar dat werd omgezet in levenslang. In 1980 werd de 71-jarige Karamanlis tot president gekozen. Griekenland keerde terug in de NAVO en werd een jaar later lid van de Europese Gemeenschap.

In de laatste vijfendertig jaar wisselde de macht tussen twee partijen: de socialisten, de PASOK - onder leiding van achtereenvolgens Andreas Papandreou, diens opvolger Kostas Simitis en tenslotte de zoon van Andreas, Giorgios Papandreou - èn de rechtse Nieuwe Democratie onder de oude Karamanlis en later diens neef Kostas Karamanlis. De machtswisselingen na verkiezingen kwamen doorgaans voort uit schandalen en falend beleid van zittende regeringen. Er heeft in Griekenland de laatste eeuw en tot op heden veel corruptie geheerst en cliëntelisme, waarbij politici de kiezers aan zich binden met het vergeven van baantjes en andere gunsten. Dit leidde tot een overstelpende bezetting van het ambtenarenapparaat.

In de loop der jaren kwamen toch ook allerlei vernieuwingen tot stand. Griekenland profiteerde volop van het lidmaatschap van de Europese Unie, vooral door de vele subsidies. In 1998 oordeelden de lidstaten van de Europese Muntunie dat de Griekse financiën onvoldoende in orde waren om te mogen deelnemen aan de invoering van de euro. Toch lukte het

Griekenland in 2001 als twaalfde lidstaat tot het eurosysteem toegelaten te worden, naar later bleek onterecht, want het land voldeed niet aan de financiële voorwaarden.

Aan het begin van de 21-ste eeuw werden door de regering grote infrastructurele maatregelen genomen, vooral met het oog op de Olympische Spelen in 2004. Een investering van zeven miljard euro was voor een kleine economie als de Griekse te groot en het werd een flinke financiële tegenvaller. Daarbij kwam dat het land op te grote voet leefde, veel schulden maakte, jarenlang te grote begrotingstekorten had en sjoemelde met financiële statistieken en cijfers.

De regering Karamanlis beloofde in 2004 beterschap en hervorming, maar na de laatste verkiezingen in 2009, na het aantreden van de nieuwe socialistische regering onder George Papandreou, bleek dat het alleen maar erger was geworden. Begrotingstekort en staatsschuld rezen de pan uit. Dat werd bijna een crisis in de Europese Gemeenschap en vooral in de Muntunie. Nu strompelt Griekenland de toekomst tegemoet, onder financiële curatele van de Europese Gemeenschap en het Internationaal Monetair Fonds, onder een socialistische regering die snoeihard moet bezuinigen en met een volk dat de buikriem moet aanhalen en dat voor de zoveelste maal in de geschiedenis te hoop loopt tegen zijn eigen bestuurders.

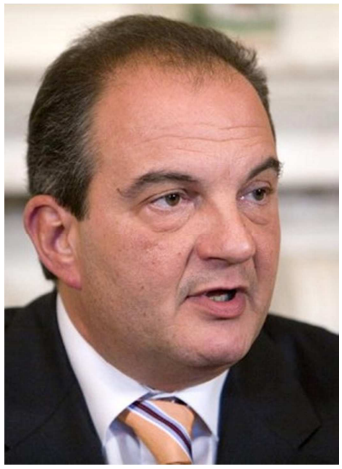

Kostas Karamanlis

George Papandreou wint in 2009 de verkiezingen met 44% van de stemmen

DAG 2, ZATERDAG 16 OKTOBER: PELLA, NAOUSA EN VERGINA

Bij het opstaan worden we begroet door een stevige regenbui. De depressie is nog niet geweken. In de bus op weg naar Pella houdt Jona de moed erin met de stelling dat het hier nooit lang regent. Later blijkt dat het nog klopt ook, al blijven de hele dag enorme wolkenpartijen ons dreigend volgen.

Terwijl we door het drukke centrum en uitgestrekte buitenwijken de stad westwaarts verlaten over een moderne snelweg, gaat Jona dieper in op de oude staatsvorm van dit Macedonië. In zuidelijk Griekenland, waar grillige bergketens de valleien van elkaar scheidden, ontstonden al ver voor Christus kleine stadstaten, of zoals hij het formuleert, er was sprake van "politieke fragmentatie". Echter, door het andersoortige landschap hier in het noorden, een uitgestrekte laagvlakte tussen de bergen, is het een "ander type staat geworden" en lang gebleven: een koninkrijk. Nadeel van het vlakkere terrein was dat de Perzen het aan het einde van de 5e eeuw gemakkelijk konden veroveren, terwijl de stadstaten in het zuiden zich achter en tussen de bergen beter konden verweren.

Gids Stefanos is meer op het hedendaagse Macedonië gespitst. Hij weet te vertellen dat deze autobaan naar het 500 kilometer zuidelijker gelegen Athene voert. Hij zit vol getallen. Macedonië is de grootste provincie van het land. In 2011 gaat men de koppen opnieuw tellen. Dat kan wel eens tegenvallen, want er is een negatief geboortesaldo. Het veel kleinere Attica, weet hij, telt 3,8 miljoen inwoners, van wie de meeste natuurlijk in de hoofdstad Athene wonen.

We kruisen de rivier de Axios, waar maar een zielig beetje water in staat. Stefanos verklaart dat. Er wordt stroomopwaarts veel water afgetapt voor irrigatie. Daar verbouwt men naast rijst voor de export ook veel perziken, kersen en asperges. Die laatste worden voor 95% naar Frankrijk uitgevoerd. Jona voegt er zachtjes aan toe dat Stefanos dat zo goed weet, omdat zijn familie in de asperges zit. Hoe weet hij dat?

We koersen door saaie landbouwgebieden. Sinds de oudste tijden deden binnendringende stammen uit het noorden dat ook, zoals Doriërs, Ioniërs, Aeoliërs en uiteraard de Macedoniërs, rond 1100 v. Chr. De laatsten bleven en Pella werd later hun hoofdstad. Hun taal noemt men Noord-Grieks.

PELLA

Daar is het dorp Pella. De historische stad met die naam, die wij gaan bezoeken en waar Philippus en Alexander hun hoofdkwartier hadden, heeft aan een ver het land binnendringende inham van de Egeïsche Zee gelegen, met een haven, maar door aanslibbing vanuit de rivier de Axios is er van zee nu nergens meer wat te bespeuren.

De stad is gesticht door de vader van Philippus II, de ondernemende koning Archelaos (413-399 v. Chr.), die ook de administratie, het leger en de vloot reorganiseerde. Onder Philippus en Alexander kende de stad grote voorspoed. Nadat de Romeinen de hoofdstad van Macedonië in de 2e eeuw verplaatsten naar Thessaloniki, verloor Pella haar betekenis. Een aardbeving in de 1e eeuw en het latere verlies van de haven deden de rest: in de 2e eeuw was er nog slechts sprake van ruïnes.

Na de verdrijving in 1922 door de Turken van honderdduizenden Grieken uit Smyrna en omgeving vestigden veel ontheemden zich in de streek van het oude Pella.

In het museum vestigt Jona onze aandacht op enkele grote kaarten aan de wand: het "superrijk" van koning Philippus II, het veel kleinere rijk na de dood van Alexander, en de Romeinse provincie Macedonia. We krijgen de boodschap mee alleen in de eerste twee zalen te fotograferen, maar al gauw blijkt de streng rondloerende vrouwelijke suppoost het daar niet mee eens. In de tweede zaal mag het absoluut niet, ook al is er wat uitstalling betreft in onze ogen weinig tot geen verschil met de eerste zaal. We zwichten voor haar onverbiddelijkheid.

De twee topstukken zijn kopieën van twee mozaïeken die in een villa in de oude stad zijn aangetroffen: god Dionysos die op sierlijke wijze een gevlekte panter berijdt met een staf in zijn hand; de leeuwenjacht stelt voor hoe Alexander in het gevecht wordt geholpen door zijn vriend Krateros. We zullen later tijdens de wandeling door de ruïnestad de originelen zien onder een groot afdak. Daar zijn ze nogal vaag, dof geworden door stof en de tand des tijds. Die leeuw hebben ze in Perzië leren kennen. De vraag is volgens Jona hoe dat dan zit met de afbeeldingen van leeuwen in het graf van koning Philippus II in Vergina, want toen waren ze nog niet in Perzië geweest. Daarover verderop meer.

Pella: Dionysos op de panter

Alexander en Krateros in gevecht met een leeuw

In het moderne museum bewonderen we vitrines vol fraaie terracotta votiefbeeldjes, soms piepklein, mozaïeken uit villa's, kapitelen, aardewerk en heel bijzonder, een grote vaas met een opgevouwen skelet erin, maar die is veel ouder, uit de bronstijd. Alles in Pella gevonden.

Na de pauze - Ellen probeert te genieten van het kleinste kopje koffie ter wereld – maken we een tocht door de opgravingen. Wij leken zien langs rechte straten niet veel meer dan de basis van vierkante huizen, ruïnes dus, maar volgens Jona is het "hot stuff" voor archeologen. Je ziet een fase van de toenmalig stedelijke ontwikkeling, uit Ionië in Klein-Azië afkomstig, waarin men bouwde volgens het "schaakbordplan", door Jona aangeduid als "eenheidswoningen in vinexwijken". Zelfs de riolering ontbreekt niet.

We staan liever stil bij de prachtige mozaïeken hier en daar. Zoals dat van de ontvoering van Helena en een scène uit de Trojaanse Oorlog, waarin een Amazone en een krijger vechten om het lijk van zijn vriend. Volgens Jona moet het de geduchte Penthesilea zijn, een priesteres-koningin, die de stad Troje te hulp kwam, verliefd werd op Achilles, "dom, dom", en haar harnas begon uit te trekken in zijn bijzijn, "alweer dom", zodat hij haar eenvoudig kon doden. Toen hij de helm van haar hoofd lichtte en haar schoonheid zag, werd hij alsnog verliefd op haar, maar dat was natuurlijk ook een beetje dom.

Er was in deze stad geen zuilenstraat zoals in veel Griekse steden. Wel een grote agora, een van de oudste in het land, die we nader gaan bekijken, terwijl lage wolken even wat regen uitstorten. Een agora was aanvankelijk de plaats voor de culten, later ook waar de regering of de gemeenteraad zetelde, en nog later ook het marktplein als economisch centrum van de stad. Om het plein lagen stoa's, overkapte zuilengangen met winkels, een

“overdekt winkelcentrum” dus. Veel is er hier niet van over: een mistroostige vlakte van 180 bij 180 meter met wat verdwaalde zuilen. Hier ergens moet Alexander de Grote het paard Boukefalos hebben getemd, zijn trouwe strijdros in vele veldslagen. Die naam betekent trouwens “ossenkop”, wat niet bepaald vleiend mag heten voor zo’n nobel dier.

Twee mozaïeken uit Pella

Op naar de lunch. De route voert ons door een groen landschap met perzikboomgaarden en veel kabouterkerkjes langs de weg. Dat blijken de plekken te zijn waar dodelijke ongelukken zijn gebeurd, zoals men dat in andere landen wel met kruisen aangeeft. Dit moet een dodenweg zijn en het zegt wellicht ook iets over het roekeloze weggedrag van de bewoners, want de kerkjes staan vaak langs rechte stukken weg.

De streek maakt een wat haveloze indruk door de talrijke verlaten en vervallen bedrijven langs de weg. Heeft de recessie hier toegeslagen? Opmerkelijk zijn de vele benzinestations, terwijl je nauwelijks een auto op de weg ziet. Wij laten dat alles achter ons en zoeken het hogerop in een ruig begroeid bergland, waar in een parkachtige omgeving met romantische beek de lunch in een restaurant al klaar staat.

Het blijkt een complete maaltijd te zijn, met soep, vis, vlees, brood en veel salades. Dat is ons meer overkomen in deze reis. Wie daar serieus werk van maakt bij de lunch, terwijl je ’s avonds nog aan het echte diner gaat, kweekt tijdens zo’n reis al gauw een hangbuik. Het is wel altijd heel gezellig en de goede Griekse wijnen, zoals de retsina, helpen daar een handje bij.

NAOUSA

Naousa, de plaats waar ooit de School van Aristoteles (4e eeuw v. Chr.) stond. De Romeinen vestigden daar de kolonie Nova Augusta, welke naam in de loop der eeuwen vervormde tot Naousa. In 1822 kwam de opstand van West-Macedonië tegen de Turken hier tot een dramatisch eind. Na een zware belegering en een bombardement door de Ottomanen werd de stad ingenomen. Om aan de moordende aanvallers en eventueel deportatie te ontkomen, stortten de vrouwen met hun baby's in de armen zich van de hoge rotsen in de waterval. Vele verdedigers wisten te ontsnappen, maar het was wel het einde van de revolte in die streek.

Vanaf de parkeerplaats klimmen we al spoedig omhoog naar het "schooltje" van Aristoteles, of wat er nog van over is. Een van de weinige bronnen erover is de filosoof en geschiedschrijver Ploutarchus (1e eeuw n. Chr.) in zijn "Parallelle Levens", waarin hij ook een biografie van Alexander opneemt. Hij noemt het nymphaeum van Mieza, een heiligdom opgedragen aan waternimfen, die op de plek van de school moet zijn geweest en die inderdaad op deze plaats is gevonden. Alexander is hier op school geweest, samen met een groep zonen van belangrijke Macedonische families. De vraag is wat hij daar geleerd kan hebben als jongen van veertien. Jona veronderstelt dat het geen filosofie en logica zijn geweest, maar eerder hoe de wereld in elkaar zit, zoals geografie, en vast ook wel een en ander over politiek en ethiek, dus "wat oppervlakkige dingen". Alexander schijnt op al zijn tochten een exemplaar van de Ilias bij zich te hebben gedragen die hij van Aristoteles had gekregen, met een handgeschreven opdracht erin.

Op een stukje vlak terrein langs een rotswand liggen wat restanten, waaronder een blok steen dat nu Jona tot zetel dient bij zijn uitleg, terwijl wij luisteren en een zwerfhond aan zijn voeten ligt. Een scharminkel van een jonge hond dartelt intussen rond de groep. De grot in de rotswand achter Jona zal wel met het nymphaeum te maken hebben gehad.

Ellen trakteert de honden op koekjes. Volgens de gids volgen de honden de bezoekende toeristen, omdat die tenminste wat voedsel geven. Nu er buiten het seizoen weinig toeristen komen, lijden ze honger, wat je aan het jong wel kunt zien.

In het schooltje van Aristoteles

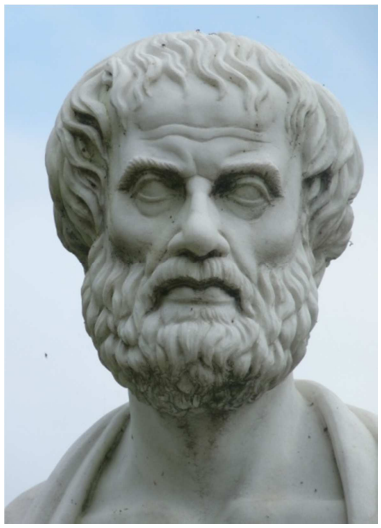

Aristoteles in Naousa

VERGINA

We koersen langs enkele stuwmeren van de rivier Axion naar het bescheiden plaatsje Vergina. Het prijkt op de Werelderfgoedlijst van Unesco, omdat het beschikt over een belangwekkende schat. In 1977 ontdekte de Griekse archeoloog Andronikos hier tijdens opgravingen een nog ongeschonden grafheuvel. Hij opende twee grafkamers met kostbare voorwerpen die men alleen in koningsgraven tegenkomt. In een daarvan vond hij in een gouden sarcofaag de stoffelijke resten van een man. Naast een urn met as en een gouden kistje met botten vond hij ook een schedel met een beschadigde oogkas. Dat was voor hem het bewijs dat dit het graf was van Philippus II, die zijn oog verloor toen hij in de strijd door een pijl werd getroffen. Bovendien vond men twee beenbeschermers van verschillende grootte, wat extra bewijs opleverde, want door een schotwond liep Philippus mank. Er waren meer aanwijzingen, zoals uit ivoor gesneden kopjes die van Philippus, zijn vrouw Olympia, zijn zoon Alexander en zijn ouders zouden zijn. De voorwerpen in de graven bleken ook nog eens uit de 4e eeuw v. Chr. te komen, dus Andronikos, die Philippus per sé wilde vinden, leek sterk te staan. Het tweede graf zou dan van een van Philippus' opvolgers zijn. De ontdekking leek ook te bevestigen dat hier Aigai had gelegen, de eerste hoofdstad van het Macedonische koninkrijk.

Een onderzoek van Olga Pelagia bracht twijfel over wie er precies in dat graf ligt. Ze wees er onder andere op dat de beschadiging van de schedel ook kon worden veroorzaakt door de crematie, dat de halfbroer van Alexander, Philippus III, ook een beenprobleem had, door gebrek aan

vitaminen, en dat de voorstelling van leeuwen aan de voorzijde van de grafkamer pleit tegen Philippus II, want in diens tijd kende men die dieren daar nog niet. Uiteraard was zij bij de Grieken niet populair met haar argumenten. Ook andere wetenschappers hebben trouwens hun twijfels. Jona vindt tegen Philippus III pleiten dat die min of meer zwakbegaafd was en niets heeft gepresteerd, dus waarom zou men hem in zo'n duur graf leggen? Wat die leeuwen betreft: die kunnen wel later aangebracht zijn, bijvoorbeeld in opdracht van Alexander de Grote.

Grafheuvel met koningsgraven in Vergina

Wij laten al die wetenschappelijke discussies maar voor wat ze waard zijn en betreden de met gras begroeide grafheuvel via een betonnen ingang. Jona vraagt aan een bewaker wie hier begraven ligt, maar de man kijkt of hij het in Athene hoort donderen. Het blijkt dat men over de originele heuvel een tweede heeft gebouwd met een prachtig museum erin. Tegen zwarte wanden staan in vitrines de schatten uit de graven goed belicht uitgestald. Veel goud dat er blinkt. Vooral de sieraden van de koningin zijn geraffineerd. Ook de wapenrusting van Philippus maakt indruk.

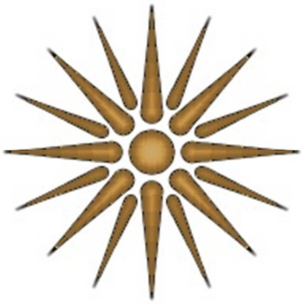

We zien ook hier en daar de "zon van Vergina" afgebeeld, een 16-puntige ster die ook door Alexander als symbool werd gebruikt in het hele rijk. Hij is sindsdien vaak te zien op vlaggen als een nationalistisch symbool voor Macedonië.

Het blijkt dat koningen uit die tijd niet alleen werden begraven met hun duurste bezittingen, maar ook hun dieren, zoals honden en paarden, moesten mee het graf in. Klinkt voor ons niet erg diervriendelijk.

Via trappen kun je afdalen naar drie grafkamers. Je mag alleen maar naar de ingang ervan kijken en naar de fraaie afbeeldingen erboven. Al met al een gave tentoonstelling. Helaas is fotograferen streng verboden.

Als we alles bewonderd hebben, aanvaarden we de terugreis naar Thessaloniki, waar we tegen de avond aankomen. Wat later zoekt iedereen de leuke pleintjes op met de restaurants. Een gezellige zit op de terrassen wordt ruw onderbroken door een zware onweersbui, die iedereen naar binnen jaagt. Het is onmogelijk droog thuis te komen zonder paraplu, maar zelfs daarmee gewapend blijft het lastig niet te worden weggespoeld door de waterstromen in de hellende straten. Je kunt overal paraplu's kopen, maar een taxi voor 3 euro blijkt toch de goedkoopste oplossing.

DAG 3, ZONDAG 17 OKTOBER: THESSALONIKI

Thessaloniki is in 315 v. Chr. door de Macedonische koning Kassandros gesticht op de plaats van een oudere nederzetting. Hij gaf haar de naam van zijn vrouw Thessalonikè, een zuster van Alexander de Grote. In de Romeinse tijd bloeide de stad, omdat ze gelegen was aan de belangrijke handelsweg van de Albanese kust naar Byzantium, de via Egnatia, en door het bezit van een goede haven. Paulus predikte hier en stichtte er een christengemeenschap die hij ten voorbeeld stelde aan de christenen van Macedonië.

In de late keizertijd werd de stad korte tijd hoofdstad van het oostelijke Romeinse rijk. Toen keizer Galerius zich hier in 305 vestigde, liet hij onder andere een groot paleis bouwen en een triomfpoort voor zichzelf. Hij liet de christenen wreed vervolgen. In 390 maakte keizer Theodosius het zeker zo erg door uit wraak voor een opstand in de stad duizenden inwoners in de hippodroom te laten afslachten.

In de Byzantijnse tijd ontwikkelde de stad zich tot een belangrijk centrum met tal van kloosters en kerken. In de Middeleeuwen hebben Byzantijnen, Avaren, Slaven, Noormannen en kruisvaarders de stad achtereenvolgens beheerst. In 1430 veroverden de Turken de stad, waarbij de Grieken massaal werden vermoord of tot slaven gemaakt. Pas in 1912 werd Macedonië deel van Griekenland. Een jaar later werd de Griekse koning George I hier tijdens een ochtendwandeling door een geesteszieke man doodgeschoten.

In de Eerste Wereldoorlog was de stad door de geallieerden bezet. Rampzalig was de grote brand van 1917, die de binnestad verwoestte. Onder leiding van een Franse architect heeft het centrum daarna haar huidige aanzicht gekregen, na 1950 nog weer verder gemoderniseerd met brede, kaarsrechte wegen, ruime pleinen en parken, een lange zeeboulevard en veel winkelstraten. Na Athene is het de tweede haven- en industriestad van het land geworden, een handelscentrum en verkeersknooppunt met ruim een miljoen inwoners, een internationaal vliegveld, een universiteit en een jaarbeurs.

Het is vanmorgen zwaar bewolkt maar droog. Een wandeling voert ons via een plein met duizenden duiven allereerst naar het oude Romeinse Forum, nu ver beneden het maaiveld gelegen, een kuil in de stad. Net als de agora in Pella vierkant, maar wel "in het kwadraat", overdrijft Jona. We dalen af en betreden al gauw het gerestaureerde odeon, een klein theater dat waarschijnlijk ook als vergaderzaal voor het bestuur werd gebruikt, een bouleterion dus. Aan gemetselde boogjes leest Jona af dat het uit de Romeinse tijd stamt. Het podium is nu met blauw glas bedekt, waar de Romeinen wel van zouden hebben opgekeken. Vol bewondering verklaart Jona dat de Griekse theaters "waanzinnig goed van akoestiek" waren. De Romeinen verknoeiden dat door er een leuke toneelmuur achter te bouwen met tierelantijnen, zoals die hier nog deels te zien is. Toen moesten ze maskers gebruiken om het stemgeluid te versterken.

Romeins forum in Thessaloniki

In het odeon

Er werden kleine opvoeringen gedaan, bijvoorbeeld met de lier, maar het leukste was wel "het concert van de stem", de redevoeringen van sofisten, redenaars die spraken over onderwerpen die het publiek mocht opgeven, zoals de toespraak van Leonidas tot zijn soldaten, of over

nonsensonderwerpen als: Wat is aantrekkelijker, de voor- of de achterkant van een vrouw? Een deel van deze redevoeringen is later opgeschreven en zo bewaard gebleven.

Op naar de Boog van Galerius, die hij oprichtte aan de Via Egnatia om zijn overwinning op de Perzen te gedenken. De pilaren, met marmerreliëfs bekleed, vertonen afbeeldingen van goden en godinnen, offerscènes en vooral van voorstellingen waarin de Perzisch vorst Narses wordt verslagen. Grappig is dat je in Perzië afbeeldingen ziet van dezelfde strijd, maar daar worden de Romeinen juist verslagen. Waarschijnlijk hebben de twee elkaar nooit ontmoet. Jona wijst op het "popperige" van de afbeeldingen uit de 4e eeuw, heel anders dan de slanke afbeeldingen van de Grieken op hun reliëfs of bijvoorbeeld "zoals Kees daar", wijzend op Kees Tol. Kees reageert: "We kunnen naast elkaar gaan staan om het te verduidelijken."

De Boog van Galerius in Thessaloniki

Galerius verslaat de Perzen

Verderop staat de zogenaamde Rotunda, een groot rond gebouw van bruine en grijze bakstenen. Dit grafgebouw van Galerius werd later een kerk, toen een moskee en is nu weer een kerk. Ernaast staat een toploze minaret, door iemand oneerbiedig als "schoorsteen" aangemerkt, maar dat levert een scherpe correctie van Jona op.

Terwijl wij aan de overkant op een terras neerstrijken, waar Jona ons koffie presenteert, is er in de Rotunda een zondagse kerkdienst aan de gang temidden van enorme steigers. Twee priesters laten zangerige gebeden galmen, de vrouwelijke gelovigen aan de ene kant slaan eindeloos veel kruisen, de mannen kijken somber toe en iedereen neemt tenslotte als communie een stuk brood mee naar buiten. Zo gaat dat daar.

We wandelen door een brede straat met een diepe kuil in het midden: een uitloper van het paleis van Galerius, waarheen we op weg zijn. Drie grote honden sluiten zich speels bij ons gezelschap aan en zullen ons nog lang volgen. Je weet maar nooit. Het paleis ligt weer meters onder het maaiveld, zoals gewoonlijk met zulke opgravingen. We dalen af om de restanten nader te bekijken. Door de opgraving lopen overal plankieren, zodat je met je schoenen niets kunt beschadigen. Op verschillende plaatsen schieten schichtig zwerfkatten voor ons weg.

We bekijken de restanten van het badhuis en de achthoekige audiëntiezaal, het Octagon, die later tot basiliek is omgebouwd. Door de regen zijn de kleuren van de vloermozaïeken opgefleurd. Hier zijn kunstenaars aan het werk geweest. Jona legt uit dat de halfronde vorm van de basiliek zijn oorsprong vond in de grotten waar men in oude tijden offers aan de nymfen bracht. In kerk en moskee is dus een heidense vorm veredeld. De marmeren vloeren zijn dof geworden door weer en wind. In de keizertijd werden ze regelmatig "in de was gezet", vermoedelijk met een soort talkpoeder.

Jona wijst waar Galerius op zijn troon heeft gezeten en waar hij de gasten ontving. Mensen kwamen klagen, bijvoorbeeld dat er een christen in hun achtertuin zat. Dan nam hij maatregelen, maar het beleid berustte niet op planning, was volkomen ad hoc. Je moest wel een toga huren alvorens je binnen mocht en vaak moest je lang in de rij staan. Alleen rijke mensen konden zich dat permitteren. Eigenlijk waren de dienaren vrijer dan de koning, want die zat maar op zijn troon te regeren, terwijl de dienaren af en toe lekker in de zon konden gaan zitten.

Mozaïek in het paleis van Galerius ….

……met toelichting

Als we later onze weg door de stad vervolgen en afdalen door het gebied waar ooit het hippodroom moet zijn geweest - de restanten zijn te vinden in de kelders van sommige woningen en gebouwen - worden we trouw vergezeld door de honden, die af en toe een potje met elkaar stoeien temidden van ons gezelschap. Pas bij het oversteken van een druk plein, naar het museum, geven ze de moed op en verdwijnen, op zoek naar andere toeristen.

Het Archeologisch Museum is heel modern, met een goed belichte uitstalling, maar het is er iets te warm. Jona doet met ons een snelle ronde. Het begint met de steen-, ijzer- en bronstijd. Op het aardewerk zie je dan alleen geometrische figuren. Vazen met afbeeldingen van dieren en mensen zijn van later, uit de archaïsche en klassieke periode. Leeuwen en panters op de vazen hebben ze in Syrië of Oost-Turkije leren kennen. Zo gaat de tocht langs talrijke grafstenen, sculpturen, bustes, koppen, mozaïeken, graftomben, gouden sieraden, munten en wapens. Een prachtige collectie uit alle perioden van het oude Griekenland.

Fraai zijn in het bijzonder een mozaïek van Dionysos die de slapende Ariadne komt schaken en de perfecte koppen van keizer Septimus Severus en een baardige god, hoogtepunten van de Romeinse beeldhouwkunst.

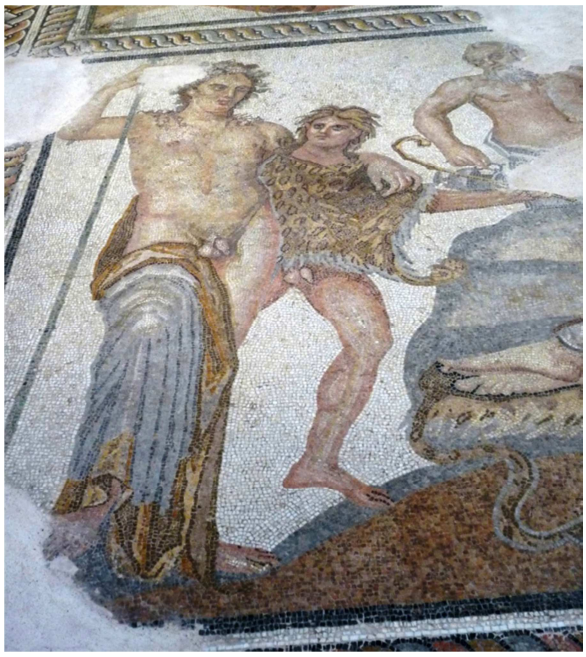

Fragment van mozïek van Dionysos en Ariadne

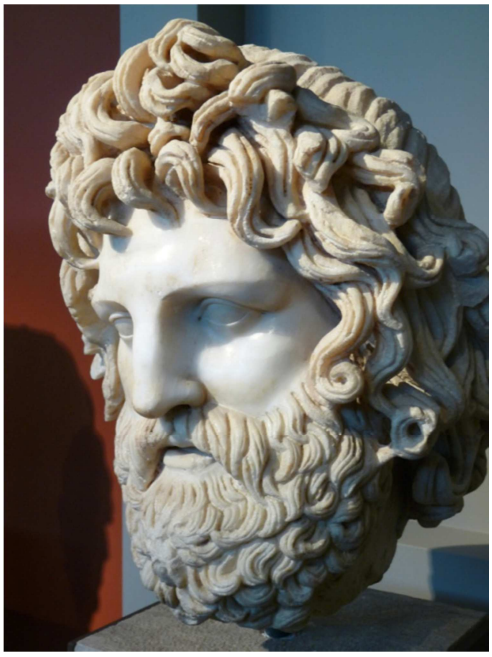

Kop van Zeus

Jona staat wat langer stil bij een tekst op een door brand aangetaste papyrusrol, waarop een hymne staat, die wordt geciteerd in “Over de

kosmos", een geschrift dat Aristoteles zou hebben geschreven voor Alexander. Aan het eind van de rondgang is er nog een zaal met beelden van Egyptische goden als Osiris, Isis en Serapis. Die zijn dank zij Alexander de Grote ook in Macedonië doorgedrongen.

Tijd voor de lunch. Die genieten we in de gezellig ingerichte binnentuin van het nabijgelegen Byzantijns Museum. Mussen en een duif profiteren van de kruimels. De meesten van ons gezelschap maken daarna een vlotte rondgang langs de kunstschatten uit de Byzantijnse periode in Griekenland. Aan de zalen met iconen komt haast geen einde. De talrijke heiligen daarop kijken bepaald niet vrolijk. De kunstenaars zagen heiligen kennelijk als sombere en strenge figuren waar geen lachje vanaf kon. Jammer.

De groep zwermt daarna verder uiteen. Sommigen doen nog een tweede ronde in het Archeologisch Museum, om alles wat nader te bestuderen en nog wat foto's te maken, anderen gaan de stad in. Een interessante route is die via de zogenaamde Witte Toren, aan de waterkant. Die is in 1425 door de Venetianen aan de haven gebouwd als verdedigingstoren in de 8 km lange stadsmuren. Onder de Turken was hij een gevangenis, met de welsprekende naam van Bloedtoren. Hij is eerder grijs dan wit en staat nu onschuldig in een parkje waar jongelui zich verpozen.

De Witte Toren in Thessaloniki

Waterkant van Thessaloniki

Het is erg druk langs de kustboulevard. Families en jongelui flaneren er op deze mooie zondag. Op de weg razen de auto's zo massaal en fanatiek voorbij dat je alleen bij een zebrapad kunt oversteken en zelfs dan is het riskant. Honderden caféterrassen rijen zich aaneen en ze zitten allemaal vol met jongelui die kennelijk geen last hebben van de luidruchtige muziek die elk etablissement laat rondschallen. Gewoon wat harder schreeuwen. Ze

gaan doorgaans goed gekleed, vooral de meisjes zijn modebewust, en de financiële crisis van hun land schijnt hier niet doorgedrongen te zijn.

Het is een prachtige avond die uitnodigt om op een terras een Griekse moussaka te nuttigen met een goed glas wijn. Even rust. Alleen de weersverwachting op de hotelcomputer werkt niet mee: morgen regen !

DAG 4, MAANDAG 18 OKTOBER: FILIPPI, KAVALA EN DE LEEUW VAN AMFIPOLIS

De Via Egnatia voert ons oostwaarts de stad uit, begeleid door zware wolkenpartijen. ’s Nachts heeft het flink geregend. Het vlakke land is al vrij kaal, de herfst nadert. Langgerekte meren lichten op in de zon die af en toe door de wolken breekt. Dit is de kuststreek van Amfipolis, Philippi en Chrisopolis. In de Oudheid een gewild bezit om de goud- en zilvermijnen en de bossen die goed hout produceerden voor de scheepsbouw. Athene dankte in de Oudheid een groot deel van zijn rijkdom en macht aan het bezit van dit gebied, tot Philippus II van Macedonië het met enige list overnam.

….langgerekte meren lichten op in de zon die af en toe door de wolken breekt.

We passeren Amfipolis. De stad stamt uit de prehistorie. Door de ligging aan de monding van de rivier Strymon en aan de Via Egnatia werd het in de Romeinse tijd een strategische vesting. De opgravingen daar staan niet op ons programma en de beroemde leeuw laten we tot de middag links liggen. Jona gaat dieper in op de historie van Philippi.

De stad Philippi, gelegen op een berghelling, is in 356 v. Chr. door Philippus II gesticht op de plaats van de oudere Griekse vestiging Krenides. Hij bouwde er een fort tegen de opdringende Thracische stammen. Hij had het zeker ook gemunt op de goudmijnen in de buurt. Met de gouden munten die hij liet slaan, naar hemzelf filippeioi genoemd, bouwde hij een groot

leger op en bracht hij veel Grieken ertoe hun vaderland te verraden. De munten waren zo beroemd dat een spreekwoord in die tijd zoiets zei als: zo goed als een munt uit Philippi.

De Romeinen hebben de stad later uitgebouwd. De plaats is vooral bekend geworden door de veldslag die vlakbij plaatsvond na de moord op Julius Caesar. Zijn moordenaars, Brutus en Cassius, werden hier met hun legers in 42 v. Chr. verslagen door de aanhangers van Caesar, onder leiding van Antonius en Octavianus, de latere keizer Augustus. In feite ging het in deze strijd ook om de vraag of het Romeinse rijk een republiek moest blijven, met veel onderlinge strijd, of dat het een monarchie moest worden met een krachtige leider. Hoewel Brutus en Cassius in het voordeel waren met hun troepen uit Anatolië (Turkije), liep het slecht af voor beiden - ze pleegden zelfmoord - vooral door misverstanden in de communicatie.

Paulus heeft in Philippi nog het nieuwe geloof gepredikt. Als oproerkraaier aangemerkt belandde hij in de kerker en het kwam hem te staan op zweepslagen, waarschijnlijk toegediend op het Forum. Na de christenvervolgingen kreeg de stad een eigen aartsbisschop. Naast allerlei tempels, waaronder zelfs één voor een Egyptische godheid, verrees toen een aantal kerken in Philippi. De Goten hadden daar geen respect voor en plunderden de stad in de 4e eeuw. De stad lag lange tijd in het centrum van het Byzantijnse rijk, behalve in een periode in de 13e eeuw toen de kruisvaarders hier een keizerrijk vestigden onder Boudewijn van Vlaanderen. Onder de latere Turkse overheersing is de stad verlaten en vervallen. Tot de archeologen kwamen.

De rit wordt onderbroken voor koffie. Bij het verlaten van het wegrestaurant regent het even lekker, maar als we de kust bereiken, is het droog. De stemming in de groep heeft er bepaald niet onder geleden. Dit deel van de kust is flink bergachtig, zodat we door een aantal tunnels koersen. Daar is de afslag naar Kavala, Philippi en Drama. In die laatste plaats woont gids Stefanos met zijn gezin. Juist op het moment dat het oude Philippi zich openbaart op de berghelling, breekt de zon door. Een goed teken.

We starten bij het theater en zijn niet verbaasd dat enkele honden ons liggen op te wachten. Twee kleintjes in dit geval. Het is een klassiek Grieks theater, door de Romeinen later omgebouwd. Het is deels gerestaureerd en

wordt in de zomermaanden gebruikt voor opvoeringen. De basiliek ernaast ziet er minder fraai uit, gewoon een puinhoop met enkele verdwaalde pilaren. Het is maar één van de vele kerken in Philippi, volgens Jona "een huis-, tuin- en keukenbasiliek". Tijdens de christenvervolgingen door de Romeinen waren de gelovigen gedwongen hun erediensten stiekem thuis te houden. Dat resulteerde in verschillen van mening over de juiste geloofsopvatting, dus in pluriformiteit en tenslotte tot zeker vier verschillende kerken.

Wat lagerop opent het uitgestrekte Forum zich voor ons. Op een steen lezen we dat we alweer op de Via Egnatia staan. Er moet zich hier op het plein een levendige handel hebben afgespeeld. Het doet Jona denken aan het verhaal van Apuleius met zijn verhaal van "De verliefde ezel." Dat begint ook op een plein, waar hij vis koopt. Als hij tot de ontdekking komt dat hij teveel heeft betaald, haalt hij de marktmeester erbij. Ze gaan naar de visboer, maar die barst in woede uit, grijpt de vis en vertrapt die onder zijn voeten. Dan is Apuleius zijn geld èn zijn vis kwijt. Dat bleek achteraf erg onschuldig vergeleken bij zijn barre avonturen als ezel.

Theater van Philippi

Op de Via Egnatia in Philippi

Als we, nog steeds gevolgd door "onze" hondjes, in de richting van de tweede basiliek wandelen, treffen we in het plaveisel stenen aan met patronen die doen vermoeden dat men in oude tijden hier een backgammonspel bedreef. De basiliek, gebouwd met "gerecycled materiaal" van oude tempels, moet werkelijk gigantisch zijn geweest, aan de enorme zuilen te zien. "Echte bluf", meent Jona. De talrijke plaatselijke mussen zijn er niet van onder de indruk en hebben boven in de ruïne hun onderkomens gebouwd, waar ze met veel getjilp in en uit vliegen. De blufkerk, waarschijnlijk slecht gebouwd, moet zijn ingestort onder zijn

eigen overdaad, waarna men er, te zien aan de tweede absis, een kleinere voor in de plaats heeft gebouwd.

Een bezoek aan het historische toiletgebouw van de stad vlak achter de kerk mogen we natuurlijk niet missen. De schietgaten liggen nu wel vier meter onder het huidige maaiveld. Totaal zijn er 42 zitplaatsen. Dat moet indertijd een gezellige boel zijn geweest. Voor Jona is het een intrigerende gedachte dat de heilige Paulus hier "zitting heeft genomen, denkend aan de glorie van god".

Golven nieuwe toeristen naderen, dus we maken dat we wegkomen, terug over het Forum, langs het bisschoppelijk paleis en een stuk de berg op naar het museum. Vandaar heb je een mooi uitzicht over de ruïnestad, het dal en de verre bergrug. Langs de kant buiten staan prachtige grafstenen van Romeinse soldaten. Daar in de vlakte hebben ze gestreden in 42 v. Chr. De slang op een steen geeft aan dat de gesneuvelde ruiter dapper heeft gestreden. De tombe van een kind staat er wat vreemd naast.

Uitzicht op de vlakte van Philippi

Hij heeft dapper gestreden

Het nieuwe museum is klein maar fijn. Er staan prachtige stukken, zoals een steen met de godin Hecate, die op een driesprong heeft gestaan, de kop van de godin van het geluk, de stadsgodin, met een kroon die de stadsmuur moet verbeelden, en een enorm mozaïek op de bovenverdieping.

Voor de lunch brengt de bus ons naar de stad Kavala, al een havenstad in de bloeitijd van Philippi. De stad ligt tegen een berghelling. Het restaurant kijkt uit op de oude havenmuur van grote steenblokken. Het eten is goed en de stemming opperbest, maar de harde houten stoeltjes zijn een test voor je zitvlees en je rug, vooral ook omdat het twee uur duurt voor de laatsten wat

voedzaams voor hun neus krijgen. Een eenzame vrouw in de keuken kan zo'n groep helemaal niet aan.

Na een snelle blik van uit de bus op een Ottomaans aquaduct laten we Kavala achter ons. De rit biedt Stefanos gelegenheid iets te vertellen over de Tweede Wereldoorlog in zijn geboortestreek. Hij heeft het vooral niet begrepen op de Bulgaren, die al in de 8e eeuw dit gebied plunderden en in de beide wereldoorlogen de kant van de Duitsers kozen om hier als bezetters te kunnen heersen. In de Tweede Wereldoorlog hebben ze de streek drie jaar bezet gehouden en het volk zwaar onderdrukt. Er heerste hongersnood en de kinderen moesten Bulgaars leren op school. Met hun hulp werden 55000 Joden naar Duitse vernietigingskampen afgevoerd. Na de oorlog hebben de bewoners alle sporen van de Bulgaren uitgewist en de afkeer zit er zo te horen nog diep in.

Na de oorlog kwam er geen rust, want de burgeroorlog brak uit, waarin de strijd vooral hier in het noorden werd gevoerd, tussen de communisten in de bergen en de regeringstroepen vanuit het zuiden, gesteund door de Engelsen en Amerikanen. Het leidde tot zoveel armoe dat grote groepen inwoners emigreerden naar Canada, Australië en Amerika en veel gastarbeiders naar West-Europa vertrokken. Daar was zijn vader ook bij.

Leeuw van Amfipolis

Daar staat de Leeuw van Amfipolis. Stoer en groot op zijn enorme vierkante voetstuk. Hij is nogal zwart uitgeslagen van ouderdom en kijkt

wat grimmig. Het is niet echt bekend ter ere waarvan hij hier staat. Jona noemt de namen van Laomedon, admiraal onder Alexander, waarvan bekend is dat hij hier ging wonen, of wellicht Nearchos, een andere admiraal die een grote vloot liet bouwen waarmee een leger van Alexander uit Voor-Indië terugvoer naar Perzië, een gigantische operatie. Hoe dan ook, hij zit hier al eeuwen op zijn post. De magere honden die hier rondlopen, zijn niet bang van hem, maar wel van ons. Wellicht zijn ze niet aardig behandeld door eerdere groepen toeristen.

Door een oude stadspoort rijden we enkele uren later Thessaloniki binnen. De avond valt en we mogen zelf weten wat we ermee doen.

DAG 5, DINSDAG 19 OKTOBER: DION, TEMPE-RAVIJN, PETRA, NEA ANCHIALOS

De bus is bijna drie kwartier te laat. Hij staat door een ongeluk vast in een file. Als we eenmaal rijden, houdt Jona de moed erin met de mededeling dat het in Nederland regent, maar dat is normaal als hij op reis is. Hij bederft de vreugde weer door de komende dagen als "niet spectaculair" aan te kondigen, een lange rit naar het zuiden. Het kan dus alleen nog maar meevallen. Dat geldt niet voor een personenwagen die ergens op de autobaan totaal verkreukeld tegen de vangrail leunt. De eigenaar is er blijkbaar goed vanaf gekomen en staat er laconiek een sigaret bij te roken.

We passeren Pydna, aan de kust, waar in de Derde Macedonische Oorlog in 168 v. Chr. de Romeinen onder bevel van Aemilius Paulus de Macedoniërs onder koning Perseus een beslissende nederlaag bezorgden. De Macedonische falanx bleek niet bestand tegen de beweeglijker Romeinse cohorten. Het leidde tot de onderwerping van Macedonië aan de Romeinen.

Dan komt de berg Olympus in zicht, de troon van Zeus, met zijn kruin in de wolken. Niet verbazingwekkend dat de oude Grieken spraken van "de wolkenvergadering", doelend op de verzameling goden die daar huisde. Aan de voet van de zonbeschenen berg ligt de klassieke stad Dion, waar wij op bezoek gaan.

Dion, de heilige plaats van Zeus, wordt voor het eerst genoemd door Thucydides, Atheens aanvoerder (strateeg) in de Tweede Peloponnesische Oorlog, die hij in zijn geschiedwerk heeft beschreven. Volgens Diodorus was het de Macedonische vorst Archaleos I die aan het eind van de 5e eeuw

v. Chr. de stad beroemd maakte door de invoering van een negendaags festival, dat gepaard ging met atletische en dramatische wedstrijden. Daaruit groeiden later de Macedonische Olympische spelen.

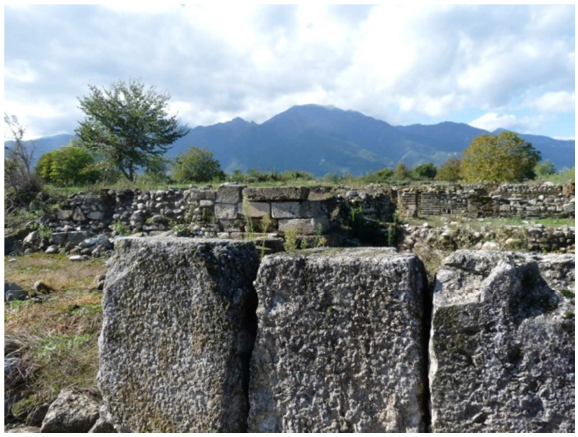

Uitzicht vanuit Dion op de berg Olympus

De Olympus in volle glorie

Macedonische vorsten als Philippus en Alexander bezochten de stad en offerden in de tempel van Zeus om de zegen van de oppergod af te roepen over hun legers voor ze op veldtocht gingen. De strategisch gelegen stad was vierkant van vorm en was niet groot, met een stadsmuur van ongeveer 2 ½ km. Het was in de Oudheid een havenstad, maar nu liggen de resten zo'n vier kilometer van zee.

Dion is inzet geweest van veel strijd. In 150 v. Chr. werd de stad door de Romeinen geplunderd en verwoest. Ze namen uit de tempel van Zeus de 25 grote standbeelden mee van ruiters, die Alexander daar had laten plaatsen om ze te eren voor hun dapperheid tijdens de slag bij de rivier de Granikos in Klein-Azië. Vier van de beelden bevinden zich nu, na een omweg over Rome en Constantinopel, in Venetië.

In 43 v. Chr. wilde Brutus in Dion een kolonie vestigen, maar na diens dood hebben de aanhangers van Julius Caesar dat gedaan. In de tijd van het christendom werd het een bisschopsstad, met twee basilica's. Tenslotte is de stad aan het eind van de 4e eeuw grondig verwoest door de Visigoten onder hun leider Alarik.

De ruïnestad ligt in een parkachtig landschap met waterstroompjes en hier en daar is het moerassig. Niet verwonderlijk aan de voet van een grote bergketen en na nogal wat regen de laatste tijd. Nu doet de zon zijn best en we maken een ontspannen wandeling langs een stuk stadsmuur, de resten van een odeon, een badhuis, een basiliek en een villa, waarin trouwens nog

prachtige mozaïekvloeren liggen. Vreemd is dat er in de villa een octagonaal bouwwerkje heeft gestaan. Jona: “Deze man dacht: Ik ga een huis bouwen dat nergens op lijkt”. We kruisen enkele malen de cardo, de hoofdstraat, waar in een muur voor de stevigheid zuilentrommels zijn verwerkt.

In de Hadrianussector bezoeken we de zogenaamde villa van Dionysos. Moet een enorm complex zijn geweest. Het ligt in een half ondergelopen uitgraving, maar via plankieren kunnen we een stuk het terrein op. Onder een groot modern dak zijn werklui bezig het enorme vloermozaïek schoon te boenen. Daar is Dionysos afgebeeld. Een man is zo aardig het hek even voor ons open te zetten, zodat we er een foto van kunnen maken.

Villa van Dionysos

De oude Romeinse wegen in de stad staan hier en daar onder water. We balanceren erlangs en volgen een beek, die met een waterval uitstroomt in een tot meer veranderde uitgraving. Uit het water rijzen heel rustiek enkele zuilen op van wat ooit de tempel van Isis was. Vergane glorie. Volgens Jona nam men in de Oudheid heel gemakkelijk goden van andere culturen op in de eigen cultus. Het tempo van de rondgang langs een aantal heiligdommen ligt flink hoog, zodat enkele deelnemers die behalve aantekeningen ook wat foto’s willen maken en nog wat rondkijken, af en toe achter de groep moeten aanhollen. Goed voor de conditie.

We doorkruisen een uitgestrekte grasvlakte met uitzicht op de Olympus, doen kort een groot theater aan, totaal gemoderniseerd met houten banken, en komen uit bij de trieste resten van de tempel van Zeus, ooit het luisterrijke middelpunt van Dion. Van het grote altaar dat de tempel domineerde en waar talloze stieren werden geofferd, is weinig meer over.

Tempel van Isis in Dion

In de tempel van Zeus werden veel stieren geofferd

De volgelopen uitgravingen hier en daar in de vlakte zijn zo te horen door kikkers in bezit genomen. Langs de weg wijzen borden erop dat ooit Alexander de Grote hier heeft gekampeerd, in een tent met meer dan 100 bedden. Diodorus vermeldt dat Alexander, voor hij op campagne ging, op deze plaats een groot banket gaf voor zijn officieren en de ambassadeurs van de Macedonische steden. Veel stieren hebben het met de dood bekocht.

Het nieuwe museum van Dion bezit een prachtige collectie beelden, koppen, grafstèles, vazen, mozaïeken en voorwerpen, gevonden vooral in tempels en villa's van Dion. We nemen er even goed de tijd voor. Bijzonder is een grafmonument van een soldaat met een paard en negen lauwerkransen, dus die heeft zijn sporen wel verdiend. De slang getuigt ook van zijn dapperheid. Toch toont de tekst bescheidenheid: "Als je eenmaal leeft, ben je je leven verschuldigd aan de dood." Wel diepzinnig voor een soldaat.

Grafsteen van een Romeinse soldaat

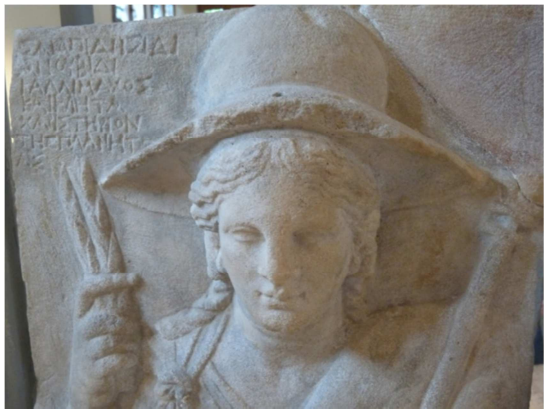

Godin Isis uit de tempel in Dion

Tegenover het museum is een straat met talrijke restaurants, dus keus genoeg voor de lunch. Lekker op een terrasje in de zon. Dan gaat de busreis

verder tussen de kust en de bergketen van de Olympus. Die bergen zijn daar volgens Jona ooit neergekwakt door de “giganten”, verschrikkelijk uitziende reuzen, toen die de Olympus bestormden om de daar verblijvende goden te verdrijven. Volgens de Griekse mythologie hebben de giganten de strijd verloren, doordat de dappere Herakles de goden te hulp kwam.

De rit voert omhoog de bergen in, naar de enorme Tempekloof, die toegang geeft tot de provincie Thessalië. Dat ravijn heeft, zoals alles in Griekenland, weer met de goden te maken. Die hebben het met hun goddelijke krachten gegraven om een binnenzee te laten leeglopen. Dat laatste is nog aan de gang, want al spoedig staan we op een hangbrug over een brede, woest stromende rivier, tussen steile rotswanden.

Thessalië is ook verbonden met de Griekse mythologie, door het verhaal van het Gulden Vlies en de Argonauten. Jona weet er alles van. Het komt erop neer dat in Halos een koning Athamas leefde, die hertrouwde. Zijn nieuwe vrouw moest niets hebben van de kinderen uit zijn eerste huwelijk, zoon Frixos en dochter Helle. Volgens een orakel moesten ze worden verbrand. De kinderen vluchtten door het luchtruim op de rug van een goddelijke ram met gouden vacht. Toen ze over een zeearm vlogen, keek Helle naar beneden, ze viel in zee en verdronk. Dat water heette daarna de Hellespont, de huidige Dardanellen.

Frixos bereikte het koninkrijk Colchis in Klein-Azië, offerde de ram en hing de gouden vacht daar ergens op. Dat leidt dan veel later tot het beroemde verhaal van de koningszoon Jason en zijn makkers, de Argonauten, die op het schip de Argo op zoek gingen naar het Gulden Vlies. Dat verhaal en de daaruit voortvloeiende tragedie van Medea, dat voert nu te ver. Herodotos tenslotte vermeldt in zijn werk dat in de Thessalische stad Halos een traditie bestond afstammelingen van Frixos te offeren.

Op de hoogvlakte van Thessalië worden we begroet door een zware regenbui met prachtige dubbele regenboog. Dan laat Jona de bus een B-weg inslaan, op zoek naar het Myceense fort Petra, dat volgens zijn bronnen hier ergens op een berg moet liggen. De gids heeft er nooit van gehoord. In een dorpje is geen mens te bekennen om de weg te vragen, zelfs niet bij de benzinepomp. Tot een passerende automobilist uitkomst brengt. De behulpzame man rijdt kilometers voor de bus uit door eindeloze katoenvelden, steeds smallere landwegen op.

Als de buschauffeur niet verder durft over een zandweg, meent Jona in de verte op een berg het bewuste object te zien. We stappen uit bij een wit kerkje dat verloren ligt in de ruimte, en vervolgen onze tocht te voet. Na 300 meter zien we op de ruige bergtop een witte paal, waarmee volgens Jona archeologen een plek aanduiden waar wat bijzonders is. Voor Jona is het een hoogtepunt, wij zien alleen maar rotsen. De omgeploegde velden nodigen niet uit tot een nader bezoek aan de berg, dus terug maar naar de bus. Jona verklaart deze bizarre uitstap tot "het knotsgekke idee van de dag". Wij laten hem maar in de waan. Historici hebben zo hun eigenaardigheden.

In de Tempekloof

Ligt daar het Myceense fort Petra?

De vlakte is in het verre verleden een binnenzee geweest. Nu is het een van de heetste delen van Griekenland, doordat de omringende bergen als een spiegel het zonlicht naar binnen kaatsen. We verlaten dit wat troosteloze land en draaien al gauw naar de kust, waar aan de Pagasitische Golf het stadje Nea Anchialos ligt, onze bestemming voor deze dag.

Het wat verouderde hotel biedt een mooi uitzicht op de baai en een stukje zwart strand achter palmbomen. We verkennen de eenvoudige kustboulevard van het stadje en de uitgestorven wandelpromenade met wat restaurants. Onder het genot van een drankje genieten we op een terras van de fraaie zonsondergang. Het water is zo helder dat je de vissen ziet zwemmen. Jammer dat de rust ruw wordt verstoord door stijgende en dalende straaljagers van de nabijgelegen luchtmachtbasis van de NAVO.

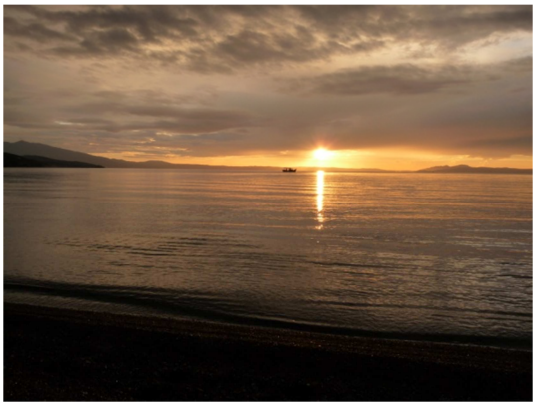

Nea Anchialos: zonsondergang….. **….en zonsopkomst**

DAG 6, WOENSDAG 20 OKTOBER: HALOS, ALMYROS, THERMOPYLAI, CHAIRONEIA, DELFI

Na de beloofde zonsopkomst vertrekken we vroeg. Jona krijgt geen contact met het museum in Almyros en verneemt van de hoteleigenaar dat het kan komen, omdat de subsidie uit Nederland al twee jaar niet is gestort. Eerst maar naar Halos, waar Jona als jongeman zelf ooit opgravingswerk heeft gedaan. Vlak naast een weg aan de voet van een heuvel ligt een nieuw stukje asfalt dat ogenschijnlijk nergens heen gaat. Een hek omzoomt een nogal verwilderd stukje terrein met wat muurresten. Daar moeten we zijn.

Er zijn maar weinig bronnen over Halos. Herodotos noemt de plaats als een marinebasis tijdens een Griekse expeditie tegen de Perzische invasie in 480 v. Chr. Zoals eerder gezegd vermeldt hij ook de religieuze traditie om in de tempel afstammelingen van Frixos te offeren. De stad is in 346 v. Chr. verwoest door een Macedonisch leger onder generaal Parmenion, trouwe steunpilaar van Philippus II en Alexander.

In 302 mochten de inwoners terugkeren en de stad werd herbouwd tot een militaire versterking van de Macedonische generaal en latere koning Demetrius I Poliocetes, die zo, in de Vierde Diadochenoorlog, zijn vijand Cassander wilde verhinderen Griekenland binnen te dringen. De legers hebben in de buurt een tijd tegenover elkaar gelegen, maar tot een veldslag is het niet gekomen, daar de echte strijd werd gevoerd in Klein-Azië. De nieuwe stad heeft maar kort bestaan: binnen een generatie leek zij van de aardbodem verdwenen. Wellicht een aardbeving. Er zijn geen vondsten meer van na 275 v. Chr.

Waar wij staan, legt Jona uit, ligt alleen maar een stuk muur en de resten van een toren. De eigenlijke stad ligt meer in de richting van de kust, in de buurt waar nu een cementfabriek staat. De boeren wisten al langer dat er een oude stad lag. Vorige eeuw wilde professor Reinders uit Groningen hier gaan graven. Hij kocht de grond en richtte in Athene het Nederlands Instituut op om een professionele achtergrond te krijgen en toestemming om te graven. De stad was gebouwd in het in de Oudheid populaire schaakbordpatroon, net als Pella. Het moet een gigantische stad zijn geweest voor die tijd – "megalomaan" - met een citadel en meer dan honderd torens in de muren.

Jona heeft daar aan de kust in zijn jonge jaren wekenlang op zijn knieën gelegen, wroetend in de aarde om enkele huizen bloot te leggen en vloekend dat hij weer zo vroeg zijn bed uit moest. Zijn grote vondst was een muntje dat in het museum in Almyros is terecht gekomen. Helaas is dat museum later door een aardbeving getroffen, zodat de vondsten voor de tweede keer aan verwoesting bloot stonden. Hij heeft het herbouwde museum nooit kunnen bezoeken, dus dat wordt spannend later deze morgen.

Almyros ligt dichtbij. Tot vreugde van Jona is er zelfs een bord dat naar het museum verwijst. Even later holt hij op zoek ernaar het centrum rond. Het gebouwtje blijkt gesloten, maar er doemt al gauw een bewaker op die ons wil binnen laten. Jona is opgetogen dat men in deze barre economische tijden dit kleine museum niet heeft opgedoekt. Er blijkt maar één van de drie zaaltjes over Halos te gaan. Jona wijst op een plattegrond het huis aan waar hij heeft gegraven en gaat bijna uit zijn dak als hij het muntje meent te ontwaren dat hij zelf heeft opgegraven. Zo krijgt je leven toch meer zin.

Halos

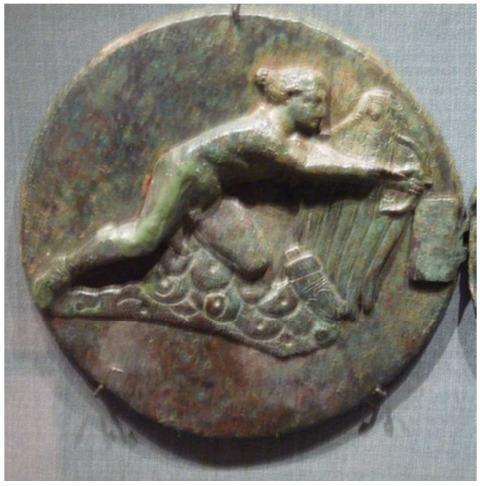

Uit het museum van Almyros

Op het centrale plein van het stadje komen we in de zon met een kop koffie bij van enkele wonderlijke ervaringen. Op de terugweg naar de bus valt het op dat de bloeiende bomen en planten in de tuinen nog niet wijzen op het naderende najaar. Jona bedankt de groep voor het meegaan naar "de idiootste opgraving", waar volgens hem niets was te zien en naar een museum waar ook weinig viel te beleven. Graag gedaan.

We volgen nu al twee dagen de route die de Perzische koning Xerxes in 480 v. Chr. ook heeft genomen, op weg naar Athene. Daar hoorde het Temperavijn bij en de Pas van Thermopylai, waar wij heen op weg zijn. Dat gaat door een geërodeerd berglandschap met veel kreupelhout. Af en toe glinstert de zee in verre baaien.

Daar komt de mythologische bergtop Oite in zicht waar de held Herakles zichzelf verbrandde. Hij was getrouwd met Deianeira. Toen hij met haar een rivier overstak met behulp van de centaur Nessos, probeerde die haar te verkrachten. Herakles doodde hem met een giftige pijl. De stervende Nessos adviseerde Deianeira wat van zijn bloed te bewaren. Mocht Herakles haar ooit ontrouw zijn, dan moest ze haar opperkleed in het bloed dopen en hij zou haar opnieuw onweerstaanbaar vinden. Herakles werd jaren later verliefd op een andere vrouw, Deianeira deed wat de centaur haar had gezegd en Herakles werd zo verliefd op haar dat hij haar in zijn armen nam. De aanraking met het vergiftigde bloed werd hem fataal. Hij leed zo vreselijke pijnen dat hij zichzelf op de genoemde berg in het vuur wierp en verbrandde. Er zijn nog wel variaties van dit verhaal in omloop. Deianeira pleegde zelfmoord, maar Herakles stierf niet, want als held werd hij opgenomen onder de sterren. Mooi en triest verhaal.

Thermopylai was vroeger een smalle doorgang tussen de bergen en de zee. Nu is het door aanslibbing een wijde vlakte. Herodotos beschrijft de slag tussen de troepen van de Spartaanse vorst Leonidas en die van de Perzische koning Xerxes tot in detail. Zo heeft hij het over een "purperen beek" en er is daar werkelijk een beek met roodachtig water gevonden. Jona beschrijft de strijd in grote trekken.

Op de bewuste plek staat een groot monument langs de weg, met het beeld van Leonidas die dreigend zijn speer zwaait. We staan erbij en kijken ernaar. Een orakel had voorspeld: of de koning wordt gedood of Sparta wordt geplunderd. Leonidas had dus weinig keus. Hoewel volgens Jona zijn

strijd een kamikaze-actie was, hebben latere Grieken er een propagandistische heldendraai aan gegeven. Thermopylai werd een mythe van strijd voor de vrijheid van alle Grieken. Deze mythe werd flink versterkt door de film "The 300 Spartans", waarin Hollywood gedacht moet hebben aan 300 Amerikanen tegen 200.000 Russen.

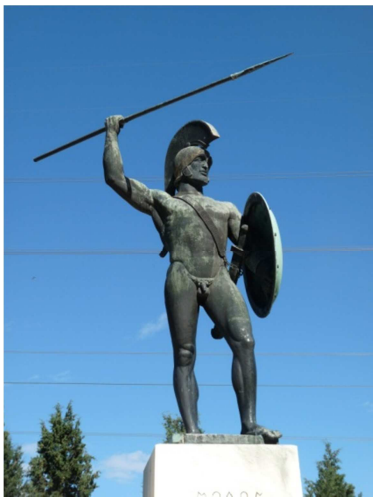

Leonidas

De heuvel die Leonidas verdedigde, nu met gedenksteen

Naast 1000 Spartanen werd de pas verdedigd door 700 Thespiërs en 400 Thebanen. Voor de Thespiërs heeft men ook een monument opgericht, maar de Thebanen zijn ze vergeten. De enige bewoners van deze historische plek zijn nu een moederhond en haar scharminkelige pup die moeizaam op drie poten mee hobbelt en het risico loopt door een auto te worden overreden. Dat zou trouwens wel het einde van zijn lijdensweg zijn. We hebben alleen wat cake voor de stumpers.

Op de heuveltop tegenover de grote monumenten zijn grote aantallen speer- en pijlpunten gevonden. Een gedenksteen op de top vermeldt: "Vreemdeling, meld de Spartanen dat wij hier liggen, getrouw aan hun geboden." Kun je ook als verwijt zien.

Geen lunch vandaag op een leuk terras, maar in een Goody's hamburgertent met krijsmuziek. Eet smakelijk! We laten daarna de Perzen verder langs de kust trekken en rijden zelf de bergen over naar een breed dal richting de Parnassos, de indrukwekkende bergketen waar de muzen huizen. Van een kunstenaar wordt gezegd dat hij of zij de Parnassus heeft bereikt als die op de top van zijn kunnen is gekomen.

Aan de voet van de bergen in een breed dal ligt Chaironeia, nu een gehucht met een moderne parkeerplaats, een speelpark voor de kinderen, een leeuw en een museum. Daar verderop in de velden hebben de Macedoniërs in 338 v. Chr. de Griekse stadstaten definitief hun onafhankelijkheid ontnomen. Jona roemt de tactiek van de Macedoniërs, die met hun cavalerie onder leiding van Alexander een wig dreven in de Griekse linies. Een tactische terugtocht van de Macedoniërs, die veel discipline vergt, zette de Grieken op het verkeerde been en leidde hun nederlaag in. De Macedoniërs en Atheners verbrandden en begroeven hun gesneuvelde krijgers direct, de Thebanen kregen later van Philippus toestemming hun doden te begraven en een monument op te richten. Dat is de grote stenen leeuw die stoer langs de weg zit te kijken. Oorspronkelijk was hij opgebouwd uit vijf stukken marmer, maar later is hij in brokken uiteen gevallen, misschien door een aardbeving. In 1902 werd hij gerestaureerd en in 1998 nog eens grondig gereinigd. Vandaar dat hij er nu zo schoon bij zit. De wapens van de Atheners zijn achter het beeld in de grond gevonden.

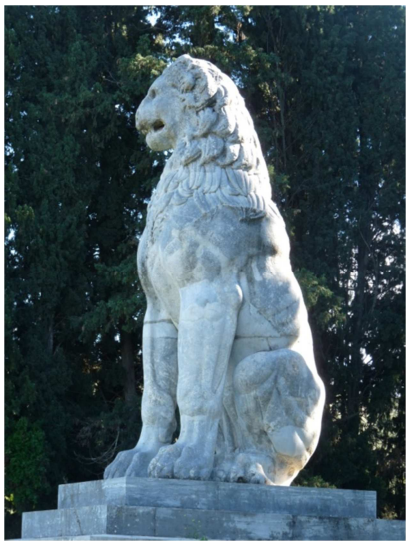

Leeuw van Chaironeia

Naast het veldje van de leeuw ligt het piepkleine museum, in een tuin met grafstenen. Naast wat neolitische stukken en een afdeling Myceens treffen we er een verzameling aan van koppen, votiefbeeldjes en grafstenen uit de Griekse Oudheid. Klein maar fijn.

Bij een wegsplitsing ergens onderweg maakt Jona een weids gebaar. Daar ergens heeft de mythische Oidipus eens zonder het te weten zijn vader Laios doodgeslagen. Zo kwam de voorspelling uit dat hij zijn vader zou doden en met zijn moeder trouwen. Sophokles heeft er nog een prachtige tragedie van gemaakt. Wij laten die vreselijke geschiedenis achter ons en draaien de bergen in, steeds hoger, naar Delfi.

Delfi ligt tegen een berghelling geplakt, op ruim 600 meter hoogte. Vlak eronder ligt een wijde kloof waarin de rivier de Piestos stroomt. Ver in de diepte kun je een glimp zien van de Korintische Golf. Het hotel ligt aan de hoofdstraat. Het geeft wat gedoe als je met grote koffers in een minilift omhoog moet en dan zonder waarschuwing kamer 209 moet zoeken op de 3e

verdieping. Afgezien van een balkon bij de kamers met nul uitzicht gaat het allemaal wel. De meesten van de groep verkennen het stadje in de vallende schemering, maar er is behalve het uitzicht weinig te beleven. Of het moet de enorme zwerm jongeren zijn die met bussen arriveert en 's avonds Delfi onveilig maakt. In ons hotel bezoeken de jongens en meiden ver na middernacht elkaars kamers, gaan allemaal nog een keer onder de douche, waarna ze voor de open balkondeuren hun jeugd uitleven. Wie riep daar om stilte?

DAG 7, DONDERDAG 21 OKTOBER: DELFI

Jona neemt ons 's ochtends vroeg eerst mee naar een maquette van de stad in een bank, om een idee te krijgen wat we gaan zien vandaag. Om het heiligdom had men al vroeg een muur met poorten gebouwd. De huidige muurresten dateren uit 375 v. Chr. Het centrum wordt gevormd door de Apollotempel met het orakel. Erom heen zijn in de loop van de tijd steeds meer schathuizen gebouwd om alle geschenken van dankbare steden op te bergen. Toen die vol raakten, heeft men veel schatten in kuilen buiten de muur begraven. Dat was een mooie vondst voor archeologen. Later heeft men een theater erbij gebouwd en helemaal bovenin een stadion.

Ondanks de morgenkou belooft het een mooie zonnige dag te worden. We wandelen om een deel van de berg heen naar de ingang van het complex. De kaartverkoper wil zonder documenten niet geloven dat er ouderen in de groep zijn die recht hebben op reductie, ook al kan hij onze oude koppen zien. Jona windt zich nogal op en spreekt van "het meest groffe en hondse personeel in Griekenland." Gelukkig kan hij ons ter compensatie beloven dat we "de mooiste site ter wereld" te zien krijgen.

Homerus heeft het in de 8e eeuw al over het orakel van Delfi, wat toen nog een python was die de toekomst kon voorspellen. Daar is de naam van de Pythia, de latere priesteres, van afgeleid. Men geloofde dat het god Apollo was die via haar sprak. Aanvankelijk werd het orakel bestuurd vanuit de naburige stad Krisa, aan de Korintische Golf, vanwaar de pelgrims omhoog klommen naar het heiligdom. Toen Krisa belasting ging vragen aan de pelgrims, kwamen de Thessalische edelen daartegen in opstand en Krissa werd uitgemoord. Dat was de Eerste Heilige Oorlog (600-590 v. Chr.) Die werd in herinnering gehouden door het instellen van de Pythische Spelen in Delfi. Rond 548 werd de Apollotempel door een brand vewoest. Het

Atheense adellijke geslacht van de Alkmeoniden nam het initiatief tot de herbouw. In 510 was hij klaar.

Het orakel bestond eruit dat na een vraag een door opstijgende dampen bedwelmde priesteres kreten slaakte of woorden brabbelde die door priesters werden uitgelegd. Met haar voorspellingen speelde het orakel vaak een politieke rol, omdat haar spreuken, of eigenlijk de vertaling ervan door de priesters, serieus werden genomen. Vaak waren de antwoorden nogal dubbelzinnig. Overigens werden alleen antwoorden op politiek getinte vragen gemanipuleerd. Vandaar dat in de oorlogen tussen Athene en Sparta de macht over dit heiligdom ook een rol speelde.

Tijdens de Perzische Oorlogen speelde het orakel een vreemde rol. Het voorspelde dat de Grieken zouden verliezen, dus ze moesten maar geen weerstand bieden. Dat laatste deden ze wel en uiteindelijk wonnen ze. Om dat het orakel in te peperen, plaatsten de Grieken een enorme zuil vlak voor de Apollotempel.

Resten van de Apollotempel in Delfi

Reconstructie van de Apollotempel

Rond 370 v. Chr. werd de tempel verwoest door bij een aardbeving neerstortende rotsblokken. In de herbouwperiode tussen 370 en 330 vond opnieuw een heilige oorlog plaats, de derde, waarin de inwoners van het omringende gebied, de Phociërs, met die van Delfi vochten om de macht. Philippus II zag toen zijn kans schoon om Delfi in te nemen. Goudschatten werden afgevoerd en Delfi verloor veel van haar betekenis. Van religieus werd het steeds meer een cultureel knooppunt. Een plundering van Delfi in de 4e eeuw door de Galliërs deed ook bepaald niet goed. Hun leider Brennus lachte om al die godenbeelden.

In de tijd van de Romeinse overheersing wisselden voor- en tegenspoed voor Delfi zich af. Sulla (in 86 v. Chr.) en veel later keizer Nero roofden veel kostbare voorwerpen, terwijl de keizers Augustus, Domitianus – die de tempel liet restaureren – Hadrianus, Antoninus en Herodes Atticus zich juist over het heiligdom ontfermden, maar er wel een Romeinse aangelegenheid van maakten. Plutarchus vroeg zich tenslotte af: "Waarom zwijgen de orakels?"

Jona zwijgt gelukkig niet en leidt ons de Heilige Weg op die naar boven slingert, naar de Apollotempel. Langs de weg staan allerlei monumenten en de resten van schathuizen. Nog vóór de poort ligt een agora, waar de kooplui vroeger aan de bezoekers levensmiddelen, drankjes en religieuze souveniers verkochten. Doen handige lieden in feite nog steeds met hun stalletjes in de buurt van het museum. Het mag niet verbazen dat de Atheners, naast een schathuis hogerop, voor hun offergaven een plaats helemaal aan het begin van de Heilige Weg hadden bezet, zodat iedereen kon zien hoe belangrijk ze wel waren, èn dat de Spartanen na hun overwinning op de Atheners hun bronzen beelden vlak ernaast plaatsten. De bittere rivaliteit. Ook in de bouw en de aankleding van schathuizen, "kleine heiligdommetjes" zogezegd, concurreerden veel stadstaten met elkaar.

Dan ligt daar een halfronde steen die de Omfalos voorstelt, de navel van de wereld, de Heilige Steen, die als het middelpunt van de wereld werd beschouwd en in het heiligste deel van de Apollotempel stond. In het museum ligt een betere uitgave. Het verhaal zegt dat de goden wilden weten waar het middelpunt van de aarde was. Ze lieten aan beide uiteinden van de wereld een duif los. Waar die twee elkaar zouden ontmoeten, daar was het middelpunt. Laat dat nou Delfi zijn geweest! De Inca's in Peru wisten daar trouwens niets van en hadden hun eigen middelpunt bedacht, in de stad Cuczo. Na enig navelstaren vervolgen we onze rondleiding.

Het schathuis van de Atheners is vorige eeuw gerestaureerd, maar Jona is er niet over te spreken, omdat ze het met twee kleuren marmer "in elkaar hebben geschroefd". De originelen van de fraaie reliëfs krijgen we in het museum nog te zien. Naast dat schathuis ligt het bouleterion, waar de bestuurders van het heiligdom hun vergaderingen hielden. Daarnaast ligt de zogenaamde Rots van Sibylle, die volgens overlevering werd gebruikt door een vrouw met die naam, een waarzegster, die vanaf deze steen haar

profetieën zou hebben uitgesproken. Volgens Jona is dat onzin. Pausanius noemt het nog gewoon een rots. Trouwens, die Sibylle is geen Griekse profetes, maar een Romeinse, die, naar men zegt, in een grot bij Napels haar werk zou hebben gedaan. Ze was wel populair in de Oudheid, want in totaal zijn er meer dan tien verschillende Sibyllen bekend geworden.

De Omfalos, de navel van de wereld

Het Atheense schathuis

Voor de oude steunmuur van het tempelplatform staan nog wat zuilfragmenten overeind van de Atheense Stoa, waar de Atheners na 478 de trofeeën van hun overwinningen ter zee hadden opgesteld. Daar lagen bijvoorbeeld ook de touwen van de schipbrug die Xerxes op zijn tocht naar Griekenland over de Hellespont liet aanleggen en die later door de Atheners is vernietigd. Even hogerop staat een voetstuk waarop vroeger het slangenmonument heeft gestaan, een “enorme spiraal” van in elkaar gedraaide slangen met de namen van de verdedigers van Thermopylai. Erboven op stond een ketel, vervaardigd van goud dat was buitgemaakt op de Perzen in de slag van Plataeae. Reizigers zagen het van ver schitteren. Constantijn de Grote heeft de driepoot naar Constantinopel laten verplaatsen, waar een deel van de zuil nog steeds is te bewonderen.

Van de Apollotempel zijn alleen het grondvlak en wat zuilen bewaard gebleven. Het grote Apollo-altaar staat vóór de tempel. Daarbinnen was de ruimte waar de Pythia in trance ging. Hoewel Franse archeologen bij opgravingen in de tempel methaan meenden te ruiken, is de juist plek nooit gelokaliseerd. Ook bevonden zich daar de Heilige Steen, een gouden beeld

van Apollo en een grafmonument van Dionysos. Van deze god namen ze aan dat hij in de winter de honneurs in de tempel waarnam zolang Apollo in zonniger oorden op vakantie was.

We passeren nog enkele monumenten en komen uit bij het theater, gebouwd in de 4e eeuw v.Chr. en in de 2e eeuw herbouwd in opdracht van Eumenes II, koning van Pergamon, in Klein-Azië. Er konden ongeveer 5000 toeschouwers in. Wij mogen er helemaal niet in. Na de klassieke periode werden hier tot ver na Christus oude voorstellingen heropgevoerd, in een cultuur van terugblikken op het grootse verleden van Griekenland. Uiteraard zullen de toespraken van sofisten niet hebben ontbroken.

Naar het stadion hogerop mogen we niet, volgens Stefanos omdat er deze nacht een kleine beving is geweest en nu zou het er niet veilig zijn. We doen net of we het geloven en dalen vlot af naar het terras bij het museum, om onze koffieverslaving te stillen en cake te voeren aan de horde rondzwervende katten.

Het museum bevat een schitterende collectie voorwerpen uit het oude Delfi, Jona leidt ons rond en schudt een aantal verhalen en details uit zijn mouw. Sierlijke bronzen beeldjes uit de 7e en 6e eeuw v. Chr., een bronzen ketel op een driepoot als overwinningsteken, bronzen schilden en helmen en een reliëf met griffioenen zijn nog maar een voorproefje. Het grotere werk begint met een prachtige sfinx, met een "archaïsche glimlach", die een erezuil sierde van het eiland Naxos. Indrukwekkend is een fries van het schathuis van de Siphniërs, met een reliëf van de zogenaamde gigantomachie, de strijd tussen de goden van de Olympus en de giganten.

Deel van het gigantomachie-fries. O.a. de strijdwagen van Cybele, getrokken door leeuwen

Prachtige stukken van Dorische kunst zijn de twee levensgrote kouroi, blote kerels met opnieuw de vreemde glimlach. Het zijn de broers Cleobis en Biton van Argos. Volgens Herodotos vroeg de rijke koning Croesus van Lydië eens aan de Atheense staatsman Solon wie de gelukkigste mens ter wereld was. Als tweede noemde Solon toen deze broers. Hun moeder was priesteres van Hera. Toen de ossen die de kar naar het heiligdom moesten trekken, te laat waren, trokken de broers de kar 8 kilometer vooruit. Hun moeder vroeg Hera hen te belonen. De jongens vielen in slaap in het heiligdom en werden nooit meer wakker. De inwoners van Argos plaatsten toen hun beelden in Delfi als "de beste stervelingen" ter wereld.

De reliëfs van het schathuis van Athene vertonen al de perfectie van de klassieke periode, de 6e tot de 4e eeuw v. Chr. "Alles is in beweging." Dat geldt ook voor de realistische beelden in het heiligdom van Athena Pronaia. Er is ook een zaal vol naakte beelden uit de hellenistische periode.
Een groot meesterwerk is toch wel het enorme bronzen beeld van de Wagenmenner. Een van de zonen van de tiran van Syracuse had de wagenrennen in Delfi gewonnen tijdens de Pythische spelen in 478 of 474 v. Chr. Uit dank liet vader in Delfi voor Apollo een bronzen beeld plaatsen van een wagen met twee paarden ervoor en deze wagenmenner. De paarden zijn helaas verdwenen en het beeld is beschadigd, maar je kunt nog zien dat hier een kunstenaar bezig is geweest.

Kouroi Cleobis en Biton

De Wagenmenner

Na de lunch volgen we de weg naar de Kastaliabron, die ontspringt in een kloof. Wie een beroep wilde doen op het orakel, moest zich hier bij de bron ritueel reinigen. Een soortgelijk ritueel zien we later bij de christelijke doop. Nu is er alleen nog maar een groot gat te zien met een stenenvloer, maar zonder water.

Afdalend langs de steile berghelling bereiken we een vlak terrein waar het gymnasium ligt, de vroegere sportschool. Nicoletta glijdt uit over het losse grind en verstuikt haar enkel. Ze houdt zich goed en loopt even later met wat moeite weer mee. Langs een zuilenrij, waarvan de voetstukken nog zichtbaar zijn, werd hardlopen beoefend, heen en terug. Ineke en Wiebe geven een kleine demonstratie.

Verderop ligt het tweede opgravingsgebied van Delfi, het Marmaria, genoemd naar de marmeren brokstukken die daar liggen. Dit was het heiligdom voor de godin Athene, met de tempel van Athena Pronaia, uit de 5e eeuw v. Chr., die in de plaats was gekomen van een ouder heiligdom uit de 7e eeuw. Hier staat ook een ander beroemd bouwwerk, de ronde tholos, uit de 4e eeuw v. Chr., waarvan nog drie pilaren overeind staan. Waarschijnlijk was het een tempel. In het museum hebben we gezien wat een kunstwerk dat was.

Volgens Jona heeft men de lagere hellingen, waar nu olijfgaarden zijn, niet verder onderzocht, maar er moet nog meer te vinden zijn. Het is echter tijd voor de terugtocht. Dat wordt voor Nicoletta een martelgang, maar ze is een taaie en weet op eigen kracht het hotel te bereiken. Toch wordt ze later afgevoerd naar het ziekenhuis om een foto te laten maken van haar enkel. Een flinke verstuiking. Ze zal rust moeten houden, met haar been op een stoel en gebruik van krukken. Een triest einde van een prachtige dag vol oude schoonheid. Delfi was eeuwenlang in ieder geval het kunstzinnige middelpunt van de toen bestaande culturele wereld.

DAG 8, VRIJDAG 22 OKTOBER: DELFI

Ieder gaat deze dag zijn eigen weg. Dat varieert nogal. Sommigen houden het rustig door in Delfi te blijven en bijvoorbeeld nog een bezoek te brengen aan het museum. Een grotere groep gaat met de bus naar de kust, naar Ithea en Galaxidi. Nu het seizoen voorbij is, is daar niet zoveel meer te

beleven, maar een rondwandeling kan altijd. In Ithea zijn geen strandstoelen meer verkrijgbaar, dus een terras moet volstaan.

Een viertal, Lida, John, Ellen en Frans, waagt de afdaling naar de kust te voet, zo'n 600 meter naar beneden, niet langs de officiële E4-route, maar langs het oude pelgrimspad. Volgens een infoblad 16 kilometer. Aan het mooie weer zal het niet liggen en zelfs de korte broek komt van pas. Het begin is moeilijk te vinden. Inwoners wijzen wat vaag naar beneden. Een bordje echter vermeldt: "Old Road" en "Itea-Kirra". Het blijkt vrij gemakkelijk te zijn, een stenig pad met ruime slingers. Voor de oversteek van een snelstromend irrigatiekanaal komt een voetbruggetje van pas. De kust zie je dan nog steeds heel in de verte.

Langs de route liggen twee kerkjes, gerestaureerd en wit. Die zullen er ten tijde van de oorspronkelijk pelgrims nog niet zijn geweest. Hun functie in het ruige landschap is niet duidelijk. Na de passage van een dorp komt de route in het dal uit tussen olijfboomgaarden zover het oog kan zien. Er lopen zandwegen doorheen en een irrigatiesysteem, dat nu droog staat. Het is erg warm daar beneden, maar gelukkig geven de olijfbomen wat schaduw. Werklui zijn hier en daar bezig takken af te zagen en olijven te oogsten. Ze onderbreken hun werk graag om de weg te wijzen.

Na uren olijfbomen komt de route aan de kust uit in Krissa, de plaats die in de Eerste Heilige Oorlog is uitgemoord. Wat er nu is gebeurd, is niet duidelijk, maar het is er volkomen uitgestorven. Het water van de Korintische Golf kabbelt rustig en blauw tegen het zwarte strand. Voor een terras en een koel glas moet je langs de palmbomenkust naar Itea lopen, wat levendiger en bovendien vertrekt daar de bus naar Delfi.

Irrigatiekanaal met Delfi op het randje

Een dal met olijfbomen

DAG 9, ZATERDAG 23 OKTOBER: HAGIOS LOUKAS, PLATAIA, ISTMUS

Een frisse mooie morgen, we rijden door een groots berglandschap de opkomende zon tegemoet. In de bus heerst een goede stemming. Jona houdt ons opgewekt voor: “Mooier dan in Delfi zal het niet worden.” Het klooster Hagios Loukas licht op in de zon. We dalen af naar binnenplein en poort. In Griekenland zijn drie van deze kloosters gesticht door keizer Romanus II van Constantinopel. Die waar we nu zijn, werd in 946 gebouwd voor de ascetische monnik Loukas (Lukas) en zijn volgelingen. Na zijn dood werd hij heilig verklaard en er werd zoveel geld bijeen gebracht dat er twee kerken bij werden gebouwd, één voor de heilige zelf- daar ligt hij begraven – en één voor de heilige Barbara, tegenwoordig voor Maria. In een sarcofaag heeft ook de keizer een laatste rustplaats opgezocht.

Stefanos gaat ons voor. In de kerk van Loukas vertelt hij enthousiast over de fraaie Byzantijnse architectuur, met veel marmer, en hij wijst met een zaklantaarn omhoog schijnend talrijke kleurige mozaïeken aan van Christus, Maria, een aantal apostelen en een rits heiligen. De gezichten zijn nog erg kinderlijk, met weinig uitdrukking. Je zou er nekkramp van krijgen als je alles serieus wilt bekijken. De Mariakerk is kleiner en soberder, afgezien van de ingelegde marmeren vloer. In een crypte onder de kerk staan drie sarcofagen: die van Loukas - hij ligt er niet meer in – en van Romanus II en zijn echtgenote.

Klooster Hagios Loukas

Loukas

Buiten blaast nog steeds een koude wind, zodat we bij een kop koffie beschutting zoeken in de kloosterwinkel. De uitbater prijst alles in zijn winkel in het Nederlands aan met “lekker”. Buiten in de tuin staat in steen

vereeuwigd een van de vroegere abten van het klooster somber voor zich uit te staren, geflankeerd door twee kanonnen. Jona weet te vertellen dat bij de opstand van de Grieken tegen de Turken in 1821 verschillende kloosters actief betrokken waren. Deze abt predikte fanatiek tegen de Turken, een beetje te vergelijken met de tegenwoordige "haatimam".

Het aantal monniken in het complex kun je vandaag de dag op één hand tellen. Eén van hen zit in de tuin aan een tafel met zijn handen onder zijn hoofd net zo somber te kijken als het beeld achter hem. Vermoedelijk is er geen lol aan hier met maar vier lotgenoten. We laten hem achter in zijn gepeins en rijden na enige tijd de vlakte van Thebe op. In de Oudheid was dat de bekendste van de negen steden in Boeotië. Ze hebben in het verleden zo vaak gestreden om de macht in dit gebied, dat men sprak van de "dansplaats van Ares", de oorlogsgod.

Het is ons in de bergritten duidelijk geworden dat chauffeur Jorgos erg goed rijdt. Bovendien is hij een innemende en behulpzame persoonlijkheid gebleken. Over Stefanos zijn we minder tevreden tot nu toe. Hij zit bijna altijd vóór in de bus naast de chauffeur, maakt zich welhaast onzichtbaar de meeste dagen en voegt dus niet veel toe aan de reis.

In de buurt van het oude Thebe wijst Jona op een hoge rots langs de weg. Daar woonde in de Griekse mythologie een sfinx, een monster met het lichaam van een leeuw en het bovenlichaam en het hoofd van een vrouw. Zij legde voorbijgangers een raadsel voor. Als ze dat niet konden oplossen, doodde ze hen. Het raadsel luidde: "Wie gaat 's morgens op vier, 's middags op twee en 's avonds op drie voeten?" Toen kwam Oidipus voorbij, die zijn vader net had gedood. Hij loste het raadsel op. Het is de mens, die als kind op handen en voeten kruipt, later op twee benen gaat en als oudje met een stok loopt. De sfinx stortte zich in wanhoop van de rots en viel dood. Oidipus werd als bevrijder in Thebe binnengehaald en trouwde nietsvermoedend met zijn moeder, wat tot zijn ondergang leidde.

We rijden in de buurt van Plataia, waar de Grieken in 479 v. Chr. een beslissende overwinning behaalden op de Perzen. Dat was nadat de Atheense vloot de Perzische had verslagen bij Salamis. De Perzen verschansten zich in een stelling op de vlakte van Thebe, de Atheners, Spartanen en enige bondgenoten trokken tegen hen op over het Kitairongebergte met een voor die tijd enorm leger. Met hun cavalerie

waren de Perzen op het vlakke terrein in het voordeel, wat de Grieken weerhield van een openlijke aanval. Toen de Grieken werden geconfronteerd met vergiftigde bronnen, trokken ze zich snel terug, wat de Perzen de indruk gaf dat ze vluchtten. Toen Mardonius met zijn troepen in de achtervolging ging, keerden de Grieken en gingen de strijd aan. Het is onduidelijk hoe ze de strijd wonnen en er is weinig van teruggevonden.

Nabij de pas in het Kithairongebergte, op de grens van Boeotië en Attica, signaleren we op een top een fort uit de 3e eeuw v. Chr. Dat werd door de Atheners gebruikt om vijanden al vroeg te signaleren en tegen te houden tot er versterkingen kwamen. We volgen dan een driebaansweg met veel bochten, waarop soms auto's en later een groep motorrijders met doodsgevaar de bus voorbij scheuren. Volgens John bieden ze zich aan als orgaandonoren.

Na een rit langs de kust van de Isthmus, de landengte die Attica verbindt met het schiereiland Peloponnesus, bereiken we het oude kanaal dat dwars door de Isthmus is gegraven. Een restaurant op het randje biedt een mooi uitzicht op het begin van dit bijzondere werk. We kijken uit op een brug die onder water zakt om passerende schepen door te laten. Wel uniek. Tijdens de lunch voert Lida de vissen die in het heldere water beneden rondspartelen. Ze lusten zelfs patat.

De bus brengt ons naar een hoge brug over het kanaal dat daar 60 meter diep ligt tussen messcherp uitgesneden wanden, kaarsrecht bijna 7 kilometer lang. Al in de Oudheid besefte men het economisch belang van een snelle verbinding van de Korintische en de Saronische Golf. Anders moest je dagenlang om de Peloponnesus varen. In die tijd trok men de schepen met behulp van lieren aan wal en sleepte ze over de zogenaamde diolkos, een stenenpad, waarvan het begin nog zichtbaar is. De schepen werden gelost en de lading werd op karren naar de andere kant vervoerd.

In de bloeitijd van Korinthe, onder de tirannen van de 7e en 6e eeuw v. Chr., had men al idee om een kanaal te graven, maar de middelen ontbraken. De eerste poging was van keizer Nero, die in 68 n. Chr. duizenden Joodse krijgsgevangenen aan beide zijden van de landengte liet graven. Zijn zelfmoord was het einde van dit project. Pas in de 19e eeuw begonnen Hongaarse ingenieurs met de aanleg van het huidige kanaal, profiterend van de al door de Romeinen gegraven geul. In 1893 werd het opengesteld.

Wij volgen vanaf de brug een vrachtvaarder die daar beneden door het water glijdt, terwijl bungyjumpers onder de brug hun halsbrekende toeren uithalen. Moet je nog voor betalen ook. Dan rijden we naar de plaats aan de Korintische Golf waar de diolkos begint. Honderden slaven trokken hier vanaf de 5e eeuw v. Chr. de schepen uit het water over de geplaveide weg.

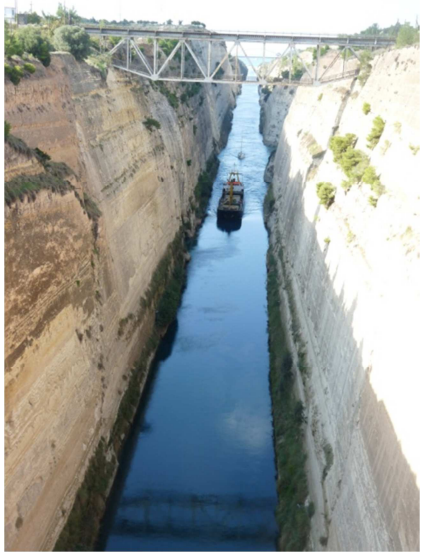

Kanaal van Korinthe

De diolkos, sleepbaan voor schepen

Helemaal aan de andere kant van de Isthmus, richting de Peloponnesus, ligt het luxe Beachhotel, prachtig aan een blauwe baai met uitzicht op verre kusten en een tanker. De meesten genieten in de fraai aangelegde tuin of bij het zwembad nog enkele uren van de zon. Alleen Jeannie waagt zich in zee. Het buffet 's avonds is een uitdaging maar ook een gevaar voor smulpapen. Een volle maan boven zee maakt de dag compleet.

DAG 10, ZONDAG 24 OKTOBER: OUD-KORINTHE, ATHENE

Lida is jarig vandaag! Gefeliciteerd. De zon biedt haar bij opkomst een mooie bos rode stralen aan. Vandaag bezoeken we het oude Korinthe, dat al dateert uit de Late Steentijd. Volgens Homerus de woonplaats van de legendarische Medea. Euripides heeft haar in zijn tragedie onsterfelijk gemaakt. Ook de mythische Sisyphus komt er vandaan en was er zelfs koning van. Hij probeerde bij zijn dood de goden te slim af te zijn door de dood vast te binden. Nadat god Ares de Dood had bevrijd, kreeg Sisyphus de beruchte straf om in de onderwereld tot in de eeuwigheid een rotsblok tegen een berg op te duwen. Nog een derde beroemde figuur uit de Oudheid

kwam uit Korinthe: de koningszoon Bellerophon. In de verhalen wist hij in Klein-Aziatisch Lycië met behulp van het gevleugelde paard Pegasus het vuurspuwende monster Chimaera te doden.

In de 8e eeuw v. Chr. ontwikkelde Korinthe zich door zijn gunstige ligging tot een sterk handelsimperium. De macht was in die tijd langdurig in handen van een rijke koopmansaristocratie, de Bakchiaden. Ze sloegen zilveren munten, het Korintische aardewerk was beroemd over het hele gebied rond de Middellandse Zee en vanuit deze stad werden koloniën gesticht in Syracuse en op Korfoe. In de tweede helft van de 7e eeuw nam de tiran Kypselos en later zijn zoon Periander de macht stevig in handen. De stad kwam tot grote bloei.

In de Peloponnesische Oorlog van 431-404 had de stad, als bondgenoot van de Spartanen, veel te lijden van de Atheners. In de Korintische Oorlog van 395-387 verging het ze als bondgenoot van Athene en Thebe tegen de Spartanen zeker zo slecht. Pas onder de Macedoniërs bloeide de stad weer op. In 323 is de beroemde wijsgeer Diogenes - die als een voor-christelijke kluizenaar leefde - in Korinthe gestorven. Hij wilde de mens laten terugkeren naar de natuur.

De Romeinen hebben het weerspannige Korinthe in 146 v. Chr. grondig verwoest. Pas in 46 v. Chr. werd de stad op initiatief van Julius Caesar herbouwd. Het werd een fraaie provinciehoofdstad. Later is de stad nogal eens door nieuwe heersers overgenomen en ook Korinthe is door de Goten geplunderd. Na een zware aardbeving in 1858 werd besloten de nieuwe stad verderop, in de richting van de Isthmus, te herbouwen.

We beginnen vandaag bij het opgravingsterrein van Isthmia. Je komt eerst door een klein museum, een ruimte met veel vazen en wat brokstukken. De belichting is slecht en de teksten zijn nauwelijks leesbaar. Het mooiste staat in de hal. We zijn snel uitgekeken en starten de rondwandeling vanaf een groot terras achter het museum. Terwijl Jona vertelt, worden onze zintuigen gekweld door een penetrante poeplucht en het luide gejammer van een priester, die met een versterker gebeden over het gebied rondbrult. Volgens Stefanos is die behoorlijk gestoord.

Het terrein is vooral bekend om de tempel van Poseidon, die hier in de 7e eeuw v. Chr. werd gebouwd van hout. Rond 450 v. Chr. is hij afgebrand en in steen herbouwd in Dorische stijl. De funderingen zijn opgegraven. De

tempel werd ooit nog gebruikt voor beraad van de stadstaten over de oorlog tegen de Perzen en Alexander de Grote is er ook geweest.

Jona vertelt dan het verhaal van Melikertes. Hij was een prins die in Thebe van de stadsmuur in zee sprong na een voorspelling dat de stad zou leven als de koning stierf. 50 kilometer verder spoelde hij aan op de kust van Korinthe. Koning Sisyphus liet hem bij de tempel begraven en zou ter ere van hem de Isthmische Spelen hebben ingesteld. De Atheners betwistten dat en beweerden dat hun held Theseus deze spelen had ingesteld. Voor de spelen - de belangrijkste in Griekenland na de Olympische Spelen - werden in de buurt van de tempel een stadion en een theater gebouwd, de laatste voor muziekwedstrijden.

Na de tempel, waarvan alleen het grondvlak te zien is, komen we bij het Palaemonion, een heiligdom gewijd aan een zeegodheid over wie een mythologisch verhaal gaat dat hij eerst een kind was van goddelijke afkomst, dat verdronk toen de moeder in een vlaag van waanzin met het kind in de armen in zee sprong. Moeder en zoon veranderden in zeegoden, waarop Palaemon op de rug van een dolfijn naar de Ishtmus van Korinthe trok, waar hij aan land ging en werd vereerd. Later is dit verhaal verward met dat van Melikertes, waar het aan het eind wel op leek. Van het heiligdom is niet veel meer over dan een stapel stenen.

Het theater is niet meer dan een grote graskuil. Het verder weg gelegen badhuis is enigszins gerestaureerd. Aan de vloermozaïeken zijn ze nog bezig en die liggen verborgen onder een groot zeil. Dan beklimmen we de resten van de muur die de Byzantijnen hier ooit over de Isthmus aanlegden om de Peloponnesus te kunnen verdedigen tegen binnendringende agressors.

De bus brengt ons naar het opgravingsterrein van het oude Romeinse Korinthe aan de voet van de Akrokorinth, een hoge berg waarop de Akropolis ligt, later door Byzantijnen, Venetianen en Turken uitgebouwd tot een onneembaar fort. Daar mogen we alleen maar uit de verte naar kijken. Eerst naar de koffie in een winkelstraat naast het terrein. De koffiehuizen zitten vol oudere mannen in hun zondagse pak die luidruchtige gesprekken voeren en hier en daar een kaartje leggen.

Op het terrein beginnen we bij de fontein van Glauke, die de dochter was van de Korintische koning Creon, beiden welbekend uit de tragedie "Medea" van Eurpides. Jason, uit het verhaal van de Argonauten, kwam

met zijn vrouw Medea hier in Korinthe wonen. Hij kon alleen maar koning worden door met de dochter van Creon te trouwen. Hij verstootte Medea, die uit woede daarover niet alleen haar twee zoontjes doodde, maar ook een vergiftigd bruidskleed aan Glauke schonk. Toen die het aantrok en vreselijke pijnen leed, sprong ze hier in de fontein en verdronk. Advies uit de groep:"Geen mantels aannemen van vreemde vrouwen."

Via een Romeinse tempel van een onbekende godheid dalen we enkele trappen af naar de agora, waarbij Jona, de dierenvriend, zich op een trede wijdbeens opstelt voor een slapende hond een trede lager, zodat we niet per ongeluk op het dier stappen. De hond slaapt rustig verder. Aan het begin van het plein staan de resten van enkele kleine tempels. Volgens Jona "valt er weinig chocola van te maken".

Dan het hoogtepunt, ook letterlijk: de Apollotempel, die het complex domineert. Het enige bouwwerk dat nog echt Grieks is. Vermoedelijk uit de tijd van de tirannen, uit de 6e eeuw v. Chr. Van de 38 zuilen staan er 7 weer overeind, zij het hier en daar wat scheef. Jona legt uit hoe het gebouw al voldeed aan de architectonische regels van Vitruvius, die in de 1e eeuw v. Chr. een standaardwerk schreef over bouwkunde, dus lang nadat men zijn principes in deze tempel al toepaste.

Antiek Korinthe met de Akrokorinth

Jona in het oude Korinthe bij de tempel van Apollo

De agora bestaat uit een hoger Grieks en een 4 meter lager Romeins deel. Er is een platform vanwaar de leiders het volk toespraken. Dat deden ze volgens Jona waarschijnlijk heen en weer lopend, zoals Youp van 't Hek doet op het toneel. Van de omringende gebouwen is weinig meer over. De winkels op de agora waren "op stand": ze verkochten dure dingen, zoals sieraden, zijde en specerijen. Een antieke PC-Hooftstraat. Hier was ook het

bouleterion en een gebouw waar de gouverneur zetelde. In het Nieuwe Testament valt te lezen dat de Joden van Korinthe daar bij gouverneur Gallio kwamen klagen over Paulus. “Daar bemoei ik me niet mee,” was vrij vertaald zijn reactie, want de Romein vond dat de Joden hun interne kwesties zelf moesten oplossen.

We komen uit op de Lechaionstraat, de vroegere verbindingsweg met de haven. Daar stonden eens imposante gebouwen als een basiliek en de thermen, waarvan we slechts ruïnes aantreffen. Het was hier dat Alexander de Grote de cynische wijsgeer Diogenes opzocht, zittend voor zijn ton. Alexander vroeg of hij wat voor hem kon doen. Diogenes: “Zou je dan opzij willen gaan, want je staat in mijn zon.”

In het bronnenhuis is de bron ontstaan toen het mythische paard Pegasus met een hoef even de grond aanraakte. Ongelofelijk! Dan, tussen de ruïnes, zingen we Lida toe met een “lang zal ze leven” en Jona biedt haar een presentje aan. Als dat geen bijzondere verjaardag is. Het is trouwens tijd voor de lunch, die we genieten op het dakterras van een nabijgelegen restaurant, met een zonnig uitzicht op de ruïnestad en de Akrokorinth. Ellen, begaan met de magere honden die ons al een tijd volgen, haalt bij de slager in de buurt een zak met grote kluiven, die dankbaar worden aanvaard.

Lang zal ze leven!

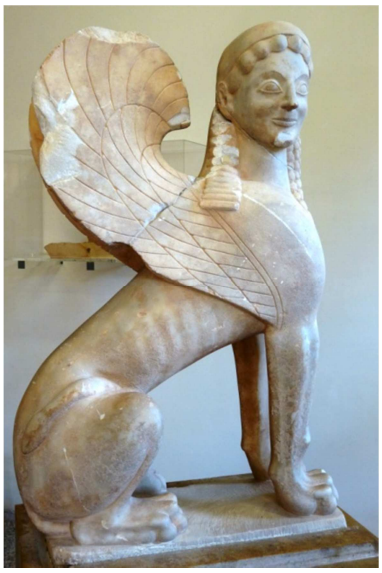

Sfinx in het museum van Korinthe

Het museum is vrij klein, maar heeft een prachtige verzameling uit verschillende perioden. Het meeste komt uit het oude Korinthe. De suppoosten kijken streng toe, fotograferen mag, maar het is absoluut

verboden om vóór een beeld te poseren, wat sommige toeristen graag doen. Waarom het niet mag, blijft duister.

We leren veel over het oude aardewerk van Griekenland, waarvan dit museum heel wat voorbeelden biedt. Over de oude Helladische periode (1600-1200 v Chr.) - waartoe ook het Myceense aardewerk behoort - het Sub-Myceens van de 12e eeuw, het Proto-geometrisch van de 11e tot de 9e eeuw, volgens Jona vooral een "rommelbak", de Geometrische periode in de 8e en 7e eeuw, met veel cirkels, vierkanten e.d., de Oriëntaalse periode (rond 650), met afbeeldingen als sfinxen en leeuwen, en tenslotte de lokale scholen, zoals die van Korinthe, waarin men eerst oranje figuren schilderde op een zwarte achtergrond en daarna net andersom. Dan duizelt het je wel. Na 400 v. Chr. houdt het ineens op met al dat aardewerk. Einde van de les.

Aardewerk uit het museum van Korinthe

Op de binnenplaats staan rijen grote beelden, maar ze zijn helaas allemaal hun hoofd kwijt, wat afbreuk doet aan hun uitstraling. Na ruim een uur houden we het voor gezien en brengen we nog een kort bezoek aan een plek vanwaar je een mooi uitzicht hebt op het lager op de helling gelegen odeon en het theater. Van dat laatste is niet veel meer over dan een puinhoop. Dan is het tijd voor vertrek naar Athene.

Langs de steile rotskust rijden we over een route die heel vroeger de Skironweg heette, volgens de bewoners van Megara aangelegd door de held Skiron. De Atheners die met die stad in onmin leefden, zetten het verhaal op zijn kop. Skiron was volgens hen een booswicht, die passanten om betaling vroeg. Als ze dat niet deden, gooide hij ze in zee, waar ze werden

verorberd door een reusachtige vleesetende schildpad. De Atheense held Theseus zou een einde hebben gemaakt aan die praktijken en doodde de schurk. Dat was dan maar één van Theseus' heldendaden, die hem uiteindelijk op de troon van Athene brachten.

Athene ligt uitgestrekt op ons te wachten, een wereldstad met een roemruchte en heftige geschiedenis. In het centrum wringt de chauffeur zijn vehikel in een smalle drukke straat en we krijgen orders zo snel mogelijk uit te stappen en de koffers mee te nemen, want het voertuig blokkeert het verkeer. Zo verdwijnt de brave Giorgos uit ons leven.

Hotel Jason Inn staat er vast al heel lang, in een straat met veel leegstaande panden vol graffiti, hopen vuilnis en smalle trottoirs, hier en daar geblokkeerd door erop geparkeerde auto's. De straat ligt aan de rand van de wijk Psiri, een buurt die betere tijden heeft gekend.

Niet ver van het hotel ligt de Adrianou, een straat met lange rijen restaurants en terrassen, met uitzicht op de Akropolis en het historische terrein aan de voet ervan. Een dichte massa zondagswandelaars en toeristen schuifelt rond en de terrassen zitten vol. In die buurt gaan de meesten van de groep 's avonds ook uit eten. Het is jammer dat voedsel als vlees, patat, moussaka e.d. nogal eens lauw of bijna koud wordt opgediend en vaak te vet is. Dat hebben we op meerdere plaatsen in Griekenland meegemaakt. De salades zijn nog het beste. De meeste restaurants bieden ook ongeveer hetzelfde assortiment. Al met al zijn we niet onder de indruk van de Griekse keuken. Dat zijn we wel van de Akropolis bij nacht, die verlicht boven de stad zweeft.

DAG 11, MAANDAG 25 OKTOBER: AKROPOLIS, AGORA

Op naar de Akropolis, een van de hoogtepunten van de reis. Zelfs de zon heeft er zin in. In het park aan de voet van de berg is het nog erg rustig. We worden opgewacht door een groepje grote honden. Ze escorteren ons naar boven en lijken met hun halsbanden vrij toegang te hebben. Na de Beulépoort, genoemd naar de Franse architect die deze laat-Romeinse poort ontdekte, klimmen we omhoog over een reeks brede trappen, die de Romeinse keizer Claudius in 52 n. Chr. liet aanleggen. Dat was een goed idee. Via het monumentale poortgebouw van de Propylaeën bereiken we de top. Zittend op de rotsen krijgen we uitleg over deze beroemde plek.

De rotsberg midden in de stad was al sinds de Steentijd een logische plek voor een fort. Op deze onneembare stelling kon men zich veilig terugtrekken als de vijand te sterk bleek. Een van de oudste bouwwerken is het Erechteion, nog uit de tijd van de laatste koning. In de Ilias wordt een koning Erechtheus genoemd die met zijn schepen meevocht bij de Grieken. Doordat het gebouw meerdere malen is herbouwd, is niet duidelijk wat het oorspronkelijk was. Wellicht een paleis. Later was het een tempel, die door de Perzen rond 480 v. Chr. werd verwoest en vanaf 421 werd herbouwd.

In de 6e eeuw v. Chr., toen Athene een nieuwe bloei beleefde - "terug van weggeweest", in Jona's woorden – begon de tiran Pisistratus op de Akropolis met de bouw van een tempel voor de stadsgodin Athene, het Parthenon of "maagdenhuis". Pisistratus' zoon Hippias liet het werk aan de tempel liggen en de Perzen sloegen later alles kort en klein. De Atheners hebben alle brokstukken in een grote kuil begraven (de Perserschutz), wat in 1816 tot een fantastische vondst leidde. Het Akropolismuseum is er blij mee. De Perzen zouden ook de heilige olijfboom op de berg hebben omgehakt, maar dat pikten de goden natuurlijk niet, want de volgende dag groeide de boom weer uit en als je het mag geloven, staat hij er nog steeds.

Pas toen de Perzen definitief uit het land waren geslagen en men over rijke zilvermijnen beschikte, werd in opdracht van Perikles het Parthenon tussen 447 en 438 met veel marmer in grootse vorm herbouwd. Daarna begon men aan de Propylaeën. Dat bouwwerk is niet voltooid, maar wie het complete werk wil zien, kan naar de Brandenburger Tor in Berlijn. Het was tenslotte Alkibiades – de veldheer die ondanks zijn zware nederlaag in 415 v. Chr. bij Syracuse op Sicilië door de Atheners later weer in genade werd aangenomen - die de kleineNikètempel naast de ingang liet bouwen.

Door de Peloponnesische Oorlogen lag de bouw op de Akropolis eeuwen stil. De Romeinen deden nog wel wat, zoals een tempeltje en de trappen van Claudius, maar "dat houdt niet over". De christenen grepen rigoureuzer in en verbouwden Parthenon en Erechteion tot kerken en de Propylaeën tot een kapel. De Frankische kruisvaarders maakten van de rots een grote vesting. De Turken lieten zich ook niet onbetuigd en veranderden het Parthenon in een moskee, met minaret en al, en het Erechtheion werd gedegradeerd tot harem. Tenslotte, toen in 1687 de Venetianen Athene aanvielen, trof een van hun projectielen de in het Parthenon ingerichte

kruitkamer. Een groot deel van het gebouw vloog de lucht in. Daarna werd de Akropolis door diezelfde Venetianen nog eens grondig geplunderd.

In het begin van de 19e eeuw vroeg de Engelse Lord Elgin aan de sultan of hij kunstwerken van de Akropolis mocht verwijderen. Na weigering wendde hij zich tot de burgemeester van Athene, een Griek. Die vond dat hij die "oude rommel" wel kon meenemen. De Grieken hielpen zelfs met de sloop. Zo verdween een groot aantal gevelbeelden, metopen (afbeeldingen aan de bovenkant van een tempelgevel) en fragmenten van de klassieke gebouwen naar Engeland, waar ze nu in het British Museum staan. De zogenaamde Elgin Marbles. Het mooiste stuk was één van de zes kariatiden van het Ereichteion. Dat waren pilaren in de vorm van vrouwenbeelden.

Sinds het einde van de 19e eeuw werd het plateau systematisch onderzocht en in de loop van de 20e eeuw werd de restauratie ter hand genomen. Daar is men nog steeds mee bezig. Er is al zeker 2 miljard euro geïnvesteerd, waarbij de oude stenen zoveel mogelijk worden gebruikt. De computer is daarbij een prima hulpmiddel. De façade van het Parthenon is al gerestaureerd. Het bouwwerk staat nog steeds in de steigers. Veel doen de Grieken zelf, maar ook Amerikanen en Japanners werken mee. Veel reliëfs en andere kunstwerken, of wat ervan over is, zijn te bezichtigen in het nieuwe Akropolismuseum.

Akropolis met Parthenon

Jona voert ons zoals gewoonlijk aan tijdens de rondwandeling. De olijfboom staat er, maar het is een jonkie. Het Erechteion staat er ook en dat is wel heel oud, zij het nu goed gerestaureerd. Indrukwekkend. Een

uitbouw toont de zes kariatiden met een dak op hun hoofd. Dit zijn uiteraard kopieën. Het idee komt misschien uit Perzië, waar mensen vracht op hun hoofd plachten te dragen. Echt weten doen we het niet. De honden blijven ons trouw volgen en gaan bij elke uitleg even liggen wachten.

Als we bij het Parthenon aankomen, zwermen de toeristen er al omheen. Niemand mag erin, overal zijn linten en hekken. Hijskranen steken er ver boven uit. Er wordt niet gewerkt. Waarschijnlijk weer een staking, maar gelukkig geen bezetting. Jona wijst in de hoogte op de sculpturen van Phidias, de grote beeldhouwer uit de 5e eeuw v. Chr., die het Parthenon op zijn naam heeft staan en ook het enorme beeld van Athene dat ooit naast de tempel stond. De fries telt 192 voorstellingen rondom het bouwwerk, een optocht van goden, ruiters, en lopend volk.

Kariatiden van het Erechteion

We horen hier iets over het ontstaan van de naam van de stad. Het zou zich hebben afgespeeld tijdens het bewind van Kekrops, de eerste koning van Athene. Poseidon, de god van de zee, stelde aan Kekrops voor hem tot beschermheer van de stad te maken en om de koning gunstig te stemmen, sloeg hij met zijn staf op de rots van de Akropolis, waar een bron ontstond. Het geruis ervan zou de Atheners waarschuwen als er storm op komst was, zodat de schepen niet zouden uitvaren. Pallas Athene, de godin van de wijsheid, deed een tegenbod, beloofde de stad tot centrum van wijsheid en kennis te maken en liet een olijfboom op de Akropolis groeien: met deze bomen zou Athene rijk worden. Kekrops durfde niet te kiezen, om de toorn

van de verliezer niet op te wekken. Toen moesten de goden erover stemmen, waarbij de stem van Zeus de doorslag gaf en Athene het pleit won. Om Poseidon niet te vertoornen werd ook hij door de Atheners vereerd.

We beklimmen een uitkijkpunt en krijgen goed zicht op de stad. We volgen de rand van de Akropolis en over de muur hangend zien we aan de voet van de berg ver beneden ons het theater van Dionysos liggen, waar alle grote tragedies ooit werden opgevoerd. Vlak daarachter ligt het Odeon van Perikles, een enorme gehoorzaal, net als het paleis van de Perzische koningen in Persepolis gemodelleerd naar de koningstent die de Perzische vorsten op hun krijgstochten gebruikten. De tent van Xerxes is door de Atheners in de strijd tegen de Perzen buitgemaakt.

We dalen af naar de ingang, nog steeds zwaar bewaakt door agenten die met zijn tweeën op één motor stoer rondrijden. De honden zijn verdwenen. Aan de rand van het terrein biedt een zonnig terras ons koffie en uitzicht op de Akropolis, het Dionysostheater en de Areopagus, een lage heuvel waar in het oude Athene het gerechtshof zetelde. Paulus heeft daar nog voor de magistraten gestaan. Hij zei zoiets als: "Ik zie dat jullie hier een altaar hebben staan voor een onbekende god." Hij heeft hun toen maar even fijntjes uitgelegd welke god dat moest zijn. Die Paulus stond toch maar voor zijn zaak.

We dalen door een park vele trappen af naar de oude agora. Het is een zeer uitgestrekte opgraving, maar vooral een groot puinveld. Aanvankelijk lag hier een dorp met een marktplein, maar in de bloeitijd van de stad werd dit het centrum van de Atheense democratie, met steeds meer gebouwen en tempels. Hier liggen rond en nabij de agora de resten van tempels, verschillende stoa's en de gebouwen waar het bestuur zetelde. Alleen de tempel van Hephaistos en de Stoa van Attalus zijn goed gerestaureerd.

Over de Panathenaeënweg wandelen we langs de resten van het gymnasium, een in de 5^{e} eeuw gebouwd complex van bijna 14000 vierkante meter, waar vóór die tijd o.a. het afgebrande Odeion van Agrippa uit de 1^{e} eeuw heeft gestaan. Vier van de zes grote beelden van giganten die oorspronkelijk tot het Odeion behoorden en later tot het gymnasium, staan wat versleten weer overeind. We staan wat langer stil bij de Stoa van Zeus Eleuterios (de bevrijder), gebouwd na de Eerste Peloponnesische Oorlog, toen de Atheners de kreet van de Spartanen "We vechten voor de vrijheid"

hadden overgenomen. Op deze plaats is een aantal schilden gevonden van gevangen genomen Spartanen. Volgens een van de dialogen van Plato had Socrates hier een rustplek, “een hangplek voor filosofen.”

Op een rijkbegroeide heuvel achter de stoa staat in alle (gerestaureerde) pracht de tempel van Hephaistos, rond 450 v. Chr. gebouwd. Hij geldt als een van de best bewaarde Dorische tempels in Griekenland. Zijn charme ontleend hij bovendien aan de Ionische reliëfs bovenin, met voorstellingen van de heldendaden van Herakles. We lopen er bewonderend omheen.

Tempel van Hephaistos

Reliëf van Herakles

Van het Metroön is niet veel meer over. Hier werden de gewichten en maten gemaakt die standaard waren voor het hele Middellandse Zeegebied. Erachter liggen de restanten van het Bouleterion, waar de boulè bijeen kwam, de Raad van 500, een beleidsorgaan van burgers die de wetten voor de Volksvergadering voorbereidde. In de naastgelegen Tholos werd voor de leden gratis maaltijden bereid. Ook Olympische kampioenen konden daar gratis eten.

In een wat afgelegen deel van het terrein bezoeken we het Porosgebouw - niet meer dan wat muurresten - wellicht de gevangenis waar Socrates na zijn veroordeling werd opgesloten. Plato schreef dat Socrates op de laatste dag van zijn leven afscheid nam van zijn vrienden en een bad nam in de kamer naast zijn cel. Men heeft op deze plek twee kamers naast elkaar gevonden met maar één deur en in een daarvan trof men een badkuip aan. Men vond hier ook een beeldje van de filosoof. Het kan dus waar zijn dat hij hier de gifbeker leegdronk, maar, besluit Jona, “alles met een slag om de arm”.

Via de middenstoa en langs wat eens de volksrechtbank was – daar hield Socrates zijn verdedigingsrede - wandelen we naar de Stoa van Attalos, het museum. Het bouwwerk is gerestaureerd door het Amerikaans Instituut en ziet er prachtig uit met zijn 115 meter lange zuilenhal, waar een uitzonderlijke verzameling van beelden en andere stukken op de marmervloer staat uitgestald. De vroegere winkels aan de achterkant zijn omgebouwd tot museumruimte. De vondsten dateren uit alle perioden in de Oudheid. Eigenlijk hebben we veel te kort tijd om het allemaal serieus te bekijken.

Reliëf uit het Nationaal Museum: scene uit een wagenrace

Onze laatste bestemming vandaag is de Romeinse agora. Naast een moskee uit de 15e eeuw en de ruïnes van een Byzantijnse kerk valt vooral het bewaarde deel van de Bibliotheek van Hadrianus op. Moet een monumentaal gebouw zijn geweest. Hadrianus (bestuur 117-138) hechtte als keizer grote waarde aan de Griekse cultuur. Deze bibliotheek was met zijn boeken en studiezalen een belangrijk cultureel centrum in zijn tijd.

Vermoeid gaat iedereen daarna zijn eigen weg, om te lunchen en de middag vrij te besteden. Zoals een bezoek brengen aan de wijken Plaka en Monastiraka en aan het centrum met het parlementsgebouw. Winkelen of op een terrasje zitten en ’s avonds uit eten op een plein. Net vakantie.

DAG 12, DINSDAG 26 OKTOBER: ATHENE

Na een nachtelijk onweer dampt de stad nog na, maar de blauwe lucht en de temperatuur beloven veel goeds. Een korte ochtendwandeling brengt ons aan de voet van de Akropolis voor het nieuwe Akropolismuseum, een hypermodern gebouw van glas, beton en staal. Een enorme entree, roltrappen, grote helderverlichte zalen, marmeren vloeren, het kan niet op. Het museum is gebouwd om aan te tonen dat men hier in Athene heel goed op de kostbaarheden uit de Oudheid wil en kan passen en dat niets de Engelsen hoeft te weerhouden de door Lord Elgin meegenomen kostbaarheden terug te geven. Het idee om op deze manier een museum te bouwen is afkomstig van de beroemde actrice Melina Mercouri, toen ze nog minister van Cultuur was in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw.

Onder de glazen vloer van de hal kijk je naar opgegraven archeologische resten van huizen of gebouwen. Alleen Stefanos mag hier als officiële gids uitleg geven. Hij doet dat dan ook enthousiast, maar zijn Duits is soms moeilijk te volgen. Langs een helling kom je op de eerste verdieping, waar kunstwerken uit het oude Athene zijn uitgestald van de archaïsche periode tot het Romeinse keizerrijk. Er staan werkelijk prachtige beelden, zoals van ruiters, goden en staatslieden, maar we mogen ze helaas niet fotograferen.

Akropolismuseum

Beeld in het Akropolismuseum

Een etage hoger staan centraal de vijf originele kariatiden van het Erechteion te wachten tot hun verloren zuster terugkeert uit het British Museum, maar we zijn bang dat ze dan nog lang kunnen wachten. Op de hoogste verdieping is de Parthenongalerij, waar de 160 meter lange fries tegen de vier binnenwanden is gemonteerd met reliëfafbeeldingen van de

hele processie. Een deel is origineel. De delen die in het British Museum hangen, zijn nagemaakt in gips. Je kunt aan het kleurverschil zien wat origineel is. In de tijd dat ze gemaakt zijn, was alles geschilderd, maar de kleuren zijn nu door de eeuwen uitgewist. Dat zelfde geldt voor de mooie witte beelden die je overal in Griekenland ziet.

Een groot restaurant en een winkel op de middenetage geven gelegenheid even te pauzeren en enkele boeken te kopen. Wat later op de morgen verzamelen we ons vóór het museum, maar enkele deelnemers zijn niet bij de tijd en laten lang op zich wachten.

Over een drukke verkeersader trekken we naar de Boog van Hadrianus, de Romein die de Griekse cultuur superieur achtte. De boog is echter niet Grieks, bevat een mengelmoes van stijlen, een "nieuwe schepping",die grenst aan "kitsch". Hij staat er wat verloren bij, vlak naast een druk kruispunt waar het verkeer voorbij raast. Duiven zien hem als een ideale rustplaats.

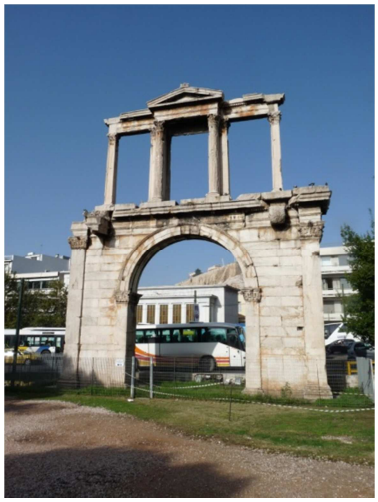

Boog van Hadrianus

Het Olympeion

Even verderop in een park wacht ons een bovenmaatse tempel, het Olympeion, aan Zeus toegewijd. In de 6e eeuw v. Chr. is Pisistratus ermee begonnen. Het was de tijd dat men megatempels bouwde om elkaar en liefst ook nog de Egyptenaren te overtroeven. Afbouwen duurde vaak generaties. Het democratische Athene liet het bouwwerk liggen, maar de opvolgers van Alexander de Grote, de diadochen, zagen wel wat in grote werken en bouwden er lustig verder aan. Toen de Romeinse consul Sulla in 85 v. Chr. in Athene kwam na zijn overwinning op Mithridates van Pontes, nam hij als aandenken acht van die enorme pilaren van de tempel mee. Pas in de 2e

eeuw werd het bouwwerk voltooid, waarbij Hadrianus een flinke steen bijdroeg. Hoewel de tempel er nu met een beperkt aantal van zijn Ionische pilaren gehavend bij staat, lopen we er toch bewonderend omheen. Gigantisch werkelijk.

De volgende halte is het stadion van Herodes Atticus. Het ziet er zeer modern uit, wat logisch is, want voor de Olympische Spelen van 1896 is het totaal gerestaureerd. De Griek Herodes Atticus (101-170) was een "antieke miljardair", die was vervuld van de oude klassieke cultuur en het fortuin van zijn vader gebruikte om overal in Griekenland grote bouwwerken in de oude stijl neer te zetten, zoals het Odeion bij de Akropolis en het Stadion van de Pythische Spelen in Delfi. Hij zou wel 28 landhuizen hebben bezeten. Hij vervulde ereambten in Athene en was een bekend sofist die les gaf in welsprekendheid in Athene en later ook in Rome. Hij vond zichzelf als redenaar nog beter dan de beroemde Demosthenes. Erg goed van hem was dat hij veel oude manuscripten liet overschrijven, zodat ze bewaard bleven. Al met al "een man van waarde."

De groep splitst zich. Een groot deel gaat met Jona en Stefanos naar het Byzantijns Museum, anderen gaan hun eigen weg. Het valt onderweg naar het museum op dat hoe dichter we bij het parlementsgebouw komen, hoe meer zwaar uitgeruste politie overal staat opgesteld. Ze verwachten kennelijk uit de hand lopende demonstraties. Ze kijken allemaal moeilijk en er hangt een dreigende sfeer. Op het Syntagmaplein, tegenover het parlement, strijken we op een overdekt terras neer voor de lunch. Jona verschijnt al weer snel om de groep bijeen te harken voor de afmars naar het museum.

Het Byzantijns Museum is een enorm gebouw met veel zalen, trappen en doorgangen. Heeft iets van een labyrint. Stefanos doet weer het woord en leidt ons in hoog tempo langs Byzantijnse kunstwerken en eindeloze rijen iconen van Christus, Maria en een zwerm heiligen. Ze hebben doorgaans felle kleuren, maar het is allemaal erg statisch als je het vergelijkt met de oude Griekse kunst. De gezichten staan meestal somber en uitdrukkingloos. Geen vrolijke boel zeker, dat christendom van die tijd. Een uitzondering is de ten hemel opneming van de profeet Elias, in een kar getrokken door vier paarden. Daar spat de actie van af. Na strenge instructies van Jona voor de volgende dag aanvaarden we de terugweg.

Byzantijns Museum: Profeet Elias reist hemelwaarts

In de buurt van het regeringskwartier is nu alles afgesloten voor het verkeer. De politie stelt zich in rijen op naast hun arrestantenbussen. Dan krijgen we de demonstranten in zicht, een zielig groepje jongeren met een vlag en enkele borden. Ze vallen niet op tussen die honderden agenten. Het is ook wel erg warm om nu te demonstreren. Wij althans zoeken verkoeling op een overdekt terras met een koel drankje.

DAG 13, WOENSDAG 27 OKTOBER: ATHENE

Het is maar een paar minuten lopen naar de oude begraafplaats Kerameikos. Daar wacht ons een verrassing: tot twaalf uur staakt het personeel van musea en historische terreinen. Griekenland protesteert steeds heftiger tegen alle bezuinigingen. Een wandeling om de Akropolis toont grote rust. Iedereen weet het zeker al, op één bus toeristen na die enthousiast richting ingang toert. Een oudere wat ruige Athener van stevig postuur, gevraagd naar zijn mening, lucht zijn hart met een vloeiend Amerikaans accent. Shit voor en shit na. Hij weet zeker dat het land door 40 rijke families wordt leeggezogen, een corrupte bende. “Hang the basterds.” Weg ermee, maar dat zal niet eenvoudig zijn met al die politie op de been, nog meer als gisteren.

Toch zit voor de universiteit een groep Iraanse jongelui te demonstreren, maar het gaat ergens anders over. Ze laten foto’s zien hoe de Griekse president hartelijk de Iraanse Ahmedinejad begroet en hoe de hoofden van de geheime diensten gezellig samen poseren. Mooi weer spelen met de

Iraanse onderdrukkers, terwijl geen Iraniër meer politiek asiel kan krijgen in Griekenland. We leven met ze mee en wensen ze veel succes met hun protest.

Via drukke winkelstraten kom je bij het Archeologisch Museum, waar we geacht worden om half twaalf op het restaurantterras voor het museum ons te verzamelen voor een gemeenschappelijke lunch. Alleen Alie en Jan ontbreken. Die maken vandaag een boottocht naar een eiland. Het terrein van het museum en bij het restaurant is werkelijk bezaaid met duizenden duiven. Ze lopen gewoon onder je stoel door en vliegen zo laag over dat je haren ervan wapperen. Als je een stukje brood weggooit, levert dat een spectaculair gevecht op.

Tijdens de lunch, onder een hoge overkapping, hoeven wij niet te vechten voor het eten, maar het is zeker net zo luidruchtig als bij die duiven door de weerkaatsende herrie van de gesprekken, ook van vele andere gasten, terwijl een grote tv staat te toeteren. Het doet Lida denken aan een lawaaiige stationshal. Een toespraakje van Jona om afscheid te nemen van Stefanos, moet dan ook later buiten het restaurant. Intussen is er enige beroering, omdat de portemonnee van Michiel uit zijn achterzak is gerold. Dat moet onderweg naar het museum zijn gebeurd. Probleem lijkt vooral dat zijn creditkaart erin zat. Gelukkig kan iemand hem helpen aan het noodnummer van de Ingbank. Hij is er toch wel even van ondersteboven.

Na het afscheid van Stefanos stappen we het grote museum binnen. Rond twee binnenhoven ligt een aantal zalen met een enorme collectie uit alle perioden. Teveel om in een korte tijd serieus te bekijken. Jona leidt ons rond door kort het kenmerkende aan te stippen, als een staalkaart van wat hier allemaal te zien is. Opnieuw zien we de perioden van de vaasschilderingen, de ontwikkeling van de beelden, eerst statisch, maar groeiend naar steeds meer perfectie en steeds meer bloot.

Jona weet nog enkele schandalen uit die blote tijd. Zoals van het beeld van een ontklede vrouw waarover men schande sprak. Niet de beeldhouwer werd aangeklaagd, maar de courtisane die model had gestaan. Zij moest voor de volksrechtbank verschijnen, 501 Atheense mannen. Dat werd natuurlijk vrijspraak!

We hebben dan nog een uurtje om zelf op verkenning te gaan. Heel bijzonder is de zaal met Myceense kunst. Vooral de verfijnde gouden maskers en sieraden tonen de ontwikkelde cultuur uit die tijd.

Archeologisch Museum: Paard met jockey

Aphrodite met Pan en Eros

Later drinken we nog even een kop koffie in een binnenhof van het museum, een kleine oase met planten en beelden. Even bijkomen. Dan rest ons de terugwandeling naar het hotel. Tijd om de koffers te pakken, want we vertrekken morgen al vroeg naar het vliegveld. Tegen dat we op zoek gaan naar een restaurant voor ons laatste diner, barst een zwaar onweer boven Athene los. Het plensregent uren. Nu komen de paraplu's van pas en over grote plassen springend zoeken de meesten toch een restaurant op. Een kleine groep bestelt pizza's en maakt het zich gezellig in de hotellobby.

DAG 14, DONDERDAG 28 OKTOBER: TERUGREIS

Een bus en een Vlaamse begeleidster halen ons op. Ze vertelt opgewekt dat de buurt van ons hotel 's nachts onveilig is voor toeristen. Dat horen we nu pas. Frans neemt het over om Jona in het Griekse zonnetje te zetten. Hij heeft ons op deze reis met enthousiasme meegenomen door het hedendaagse maar meer nog door het klassieke Griekenland, met hoogtepunten als het graf van Philippus, de stad Dion met uitzicht op de berg Olympus, Delfi en tenslotte Athene met de indrukwekkende Akropolis. Verder zeker ook juweeltjes als het schooltje van Aristoteles en de leeuw van Amfipolis, en niet te vergeten de wat komische zoektocht naar een Myceense vesting die er niet meer is. Zijn historische toelichting, smeuïge verhalen en plastische anekdoten deden het verleden herleven en gaven de reis een duidelijke meerwaarde. Dat het tempo enkele deelnemers soms dwong achter de groep

en de feiten aan te hollen, zij hem vergeven. Jona bedankt. Tenslotte hebben we erg geboft met het weer en de gezellige groep.

We missen Jona's verjaardag op een dag na, maar de kadootjes krijgt hij alvast: een fraai zakje met de felicitatiekaart en een spaarpot als een koe, met enige inhoud uiteraard. Die mag hij pas op zijn verjaardag aanbreken. Jona reageert. Hij is heel tevreden met deze groep. Kon hij prima mee werken, niemand is ontsnapt en men deed niet moeilijk, bijvoorbeeld toen hij zijn eigen verleden wilde ophalen met het bezoek aan Halos.

De rest van de terugreis gaat voorspoedig: inchecken voor de vlucht, wachten, door de veiligheidscontrole zien te komen, weer wachten, een vliegtuig dat zomaar op tijd vertrekt - nog geen staking bij Olympic Airways - en na een krappe zit van uren staan we wat stijf maar heelhuids op Schiphol. Voor velen van ons allemaal routine. Afscheid nemen doet ook deze keer weer even pijn, maar wellicht zien we elkaar terug. Gauw naar huis.

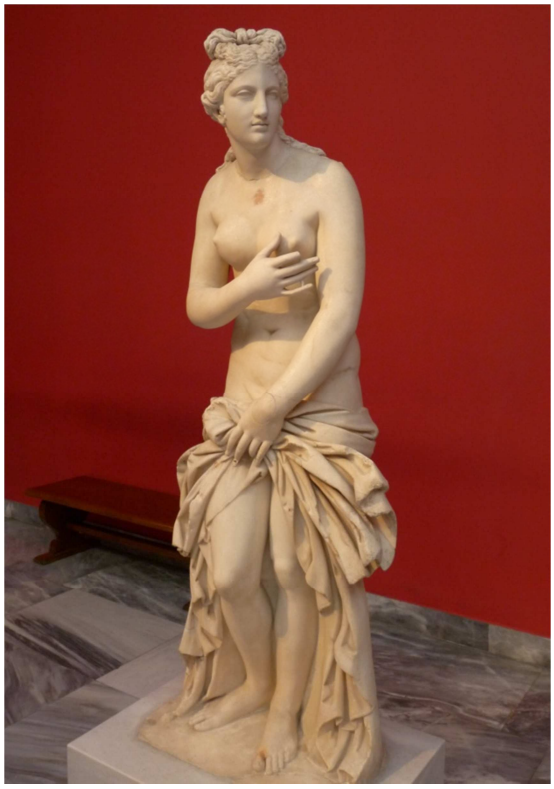

Archeologisch Museum: Aphrodite

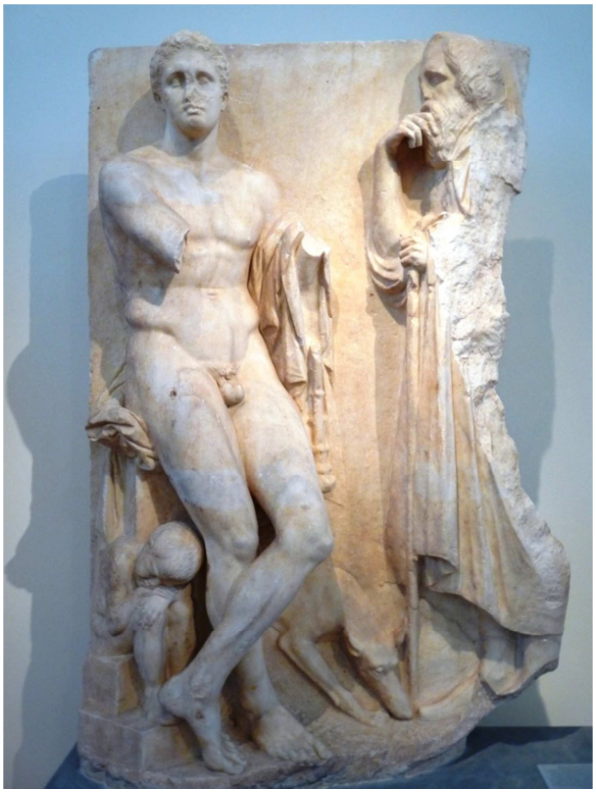

Grafsteen uit Athene: vader treurt om gestorven zoon

DEELNEMERS:

Lida Bevan
John Bevan
Marijke Eyma
Joke Fraijman
Marijke de Goederen
Michiel Hertroijs
Riet Hertroijs
Jeannie van den Hondel
Loes Jansen
Ali Kolk
Anneke van Maanen
Ineke Meijer
Wiebe Meijer
Ann Mekkring
Traude Mutsaerts
Jan van Steenwijk
Nicolette Stofkoper
KeesTol
Ellen Wendel
Frans Wendel

Begeleider: Jona Lendering
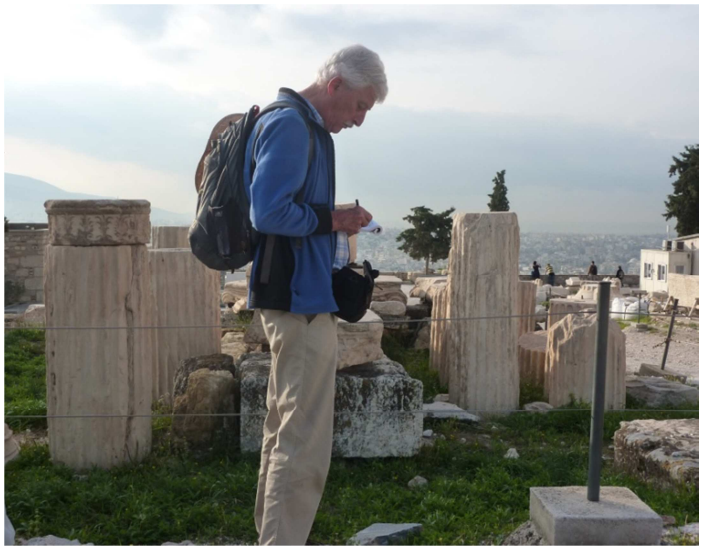
Dagboekschrijver: Frans Wendel